

ARTVİN VE ÇEVRESİ MANEVİ REHBERLERİ
SEMPOZYUMU

K A T I L I M B E L G E S İ

Sayın

HASAN TELLİ

15-16 Mart 2023 tarihlerinde Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen "Artvin ve Çevresi Manevi Rehberleri Sempozyumu"na katılım ve katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

PROF. DR. MUSTAFA SITKI BİLGİN
REKTÖR

PROF. DR. HÜSEYİN PEKER
SEMPOZYUM BAŞKANI

**ARTVİN VE ÇEVRESİ
MANEVİ REHBERLERİ
SEMPOZYUMU
BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTAPÇIĞI**

EDİTÖRLER

Bilge İLHAN TOKER

Sema Nur UZUN

ISBN

978-605-73316-5-6

Artvin, 2023

**ARTVİN VE ÇEVRESİ MANEVİ REHBERLERİ
SEMPOZYUMU
15-16 Mart 2023**

Sempozyum Onursal Başkanı

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN
Artvin Çoruh Üniversitesi Rektörü

Sempozyum Başkanı

Prof. Dr. Hüseyin PEKER
Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Onur Kurulu

Faruk ÇELİK (Eski Devlet Bakanı)
Dr. İsmail KİŞLA (Cumhurbaşkanı Başdanışmanı)
Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI (Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı)
Hafız Osman ŞAHİN (Mushafları İnceleme Kurulu Başkanı)
Prof. Dr. Hüseyin KARAMAN (YÖK Üyesi)
Prof. Dr. Emin AŞIKKUTLU (Trabzon Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. Ali AKDOĞAN (Ordu Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU (Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Yusuf Şevki YAVUZ (Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ (Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ (Emekli Öğretim Üyesi)
Halit ÖZDEMİR (Araştırmacı Yazar)
Muhittin Hamdi YILDIRIM (Din-Bir-Der Genel Başkanı)
Hüseyin AYDIN (Tarım Kredi Kooperatifleri Genel Müdürü)

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Hüseyin PEKER
Doç. Dr. İsmail BAYER
Doç. Dr. Mevlüt POYRAZ
Dr. Öğr. Üyesi Aydın BAYRAM
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ULUIŞIK
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞAHİN
Dr. Arş. Gör. Bilge İLHAN TOKER
Arş. Gör. Halil ARSLAN
Arş. Gör. Esmâ YILMAZLAR
Arş. Gör. İbrahim SAİNKAPLAN
Arş. Gör. Sema Nur UZUN
Arş. Gör. Muhammet İkbâl ÇALIŞ

Sekretarya

Dr. Arş. Gör. Bilge İLHAN TOKER
Arş. Gör. Esmâ YILMAZLAR
Arş. Gör. Muhammet İkbâl ÇALIŞ

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Ahmet GÜZEL / Konya Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL / Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKSU / Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ / Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Asım YAPICI / Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Besim ÖZCAN / Erzurum Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Casim AVCI / İstanbul Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet KILIÇ / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU / Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan ARSLAN / Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail ALTUN / Erzurum Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Kâmil COŞKUN / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Nadir ÖZDEMİR / Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ / Kıbrıs Yakın Doğu Üniversitesi
Prof. Dr. Muammer DEMİREL / Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa GÜLER / Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR / Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Nahide BOZKURT / Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ / Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri YAVUZ / Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ / Erzurum Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Recep CİCİ / İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet NİYAZOV / Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü
Doç. Dr. Cuma KARAN / Trabzon Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih TOPALOĞLU / Trabzon Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ŞİMŞİR / Konya Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut CAN / Karaman Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Doç. Dr. Mevlüt POYRAZ / Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Nurullah YAZAR / Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Reşat MUSTAFA / Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Doç. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT / İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aydın BAYRAM / Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAZDAL / Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba GÖRGÜN / Artvin Çoruh Üniversitesi

ARTVİN VE ÇEVRESİ MANEVİ REHBERLERİ SEMPOZYUMU BİLDİRİ ÖZETLERİ

GENÇLERDE ÖZGECİLİĞİN PSİKO-SOSYAL BOYUTLARI (YENİ MAHALLE ÖRNEĞİ)

Özcan Güngör - Serkan Yorgancılar 8

YAKIN TARİHTEN BİRKAÇ MEKTUP

Yunus Vehbi Yavuz..... 10

ARTVİN VE ÇEVRESİNDE İSLAM'IN YAYILMASI

Nebi Gümüş 12

ÇOCUKLUĞUMUN DİNİ DÜNYASI: MÜFTÜ VE İMAMIN NÜFUZ ALANI

Necdet Subaşı 14

YAKIN-UZAK ÇEVRESİ İLE SUFİSTİK-MİTEOLOJİK BOYUTLARIYLA ARTVİN YATIRLARI

Yaşar Kalafat-Hurşit Dingil 16

İMERHEV VADİSİNDEN TÜRKİYE'YE DİN HİZMETİ

Hafız Osman Şahin 18

İLİM VE HİZMETE ADANMIŞ BİR ÖMÜR: DOÇ. DR. NEDİM URHAN

Muhittin Hamdi Yıldırım 20

USUL İLİMLERİ İLE KUR'AN'I ANLAMAYA VE UYGULAMAYA ADANMIŞ ARTVİNLİ BİR ÖNCÜ: SÜLEYMAN KARAGÜLLE

Süleyman Akdemir..... 22

SON DEVİR OSMANLI ŞEYHÜLİSLAMLARINDAN ARTVİNLİ MEHMED ESAD EFENDİ'NİN HAYATI VE AİLESİNİN DİNÎ, İCTİMAÎ VE KÜLTÜREL HAYATIMIZIN GELİŞİMİNE KATKILARI

Murat Kasap..... 26

ARDANUÇ İSKENDERPAŞA MEDRESESİ BAŞ MÜDERRİSİ SARI MEHMET HAFİZ'İN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Halit Özdemir 28

BİRİNCİ MECLİS BATUM MİLLETVEKİLİ HİCABİZADE AHMET AKİF BEY: HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Taner Gökdemir 30

XIX. YÜZYILDA ARHAVİ'DE İLİM HAYATI: KAVAKLI MEDRESESİ ÖRNEĞİ

Orhan Eker 32

HOPALI OSMAN EFENDİ'NİN DÜRRETÜ'N-NÂSİHİN (DÜRRETÜ'L-VÂ'İZİN) İSİMLİ ESERİNİN HADİS İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Abdulkerim Malkoç..... 35

OSMAN HOPAVÎ'NİN ÂYETLERE YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hatice Avcı 37

OSMAN HOPEVÎ'NİN DÜRRETÜ'L-VÂİZİN ADLI ESERİNDE KELÂMÎ KONULAR

Halil Arslan 40

OSMAN HOPAVÎ'NİN DÜRRETÜ'L VÂİZİN ADLI ESERİNDEKİ MANEVİ EĞİTİME DAİR UNSURLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa Çetin	43
HOPALI OSMAN EFENDİ'NİN DÜRRETÜ'N-NÂSİHİN ADLI ESERİNDE ARAP DİLİ VE BELAGATINA AİT ÜSLUPLARI KULLANMASININ ÖRNEKLERİ	
Cemal Arbaç.....	45
HOPALI OSMAN EFENDİ'NİN (ö. 1241/1825-1826) BÜYÜK RAĞBET GÖREN VAAZ KİTABINDAKİ FIKHÎ AHKÂMIN DEĞERLENDİRİLMESİ	
Yasin Erden	48
19. YÜZYIL OSMANLI GELENEKSEL DİN ANLAYIŞININ OLUŞUMUNDA TEMEL METİN OLARAK OSMAN HOPAVÎ'NİN DÜRRETÜ'N-NÂSİHİN'İ VE TASAVVUFÎ REFERANSLARI	
Ahmet ÖZKAN.....	52
BATUMLU MUHACİR BİR ÂLİM: MEHMED FEVZİ EFENDİ VE EL-MECÂMÎ'U'L-FEVZİYYE İSİMLİ ESERİNİN FIKHÎ AÇIDAN ANALİZİ	
Ünal Şahin.....	54
EL-BÂTÛMÎ MEHMED FEVZİ EFENDİ (ö. 1372/1953) VE EL-MECAMÎU'L-FEVZİYYE'DE HADİS KULLANIMI	
İsmail Kurt.....	60
ARTVİN ÇEVRESİ MANEVİ ÖNDERLERİNDEN MEHMED FEVZİ EFENDİ'NİN EL-MECÂMÎ'U'L-FEVZİYYE İSİMLİ RİSÂLESİNDE TOPLUMSAL İRŞAD ÖRNEĞİ	
İbrahim Sainkaplan	63
MİRZAZÂDE MEHMED SÂLİM EFENDİ'NİN (ö. 1156/1743) NEYLÜ'R-REŞÂD FÎ EMRİ'L-CİHÂD İSİMLİ RİSÂLESİNİN KAYNAKLARI VE ESERİ TELİF METODU ÜZERİNE BİR İNCELEME	
Şule Eraslan.....	65
MİRZAZÂDE MEHMED SÂLİM'İN "RİSÂLE DER TEFSİR" ADLI ESERİNİN FİLOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ	
Mahfuz Geylani.....	68
ŞAVŞATLI ÂLİM YUNUS HİLMİ'NİN İCÂZETNÂMESİ	
Muhammet Karaosman-Halid Hamedu.....	70
ŞAVŞATLI YUNUS HİLMİ'NİN DELÂİLÜ'L-HAYRÂT İCÂZETNÂMESİ	
İsmail Bayer	72
ŞAVŞAT ULEMASI (MEŞİHAT ARŞİVİNE GÖRE)	
Hasan Telli.....	74
"YUSUFELİ/YÜNCÜLER KÖYÜ'NÜN MANEVİ MİMARLARINDAN İKİ BÜYÜK ŞAHSİYET: "YUNUS HOCA VE MEHMET EFENDİ"	
Muhammet Ali Tuzlu	77
KLÂSİK EDEBİYATIMIZIN ÂLİM ŞAİRLERİNDEN ŞERİFİ: HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ	
Ferdi Kiremitçi.....	79
RİZELİ AHMED HAMDİ'NİN RİSÂLE-İ BAHRÜ'L-HAYAT ADLI ESERİNDEKİ ŞİİRLERİN DİNÎ MUHTEVÂSİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER	
Aynur Kurt.....	81
TRABZONLU CÛDÎ EFENDİ VE MANZUM ESMÂ-İ HÛSNÂ ŞERHİ	
Kübra Yılmaz	83
ARDANUÇLU ÂŞİK EFKÂRİ'NİN ŞİİRLERİNDE TASAVVUF	
Bilge İlhan Toker	85

ORTAHOPA KABRİSTANI OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI

İsmail Bayer -Mevlüt Poyraz- Muhammet Karaosman..... 87

MANEVİ HAYAT VE SOSYAL YAŞAM EKSENİNDE ARTVİN CAMİLERİNİN ESTETİK SEVİYESİ

İsmail Hacıahmetoğlu 89

ARTVİN KİLİSE CAMİLERİ VE ALVARLI MUHAMMET LÜTFİ EFE'NİN İSLAM'A KATKILARI

Seher Keçe Türker..... 93

TÜRK İSLAM SANATLARI TARİHİ AÇISINDAN ARTVİN İLİ VE ÇEVRESİ AHŞAP CAMİLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Zeynep Mergen Kansız..... 95

MACAHELLİ BİR ÂLİM: AHMET HAMDİ TANPINAR'IN BABASI HÜSEYİN FİKRİ EFENDİ

Esmâ Yılmazlar 98

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ SÜRECİNDE

Kerime Cesur..... 100

AHISKA KÜLTÜREL DEĞERLERİNDE EHL-İ BEYT

Ahmet Niyazov..... 102

ARTVİNLİ BİR ÂLİM AHMET HAMDİ ERDOĞAN EFENDİ (1886 – 1968)

Tuğba Görgün-Hasan Bayrak 104

MURGUL VE ÇEVRESİNİ İSLAM İLE TANIŞTIRAN MOLLA HAMİT CANA

Hasan Artar 107

ERZURUM BEYLERBEYİ ÇERKEZ İSKENDER PAŞA'NIN ARTVİN VE HAVALİSİNİN İSLAMLAŞMASINA KATKISI

Mevlüt Poyraz..... 109

HABİB B. MESLEME'NİN ARTVİN, TİFLİS VE ÇEVRESİNİN FETHİ VE İHTİDASINA KATKILARI

Hatice Uluşık 112

TAŞRADA DİNİ KURUMLARIN FİNANSMANI: 1260 (1844) TARİHLİ VAKIF DEFTERİNE GÖRE ATİNA VE ARHAVİ KAZALARINDA CAMİLER, MESCİTLER VE GELİRLERİ

Abdullah Bay 116

TEŞKİLAT-I MAHSUSA'NİN LİDERLERİNDEN YUSUF RIZA BEY'İN ARTVİN'DEKİ FAALİYETLERİ

Mustafa Fırat Gül 118

HOPA'DA SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT VE DİN

Bekir Şahin 120

18.YÜZYILIN İLK YARISINDA ARTVİN VE ÇEVRESİNDE İHTİDA HADİSELERİ VE DİN HİZMETLERİNİN YÜRÜTÜLMESİ

Mehmet Kazdal..... 122

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE MANEVİYAT TASAVVURUNUN FELSEFİ/METAFİZİK TEMELLERİ

Cengiz Alaca 124

KÖROĞLU DESTANININ GÜRCİSTAN AHISKA NÜSHASINDA SOSYAL-ETİK DEĞERLER

Aygün Halilkızı..... 126

19 VE 20. YÜZYILDA TRABZON BÖLGESİNDE TOPLUMSAL, DİNİ VE MANEVİ BİR ŞAHSİYET: 'HAÇKALI HOCA BABA'

Fatih Baş	128
İKİ DEVİR BİR MÜTEFEKKİR: OSMANLIDAN CUMHURİYETE ÖMER NASUHİ BİLMEN ve KELAM İLMİNE KATKILARI	
Osman Nuri Demir	130
20. ASIR İSLAM HUKUKÇULARINDAN ÖMER NASUHİ BİLMEN'E GÖRE FIKHİ BİR MEZHEBE BAĞLANMANIN HÜKMÜ	
Abdullah Erdem	134
ANADOLU'DAN KUZAY AFRIKA'YA BİR MÜFESSİRİN İLİM YOLCULUĞU: GÖĞSÜGÜR LÜTFULLAH EFENDİ'NİN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE TEFSİRE KATKILARI	
Mahmut Ayyıldız	138
ÇOCUK VE ERGENLERDE DEPREM YAŞANTISI SONRASI TRAVMA TEPKİLERİ VE PSİKOLOJİK YARDIM	
Ezgi Saylan- Vesile Soyyiğit	142
TRAVMA, TRAVMAYLA BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ VE KORUYUCU MÜDAHALELER	
Özge Canoğulları- İlknur Yeniçeri- Emel Uysal Atabay- Gamze Mukba	145
AFETLER, AFETLER SONRASI GÖRÜLEN TEPKİLER, AŞAMALAR VE PSİKOSOSYAL DESTEK	
Özge Canoğulları- Emel Uysal Atabay- İlknur Yeniçeri.....	148

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

GENÇLERDE ÖZGECİLİĞİN PSİKO-SOSYAL BOYUTLARI (YENİ MAHALLE ÖRNEĞİ)

Özcan Güngör¹
Serkan Yorgancılar²

ÖZ

Özgecilik, herhangi bir karşılık beklentisi olmaksızın, bir diğerrinin yararı için yapılan davranış olarak ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla özgecilik yaş, cinsiyet, duyu durumu vb durumlar olmak üzere pek çok faktörden etkilenmektedir. Bu bağlamda araştırmanın konusu, gençlerin özgecilik düzeylerini psiko-sosyal açıdan belirlemektir. Amacı ise özgecilik ile cinsiyet, yaş, gelir durumu, eğitim durumu, kalınan yer, mezun olunan üniversite değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini yardım etme, bağışçılık ve özgecilik alt boyutlar bağlamında incelemektir. Araştırmanın örneklemini Ankara/Yenimahalle’de ikamet eden 419 (198 kız, 321 erkek) gençten oluşmaktadır. Araştırmada ölçme aracı olarak Özgecilik Ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca bağımsız değişkene ait veriler için kişisel bilgi formu kullanılmış, veriler t testi, anova ve Pearson Korelasyon Katsayısı ile analiz edilmiştir. Araştırma bulguları incelendiği zaman, gençlerin özgecilik düzeyleri gelir durumlarına göre farklılık gösterirken, özgecilik ölçeği ile yardım etme ($r=0,979$) ve bağışçılık ($r=0,906$) alt boyutu arasında pozitif yönlü çok yüksek seviyede bir ilişki vardır. Dolayısıyla, özgecilik ile alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Aynı zamanda faktörler altına toplanan maddeler incelendiğinde, ‘yardım etme’ boyutunun daha çok günlük hayatta karşılaşılan davranışları içerirken ve otobüste yer verme, para bozma gibi anlık davranışları gösterdiği dikkat çekmektedir. ‘Bağışçılık’ boyutu ise planlanmış ve kan bağışlamak gibi bedeli özgeci davranışta bulunan kişi için özellikle daha fazla olan davranışları ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özgecilik, Psiko-Sosyal Boyutlar, Gençler, Yardımlaşma, Bağış.

¹ Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı ozcangungor@yahoo.com

² Dr., Ankara, serkanyorgancilar@gmail.com

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

PSYCHO-SOCIAL DIMENSIONS OF ALTRUISM IN YOUTH (YENİMAHALLE SAMPLE)

ABSTRACT

Altruism can be defined as a behavior that is done for the benefit of another person without any expectation of reciprocity. Therefore, altruism is affected by many factors such as age, gender, emotional state, etc. In this context, the subject of the research is to determine the altruism levels of young people from a psycho-social perspective. The aim of the study is to examine whether there is a significant difference between altruism and gender, age, income status, educational status, place of residence, university graduated from variables in the context of helping, donation and altruism sub-dimensions. The sample of the study consists of 419 (198 female, 321 male) young people residing in Ankara/Yenimahalle. Altruism Scale was used as a measurement tool in the study. In addition, personal information form was used for the independent variable data, and the data were analyzed with t-test, ANOVA and Pearson Correlation Coefficient. When the findings of the research are analyzed, while the altruism levels of young people differ according to their income status, there is a very high positive correlation between the altruism scale and the sub-dimensions of helping ($r=0.979$) and giving ($r=0.906$). Therefore, there is a significant relationship between altruism and its sub-dimensions. At the same time, when the items gathered under the factors are examined, it is noteworthy that the 'helping' dimension mostly includes behaviors encountered in daily life and shows instantaneous behaviors such as giving space on the bus and changing money. The 'giving' dimension, on the other hand, refers to behaviors that are planned and whose cost is especially higher for the person who performs altruistic behavior, such as donating blood.

Keywords: *Altruism, Psycho-Social Dimensions, Youth, Helping, Donation.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

YAKIN TARİHTEN BİRKAÇ MEKTUP

Yunus Vehbi Yavuz¹

ÖZ

Bu tebliğde yakın tarihimize ait Osmanlıca sekiz mektup ve bir şiir konu edilmiş olup bunlar rahmetli babam Çaykaralı Hacı Hasan Efendi'nin mektup koleksiyonundan seçilmişlerdir. Mektupların beşi Hacı Hasan Efendi (Hasan Rami Yavuz) ile ilk hocası Hasankale/Çoğender'li Hacı Salih Bilgin Efendi arasında, altıncısı, dostu Dernekpazarı/Kondu Köyünden Suluova'da mukim Şeyh Yusuf Şevki Efendi'nin torunu Şeyh Ali Galip Yücel arasında cereyan eden mektupları kapsar. Yedinci mektup Ardeşenli Abdülhamit Efendi'nin güzel hattı ile yazılmış, sekizinci mektup İstanbul'dan halvet arkadaşı Mehmetali Yazıcı'nın Hacı Hasan Efendi'ye yazdığı mektuptur. Son sayfada yer alan şiir Çaykara/Kovacıklı başçavuş merhum Mustafa Bilgin'in çay hakkında yazdığı şiirdir. Çayı çok seven Hacı Hasan Efendi Halasının beyi tarafından söylenen çay şiirini çay içerken zaman zaman tekrarlar. Gerek mektupların gerekse çay şiirinin bir asra yakın tarihî nitelik taşıması, Osmanlıca olması ve güzel hatla yazılmış olması, mektuplarda kullanılan edebî üslup, sergilenen üstün nezaket, gösterilen karşılıklı saygı ve sevgi bakımından yeni kuşaklar için örnek teşkil edecek mahiyet taşıdıkları, dolayısıyla ilim dünyasında da bunların muhafaza edilmesi gerektiği düşünülerek seçilmişlerdir. İlk beş mektuptaki konulardan biri, çocuk yaşta gurbette tahsil-i ilme gönderilen bir zatın eğitimini tamamlayabilmesinin çabalarının yer aldığı görülür. Altıncı mektupta dini bir meselenin sorulmuş olması dikkat çeker. Şeyh rütbesindeki bir zatın, müderris genç bir arkadaşından bilgi istemesi medrese ehli ile tasavvuf erbabının yan yana yürüdüklerinin ve ilim sahiplerinin saygın kabul edildiğinin bir göstergesidir. Diğer iki mektup arkadaşlık ruhunun izlerini, âlim kişilere gösterilen saygı ve sevgiyi yansıtır.

Anahtar Kelimeler: *Doğu Karadeniz, Osmanlıca, Mektup.*

---

¹ Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

A FEW LETTERS FROM RECENT HISTORY

ABSTRACT

In this paper, eight letters and a poem in Ottoman language belonging to our recent history are the subject, and they are selected from the letter collection of my late father, Hacı Hasan Efendi from Çaykara. Five of the letters were between Hacı Hasan Efendi (Hasan Rami Yavuz) and his first teacher, Hacı Salih Bilgin Efendi from Hasankale / Çogender. The sixth letter covers the letters between Sheikh Ali Galip Yucel, the grandson of Sheikh Yusuf Sevki Efendi, who lives in Suluova from his friend Dernekpazarı/Kondu Village. The seventh letter is written with the beautiful calligraphy of Abdülhamit Efendi from Ardeşen, and the eighth letter is the letter of his friend Mehmet Ali Yazıcı from Istanbul to Hacı Hasan Efendi. The poem on the last page is the poem written by the late Mustafa Bilgin, the sergeant major from Caykara/Kovacık, about tea. Hacı Hasan Efendi, who loves tea very much, would repeat the tea poem sung by his aunt's husband from time to time while drinking tea. The fact that both the letters and the tea poetry have a history of nearly a century, are in Ottoman Turkish and written in beautiful calligraphy, in terms of the literary style used in the letters, the superior courtesy displayed, the mutual respect and love shown are of a nature to set an example for new generations. Therefore, they were chosen with the thought that they should be preserved in the world of science. One of the subjects in the first five letters includes the efforts of a person who was sent abroad to study abroad at a young age to complete his education. It is noteworthy that a religious question was asked in the sixth letter. A person with the rank of sheikh asking for information from a young teacher is an indication that the people of madrasa and Sufi connoisseurs walk side by side and the scholars are considered respectable. The other two letters reflect the traces of the spirit of friendship and the respect and love shown to scholars.

Keywords: *Eastern Blacksea, Ottoman Language, Letter.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ARTVİN VE ÇEVRESİNDE İSLAM'IN YAYILMASI
ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Nebi Gümüş¹

ÖZ

Artvin ve çevresinde İslam'ın yayılması ilk dönemde başlamış ve süreç içinde artarak devam etmiştir. Hz. Osman döneminde Habib b. Mesleme'nin Erzurum'u fethinden sonra Müslümanlar kuzeye doğru ilerleyişlerini sürdürmüşler ve Artvin topraklarına ulaşmışlardır. Bizans ile sürekli mücadeleler nedeniyle zaman zaman el değiştirse de bölge sürekli artan bir Müslüman nüfusu barındırmıştır. Artvin ve çevresinde İslam'ın yayılmasının ikinci safhası ise Selçuklular döneminde yaşanmıştır. Özellikle Anadolu'ya külliyetli miktarda Müslüman Türk'ün gelip yerleştiği Malazgirt Zaferi nedeniyle ve sonrasında bölgedeki Müslüman nüfusta önemli bir artış olmuştur. Artvin ve çevresinde İslam'ın yayılmasında Osmanlılar dönemi ise en önemli safhayı teşkil eder. Trabzon'un 1461'de fethinden sonra Osmanlılar Artvin'in kıyı bölgelerinin yanı sıra Maçahel'e ulaştılar. Ahıska merkezli Atabeylerin idarecisi Mirza Çabuk'un 1514'te Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi sırasında yardımları, Osmanlı nüfuzunu Artvin'in batı bölgelerine de taşımıştır. Zira bu dönem, Artvin ve çevresinin büyük bir bölümü Atabeyler idaresindedir. Bölgede en güçlü İslamlaşma hareketi Kanuni döneminde gerçekleşmiştir. Şavşat, İmerhev ve Maçahel idarecileri olan üç kardeşin 1562 yılında Müslüman olması, bölgede İslamlaşma için bir dönüm noktası olmuştur. Bundan önce de Müslüman olan idareciler olmuş ve halktan bazılarının onları izlediği görülmüştür. Fakat üç kardeşin Müslüman olmasından sonra ihtidalar kitlesel boyut kazanmıştır. İslamlaşmada bölgede yaşayan halkın süreç içinde Müslüman olması kadar başka yerlerden gelen Müslümanların bölgeye yerleşmesi de etkili olmuştur. 1835 yılında yapılan nüfus sayımında halkın büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan olayların yanı sıra, göçler ve nüfus mübadelesi ile nüfusun tamamını Müslümanların oluşturduğu bugünkü tablo ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Artvin, İslamlaşma, Osmanlı Devleti, Selçuklular.

¹ Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, nebi.gumus@erdogan.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

SOME OBSERVATIONS ON
THE SPREAD OF ISLAM IN AND AROUND ARTVIN

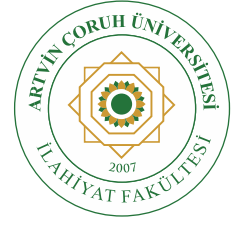
ABSTRACT

The spread of Islam in and around Artvin began in the first period and continued to increase in the process. After the conquest of Erzurum by Habib b. Mesleme during the reign of Uthman, Muslims continued their progress toward the North and reached the territory of Artvin. Although it changed hands from time to time due to constant struggles with Byzantium, the region harbored a constantly increasing Muslim population. The second phase of the spread of Islam in and around Artvin was experienced during the Seljuks. There was a significant increase in the Muslim population in the region, especially due to and after the Manzikert Victory. The Ottoman period constitutes the most important phase in the spread of Islam in and around Artvin. After the conquest of Trebizond in 1461, the Ottomans reached Machakel as well as the coastal regions of Artvin. The assistance of Mirza Çabuk, the administrator of Akhaltsikhe-based Atabeys, during Yavuz Sultan Selim's Iran Expedition in 1514 brought Ottoman influence to the western regions of Artvin. For, during this period, a large part of Artvin and its surroundings were under the rule of Atabeys. The strongest Islamisation movement in the region took place during the reign of Suleiman the Magnificent. The conversion of three brothers who were the administrators of Şavşat, Imerkhev, and Machakel to Islam in 1562 was a turning point for Islamisation in the region. There had been administrators who converted to Islam before this and some of the people had followed them. However, after the three brothers became Muslims, the conversions in the region gained a mass dimension. As well as the conversion of the people living in the region into Islam in the process, the settlement of Muslims who was coming from other places in the region was also effective in Islamisation. In the 1835 census, it is seen that the majority of the population was Muslim. In addition to the events which took place during and after the First World War, migrations and population exchange led to the current picture in which the entire population consists of Muslims.

Keywords: *Artvin, Islamisation, Ottoman Empire, Seljuks.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ÇOCUKLUĞUMUN DİNİ DÜNYASI: MÜFTÜ VE İMAMIN NÜFUZ ALANI

Necdet Subaşı¹

ÖZ

Bu bildirimde Artvin ve çevresi özelinde ele alınması beklenen maneviyat önderleri hakkında kişisel bir tanıklığa yer verilecektir. Maneviyat alanındaki önderlik çoğu zaman insanın içsel dünyasındaki bir gelişme ve derinleşmeyi harekete geçirici kişiler tarafından gerçekleştirilir. İnsani yetkinlik, dinsel temsil gücü, takva ve bahşedilmiş pek çok nitelikle manevi önderler sosyal bilimlerin karizma kavramını zorlayacak farklı bir kişilik örüntüsünü ifade eder. Artvin'in Şavşat ilçesinin Savaş köyünde bir öğretmen ailesinde geçen çocukluğumun manevi kuruluşunda sadece ebeveynimin değil onları da içine alan geniş bir muhitin etkili olduğunu söyleyebilirim. Kaleme aldığım pek çok çalışmamda da detaylı bir şekilde ele aldığım gibi bu süreç kişisel tercihlerimin netleşmesinde, ana yönelimlerimin oluşmasında oldukça belirleyici bir ağırlığa sahip olmuştur. Bu bağlamda daha yakından tanıma imkânı bulduğum ilçe müftüleri ve köy imamı da bu bildirimim ana konusu olarak ele alınacaktır. Çocukluk evrenimde 60'lı yılların kaygan siyasi ve dini dünyasında müftü ve imam ekseninde yaşadığım tanıklıklar bir yandan dönemsel özellikleri içinde dini statülerin nereden nereye evrildiğini göstermesi bir yandan da manevi rehberlik ve önderlik açısından tipik bir taşra temsilinin kişiliği üzerindeki etkisini yansıtması açısından önemlidir. Bildirim, çocukluğuma denk gelen yıllarda birer ilçe müftüsü olarak görev yapan Nuri Güneş (1967-1969) ve Selim Akyıldız (1970-1979) ile köy imamı Danyal Yüksel (1966-1980) hocanın kişisel biyografileri etrafında bilinen ve tanıklık edilen maneviyatları üzerine bir çözümleme olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Artvin, Manevi Önder, Müftü, İmam.

¹ Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Bakan Müşaviri.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

THE RELIGIOUS WORLD OF MY CHILDHOOD: THE DOMAIN OF THE MUFTI AND THE IMAM

ABSTRACT

In this statement, a personal testimony about the spirituality leaders, which is expected to be discussed in Artvin and its surroundings, will be included. Guiding in the field of spirituality is often a development and deepening in the inner world of the person, done by activators. With human characteristics, the power of religious representation, devotion and many endowed qualities, spiritual leaders express a different personality pattern that will challenge the social sciences concept of charisma. I reckon that not only my parents but also the wide environment that includes them is effective in the spiritual dedication of my childhood spent in a teacher's family in the Savas village of Savsat district of Artvin. As it has been captured thoroughly inside many of my written works, it has had a significant weight for the clarification of my personal preferences in this process and in the formation of my basis tendencies. In this context, the opportunity I get to know the district muftis and village imam will also be discussed as the main subject of this report. My witnesses that I lived in the house of mufti and imam in the slippery political and religious world in the 1960's of my childhood universe, one one hand, the veil of where the religious statuses evolve within its periodical characteristics, on the other hand, it is important in terms of spiritual guidance and leadership, reflecting the effect of a typical provincial representation on its personality. The statement will be an analysis of the known and witnessed spiritualities and biographies of Nuri Günes (1967-1969), Selim Akyildiz (1970-1979), who served as the district muftis and of the village imam Danyal in the years coincided with my childhood.

Keywords: *Artvin, Spiritual Leader, Mufti, Imam.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

YAKIN-UZAK ÇEVRESİ İLE SUFİSTİK-MİTEOLOJİK BOYUTLARIYLA ARTVİN
YATIRLARI

Yaşar Kalafat¹
Hürşit Dingil²

ÖZ

Bildiride, Türkiye’de yapılan yatır çalışmalarına dair genel ve kısa bir bilgi verilmekte, Artvin yatırları ilçeleri ile ele alınmaktadır. Yatırlar etrafında oluşan halk inanmalarında yatırlar tasnif edilmeden evvel çalışmadaki amaç belirtilmektedir. Sunumumuzun merkezinde kültürün de bir stratejik obje oluşunun ötesinde halk kültürü, giderek halk inançları kültürü de stratejik bir objedir. Yatırlar etrafında oluşan halk inançlarında ise farklı bir özellik vardır. Yatırlar etrafında oluşan inançlar her iki âlem arasında adeta köprü konumundadırlar. Onlar, yaşanan zaman dilimi, uzak geçmiş ve gelecek arasında da bağlantıyı sürekliliği sağlarlar. Artvin ve çevresi ulu İslam yatırlarını, motif özelliklerinden hareketle araştırmak, Anadolu’daki araştırma çevrelerini genişletmek kadar resmi-siyasi sınırları aşıp kültür coğrafyasını inşa etme anlamını da taşır. Kültür coğrafya anlayışımızı bu algılama ile anlamlandıramadığınız takdirde “Soydaş ve Akraba Topluluklar” tanımlamanızdaki soydaşınız olmayan akrabalarınızı tanımlayamazsınız. Bu nedenle; bildirimizde, yatırlardan hareketle “Artvin ve çevresi”ni siyasi hudutlarla sınırlandırılmayıp halk inançları merkezli tarihî derinliği ile bir inanç coğrafyasını esas alan ortak kültür havzasının üzerinde yoğunlaşmaktadır. Siyasi sınırların hudutlarını aşan ortak kültür coğrafyasının varlığı, efsaneler gibi halk edebiyatı verilerinden de hareketle koyulabilmektedir. Güney ve Kuzey Kafkasya halkları ile Anadolu halkları arasında tarihin derinliklerine varan bir akrabalık bağları vardır. Her iki coğrafyanın halk kültürlerindeki mitolojik ve sofistik veriler bu teşhise şahittik yapabilmektedirler. Bildiride örnek olarak ele alınan Okhai, ulu zat kimliğine de girebilen bir büyücüdür. Alemler arasında geçiş yapabilmektedir. Dili Gürcücedir. Trabzon halk kültüründen derlenmiş olan efsane, Türk halk inançları kültüründeki birçok kült oluşturmuş inanç içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Artvin, Halk İnanışları, Yatırlar, Okhai, Mitoloji.

¹ Dr., Halk Bilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi, yasarkalafat@gmail.com

² Arş. Gör., Halk Bilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**ARTVIN ENTOMBED SAINTS WITH ITS SURROUNDINGS AND SUFISTIC-
MYTHEOLOGIC DIMENSIONS**

ABSTRACT

In this paper; a general and brief information about the entombed saints studies in Türkiye is given and Artvin Yatırları are examined with the districts they are in. Before classifying the entombed saints in the folk beliefs, it is aimed to state the purpose of paper. Beyond the fact that culture is a strategic object at the center of our presentation, folk culture and increasingly folk belief culture are also a strategic object. There is a different feature in the folk beliefs around the entombed saints. The beliefs around the entombed saints are almost bridges between the two realms. They provide continuity between the time period, the distant past and the future. Investigating the great Islamic entombed saints in Artvin and its environs with the motif features, it also means to exceed the official-political boundaries as well as expanding the research circles in Anatolia and building the geography of cultural. If you cannot make sense of your cultural geography understanding with this perception, you cannot define your non -confident relatives in defining “fellow and relative communities. Therefore in our declaration, the “Artvin and its surroundings” are not limited to political borders, but focused on the common cultural basin based on the historical depth of folk beliefs and a geography of belief. The existence of the common cultural geography that exceeds the boundaries of political borders can be put on the basis of the data of folk literature, such as legends. There are kinship ties that reach the depths of history between the peoples of the South and North Caucasus and the peoples of Anatolia. Mythological and sophisticated data in the folk cultures of both geographies can witness this diagnosis. Okhai, who is considered as an example in this statement, is a sorcerer who can enter the identity of the supreme person. He can switch between the worlds. His language is Georgian. The legend, which is compiled from Trabzon folk culture, contains beliefs that have formed many cults in the culture of Turkish folk beliefs.

Keywords: *Artvin, Folk Beliefs, Entombed Saints, Okhai, Mythology.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

İMERHEV VADİSİNDEN TÜRKİYE'YE DİN HİZMETİ

Hafız Osman Şahin¹

ÖZ

Bu tebliğde Artvin-Şavşat Meydancık bölgesinde doğup büyümüş ve gerek kendi memleketlerinde gerekse Türkiye'nin muhtelif yerlerinde din hizmeti sunmuş, önemli görevlerde bulunmuş 4 merhum zatın biyografileri ve din hizmetine katkıları anlatılacaktır. Bu dört zatın özlük dosyaları Diyanet İşleri Başkanlığı merkez arşivinden alınarak incelenecektir. Bu dört zatı tanıyan öğrencileri ve yakınlarıyla röportaj yapılarak kendileri hakkında bilgiler toparlanacaktır. Bu dört zevat :1- Ahmet Cevdet Aral: Aslen Meydancık nahiyesi Balıklı köyü Zata mahallesinden olan Osmanlı'nın son dönemlerinde İstanbul Fatih medreselerinde tahsilini tamamlayıp Ardahan ve Borçka'da da müftülük yapmış alim bir zat olan ve birçok talebe yetiştirmiş olan Ahmet Cevdet Aral Hocaefendi hakkında bilgi verilecek. 2-Ahmet Şahin: Artvin Şavşat Meydancık nahiyesinde doğup büyüyen, yörenin hocalarından kuran öğrenen ve hafızlık yapan ve aynı zamanda Ardahan müftüsü Ahmet Cevdet Aral'ın evinde kalarak Arapça ve Kur'ân dersleri almıştır. İstanbul'da Nuruosmaniye camii imam hatibi Hafız Hasan Akkuştan tashihi huruf ve musiki dersleri alır. Kendi köyünde uzun yıllar müezzin kayyım olarak görev yaparken çok talebe yetiştirmiş ve köy halkına birçok konuda öncülük etmiştir. Üç erkek evladını yetiştirip onları da din hizmetine yönlendirmiştir. Gerek hizmet hayatı ve gerekse din hizmeti süresince ve hizmet mücadelesinde yaşadığı önemli anekdotlara yer verilecektir. İki cumhurbaşkanı ile özel görüşmelerine ve hatıraları ile 1980 ihtilali sonrası alay komutanı ile karşılıklı konuşmalarına yer verilecek Babam ve hocam olması sebebiyle kendisine tebliğde daha çok yer verilecektir. 3- Nizamettin Şahin: Babam Ahmet Şahin'in küçük kardeşidir. Müftü Ahmet Cevdet Aral'ın talebesidir. İstanbul İmam Hatip Lisesi ve İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirdikten sonra Millî Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çok önemli görevler üstlenmiştir. Bolu, Eskişehir ve Balıkesir il müftülüğü de yapmış olan ve Mekke'de medfun olan müftü Nizamettin Şahin'in din hizmeti safahatı anlatılacak 4-Nuri Güneş: Babam Ahmet Şahin'in de talebesi olan Nuri Güneş yöredeki hocalardan istifade ettikten sonra İstanbul'da tahsilini tamamlayarak Şavşat, Artvin, Trabzon Erzurum ve Kütahya illerinde il müftülüğü yapmıştır. Aynı şekilde Nuri Güneşin de gerek Artvin ilinde ve gerekse Artvin dışında yaptığı hizmet safahatı anlatılacak ve her biri Artvin ilinin evladı olan 4 önemli dini şahsiyet, yaşayan ve gelecek nesillere tanıtılmış olacak.

Anahtar Kelimeler: Artvin, Ahmet Cevdet Aral, Ahmet Şahin, Nizamettin Şahin, Nuri Güneş.

RELIGIOUS SERVICE FROM İMERHEV VALLEY TO TÜRKİYE

¹ Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanı.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ABSTRACT

In this paper, the biographies and contributions of four deceased individuals who were born and grew up in the region of Artvin-Şavşat Meydancık and served in religious services both in their hometowns and in various parts of Türkiye and held important positions will be explained. The personal files of these four individuals will be taken from the central archive of the Presidency of Religious Affairs and examined. Information about themselves will be gathered by interviewing the students and their relatives who know these four people. These four persons :1- Ahmet Cevdet Aral: Information about Ahmet Cevdet Aral, a scholar who was originally from the Zata neighborhood of the Balıklı village of Meydancık, completed his education in Istanbul Fatih madrasahs in the last periods of the Ottoman Empire, served as a mufti in Ardahan and Borcka, and trained many students will be given. 2-Ahmet Şahin: Born and raised in Artvin Şavşat Meydancık sub-district, he learned the Qur'an from the teachers of the region and was a hafiz, and also stayed at the house of the mufti of Ardahan, Ahmet Cevdet Aral, and took Arabic and Qur'an lessons. In Istanbul, he took pronouns and music lessons from the imam orator of the Nuruosmaniye Mosque, Hafız Hasan Akkus. While working as a muezzin trustee in his own village for many years, he trained many students and led the people of the village in many issues. He raised three sons and directed them to religious service. Important anecdotes that he experienced during his service life, religious service and service struggle will be included. Private meetings with the two presidents and their memories and conversations with the regiment commander after the 1980 revolution will be included. Since he is my father and teacher, he will be given more space in the paper. 3-Nizamettin Şahin: My father is Ahmet Şahin's younger brother. He is the student of Mufti Ahmet Cevdet Aral. After graduating from Istanbul Imam Hatip High School and Istanbul Higher Islamic Institute, he took on very important duties in the Ministry of National Education and the Presidency of Religious Affairs. The religious service of the mufti Nizamettin Sahin, who was also the provincial mufti of Bolu, Eskisehir and Balıkesir and was buried in Mecca, will be told. 4-Nuri Günes: Nuri Günes, who was also a student of my father Ahmet Şahin, completed his education in Istanbul after benefiting from the teachers in the region and worked as a provincial mufti in Sivas, Artvin, Trabzon, Erzurum and Kutahya. Likewise, the service stage of Nuri Günes both in Artvin and outside of Artvin will be explained and 4 important religious figures, each of whom is the son of Artvin, will be introduced to living and future generations.

Keywords: *Artvin, Ahmet Cevdet Aral, Ahmet Sahin, Nizamettin Sahin, Nuri Günes.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

İLİM VE HİZMETE ADANMIŞ BİR ÖMÜR: DOÇ. DR. NEDİM URHAN

Muhittin Hamdi Yıldırım¹

ÖZ

1935 yılında Artvin'in Şavşat İlçesinde Meydancık nahiyesinin İmerhav (Meydancık) köyünde doğdu. Dedeleri meşhur 93 harbinde Batum'dan Artvin'e hicret etmişlerdir. İlk okulu Meydancık köyünde okuyan Nedim Urhan Hoca fakir ama orta kültür sayılabilecek bir ailenin çocuğuydu. Küçük yaşta hafızlığa başlayan Nedim Urhan, bir gazete küpüründen İstanbul'da imam hatip okulu açıldığı haberini duyar duymaz 1951 yılında 15 günlük bir deniz yolculuğundan sonra İstanbul'a gelerek İmam Hatip okuluna kaydoldu ve Hafızlığını Reisul Kurra İsmail Efendi'de tamamladı. Bunun yanında Tefsir, Fıkıh, Akaid, Hadis, Tasavvuf ve Arapça ilimlerini okuyarak tamamladı. 1960 ihtilalinden sonra Yüksek İslam enstitüsü imtihanını kazanarak mezun oldu. Mesleğe Din Kültürü öğretmeni olarak Giresun İHL'de başlayarak çok başarılı hizmetler yaptı ve pek çok öğrenci yetiştirdi. 1957 yılında 54. Hükümet'in başbakanı Prof. Dr. Necmettin ERBAKAN ile tanıştı 1977 seçimlerinde MSP Giresun Milletvekili Adayı oldu. Daha sonra akademik çalışmalar yapmak üzere Şam'a gitti. 'Ahkam'un Nisa' 'İslam'da Kadınlar Hukuku' konulu tezi ile Doktorasını tamamlayarak Yardımcı Doçent oldu. Daha sonra Doçentliğini alarak 2002 yılında emekli oldu. Doç. Dr. Nedim URHAN çok uzun yıllar talebe yetiştirmiş, hayır hizmetlerinde bir fiil önderlik etmiş, ilim ve aksiyoner kişiliği ile özellikle İstanbul'da ve Artvin'de bulunan ve ilahiyat tahsili yapmak isteyen genç aydınlarla yarım asırdan fazla bir zaman boyunca önder olmuştur. Talebeleri arasında onlarca profesör, siyasetçi ve bilim adamı bulunmaktadır. Doç. Dr. Nedim URHAN Akile Teşkilatı, MTTB, Milliyetçiler Mecmuası, İlim Yayma Cemiyeti, İslami İlimler Edebiyat Vakfı, Artvinliler Vakfı, Fazilet Kız Kuran Kursu, Tuba Kız Kuran Kursu, Darül Erkam Derneği, MGV, AGD, gibi pek çok sivil toplum kuruluşunun kuruluşunda ve yönetiminde görev yapmıştır. Medyada Televizyonlarda pek çok programı, gazetelerde pek çok köşe yazısı ve röportajları yayınlanmıştır. Talebeleri tarafından, hocaların hocası, Müslüman gençliğin abisi, ilim, amel, istikamet ve ihlas sahibi, samimi, ömrünü doğru ve hak bildiği davaya adanmış, fedakâr mücahit, hayır faaliyetlerinin vakıf adamı olarak anılmaktadır. Millî Görüş Hareketinin kurucusu ve lideri Merhum Necmettin ERBAKAN ile 50 yıllık yol arkadaşlığı yapmıştır. Öğrencilerin sıkıntılarını hemen çözen, anlaşmazlık yaşayanları barıştıran, fedakâr ve alicenap bir kişi olarak "Nedim Baba" olarak anılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Artvin, İslam Hukuku, Nedim Urhan.

¹ Din Görevlileri Birliği Derneği Genel Başkanı, muhittinyildirim61@gmail.com

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

A LIFETIME DEDICATED LEARNING AND MISSION: ASSOC. DR. NEDİM URHAN

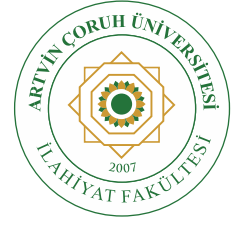
ABSTRACT

He was born in 1935 in the village of Imerhav (Meydancik) of Meydancik district in Şavşat of Artvin. Their grandfather emigrated from Batumi to Artvin during the well known Russo-Turkish War. Nedim Urhan Hodja, who studied primary school in the village of Meydancik, was the child of a poor but culturally middle family. Nedim Urhan, who started to study for being a hafiz at a young age, came to Istanbul after a 15 -day maritime travel in 1951 as soon as he heard the news that an Imam Hatip School was opened in Istanbul and completed his recitation of Qur'an at Reisul Kurra İsmail Efendi. He also studied tafsir, fiqh, akaid, hadith, mysticism and Arabic sciences. After the 1960 revolution, he graduated from the High Islamic Institute. As a religious culture teacher, Giresun started his profession in IHL and made very successful services and trained many students. In 1957, he met Prime Minister of the 54th Government. Dr. Necmettin Erbakan and became a candidate for MSP Giresun deputy in the 1977 elections. Later, he went to Damascus to conduct academic studies. He defended Phd thesis titled 'The Law of Women in Islam'. Later, he retired in 2002 as an associate professor. Assoc. Dr. Nedim Urhan has trained students for many years, led a verb in charity services, and for more than half a century he has been a leader of the young intellectuals who were especially in Istanbul and Artvin, with his deep knowledge and actions. His students include dozens of professors, politicians and scientists. Assoc. Dr. Nedim Urhan officiated many non-governmental organizations such as Akile Teşkilatı, MTTB, Milliyetçiler Mecmuası, İlim Yayma Cemiyeti, İslami İlimler Edebiyat Vakfı, Artvinliler Vakfı, Fazilet Kız Kuran Kursu, Tuba Kız Kuran Kursu, Darül Erkam Derneği, MGV, AGD. He has many TV programs, newspaper columns and interviews. By his students, he is mentioned as the teacher of the teachers, the brother of Muslim youth, the brother of science, acquainted, pious, sincere, altruistic scholar and a man who is devoted his life to the truth and charity works. He worked he as a companion for 50 years with the founder and leader of the Millî Görüş Hareketi late Necmettin Erbakan. He is referred to as "Nedim Baba" as a sacrifice and noble man who immediately solve the problems of the students and reconcile disagreements.

Keywords: *Artvin, Fiqh, Nedim Urhan.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

USUL İLİMLERİ İLE KUR'AN'I ANLAMAYA VE UYGULAMAYA ADANMIŞ ARTVİNLİ
BİR ÖNCÜ: SÜLEYMAN KARAGÜLLE

Süleyman Akdemir¹

ÖZ

Bu tebliğde 1928 yılında Artvin ili Borçka ilçesi Camili nahiyesi Maral köyünde doğan Süleyman Karagülle anlatılacaktır. Artvin, İzmir, İstanbul, Yalova arasında hayatı geçen Karagülle 24/05/2021'te İstanbul'da vefat etmiş, İzmir'e defnedilmiştir. Okul öncesi ilk eğitimini o dönemde okutulması yasak olan Usulü Fıkıh olmak üzere İstanbul Fatih Medresesi Ders-i Âmlarından babası Numan oğlu Süleyman'dan almıştır. Bu nedenle ilk okula geç gitmiş, orta/lise tahsilini Erzurum'da yatılı tamamlamış, daha sonra İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Elektrik Yüksek Mühendisi olarak mezun olmuştur. Karagülle, babasından aldığı medrese eğitiminin yanında Batılı ilimlerin tamamını bu usul ilimleri ile gözden geçirmiş, İslam-Batı Medeniyeti analizleri yaparak tüm geçmiş medeniyetlerin doğuş, gelişme, çöküşleri üzerinde durmuş, çalışmalarını Peygamberler sistemi üzerinde yoğunlaştırarak eserlerini bu çerçevede yapmıştır. Artvin'in manevi rehberleri arasında sayılması gereken Dersi Âm babasına tebliğ içinde yer verilecektir. Karagülle'nin öne çıkan basılmış eserleri "İslamiyet ve Ekonomik Doktrinler, İzmir 1967"; "İslamiyet ve Günümüzün Meseleleri İzmir 1969"; İslam'da Denge: Para İzmir 1971"; "Selem ve Kredileşme Alternatif Faizsiz Banka Modeli İstanbul 1993"; "Yeni Anayasaya Geçiş Önerisi İstanbul 2013"... Bunlardan sadece basılı olanlarıdır. Elektronik ortamlarla çok sayıda dergilerdeki makaleleri binleri aşmakta olup tamamına www.akevler.org sitesinden ulaşılabilir. Karagülle her zaman siyasilere ayırım yapmaksızın proje ve sistem önerilerinde bulunmuş, o kadar ki ismi 'Adil Düzen' teorisyeni olarak öne çıkmıştır. Bunun yanında ekip başı olarak bir diğer önemli çalışması "Adil Düzene Göre İnsanlık Anayasası" olmuştur. Bu çalışması ile delillere dayanılarak bir anayasa teklifi hazırlanması hedeflenmiş, 100 maddelik bir metin ortaya çıkmıştır. Karagülle'nin özellikle Kur'an üzerindeki bu çağa ilişkin yorumları ile usulü fıkıh üzerindeki çalışmaları daha fazla önem taşır. Sadece Müslümanları düşünmekle yetinmemiş, tüm insanlık için adalet, tüm insanlık için barış, tüm insanlık için refah olacak bir adil düzen adıyla yol haritası çizmek istemiş, teori aşamasında eserleriyle bunu başarmıştır. Bununla da yetinmemiş İzmir, İstanbul ve Yalova'da kurulan Akevler Hizmet ve Dayanışma Kooperatiflerinin kurucu ortaklığı yanında yönetiminde de bulunmuştur. Kooperatif uygulamaları ile enflasyona karşı geliştirdiği HDC

¹ Doç. Dr., İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Hukuk Fakültesi av.akdemir52@gmail.com

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

(Hisse Demir Çimento), selem senedi uygulamaları, ortaklık sistemi üzerine geliştirdiği sözleşmeler ile pratik çözümler üzerinde önemli gelişmeler sağlamıştır. Bunu yaparken de hiçbir zaman usul ilimlerini terk etmemiş, özellikle Ehli Sünnet ve Cemaat çizgisi çerçevesindeki delillere dayanma ilkesine dayanmış, rehber edindiği Kur'an'ı klasik ilimler ve mühendis kimliğiyle incelemiş, ilmen ortaya koyduğu tezlerde Kur'an'ı ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Usulü Fıkıh, Matematik, Fıkıh/Hukuk gibi alanlara yoğunlaşan Karagülle, içtihat karşıtlarına rağmen çağımızın sorunlarının bir başka çözümü olmadığı gerçeğini daima öne çıkarmış, bu nedenle de eleştirilmiştir. Yaşamı boyunca hayatının her alanında ilmi derinliğiyle Kur'an'ı rehber edinmiştir. Devamlı yenilenme ile temel ilkelere hiç vazgeçmeme dengesini bünyesinde çok iyi barındıran Karagülle, içtihadın kaçınılmaz olduğunu, yaşamın dinamiğini sağladığını her daim vurgulamış, içtihatlarla günümüzün sorunlarına cevaplar vermeye çalışmıştır. Yaşamının son günlerine kadar çalışmalarını sürdürmüş, çalışma arkadaşlarına desteklerde bulunduğu gibi yetişmelerine de vesile olmuştur. Bu tebliğle Artvinli Karagülle'nin öncülerden olduğunun gerekçeleri anlatılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Usul ilmi, İctihat, Akevler Kooperatifi, İnsanlık Anayasası, Adil Düzen.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**A PIONEER/GUIDE FROM ARTVIN, DEDICATED TO UNDERSTANDING AND
APPLYING THE QUR'AN WITH PROCEDURAL SCIENCES: SULEYMAN KARAGULLE**

ABSTRACT

In this paper, Süleyman Karagulle, who was born in 1928 in the village of Maral, in the town of Borcka in Artvin, will be introduced. Karagulle, who lived in Artvin, Izmir, Istanbul and Yalova, passed away on 24/05/2021 in Istanbul and was buried in Izmir. He received his first pre-school education from his father, Suleyman son of Numan, from Istanbul Fatih Madrasa Ders-i Âm, including Usulu Fiqh, which was forbidden to be taught at that time. For this reason, he went to primary school late, completed his secondary/high school education in Erzurum as a boarding student, and later graduated from Istanbul Technical University as an Electrical Engineer. In addition to the Madrasah education he received from his father, Karagulle reviewed all of the Western sciences with these procedural sciences, focused on the birth, development and collapse of all past civilizations by analysing Islam - Western Civilization, and focused his studies on the system of Prophets and made his studies within this framework. Dersi Am father, who should be counted among the spiritual guides of Artvin, will also be included in the communiqué. Karagulle's prominent published works are "Islam and Economic Doctrines Izmir 1967"; "Islam and Contemporary Issues Izmir 1969"; "Balance in Islam: Money, Izmir 1971"; "Salam/Order and Mutual Crediting Alternative Interest-Free Bank Model, Istanbul 1993"; "Proposal for Transition to the New Constitution, Istanbul 2013"... These are only the printed ones. His articles in electronic media and in many journals exceed thousands, and all of them can be accessed from the website www.akevler.org. Karagulle has always made proposals for projects and systems without discriminating against politicians, so much so that his name has come to the fore as the 'Just Order' theorist. In addition, another important work as a team leader was the "Constitution of Humanity According to the Just Order". With this study, it was aimed to prepare a constitutional proposal based on the evidence, and a text of 100 articles emerged. Karagulle's interpretations of this era on the Qur'an and his studies on procedural Fiqh are more important. Not only did he think about Muslims, he wanted to draw a road map with the name of justice for all humanity, peace for all humanity, prosperity for all humanity, and he succeeded in this with his studies at the theory stage. Not content with this, he was also in the management of Akevler Service and Solidarity Cooperatives established in Izmir, Istanbul and Yalova. With its cooperative practices, SIC (Share Iron Cement) developed against inflation, "salam bill" practices and contracts developed on the partnership system, it has provided important developments in practical solutions. While doing this, he never abandoned

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

the procedural sciences, especially based on the principle of relying on the evidences within the framework of the Ahl as-Sunnah and Community line, he studied the Qur'an, which he took as a guide, with classical sciences and the identity of an engineer, and tried to bring the Qur'an to the forefront in the theses he put forward. Karagulle, who focused on the fields such as Procedural Fiqh, Mathematics, Fiqh/Law, always highlighted the fact that there is no other solution to the problems of our age, despite the opponents of ijtiħad, and was therefore criticized. Throughout his life, he took the Qur'an as a guide in every aspect of his life with his knowledge and depth. Karagulle, who embodies the balance of continuous renewal and never giving up on basic principles, has always emphasized that ijtiħad is inevitable and provides the dynamic of life, and has tried to answer today's problems with the jurisprudence he has made. He continued his work until the last days of his life, not only supporting his colleagues but also helping them grow up. In this paper, the reasons why Karagulle, who is from Artvin, is one of the pioneers will be explained.

Keywords: *The science of procedure, Ijtiħad, Akevler Cooperative, Constitution of Humanity, Just Order.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

SON DEVİR OSMANLI ŞEYHÜLİSLAMLARINDAN ARTVİNLİ MEHMED ESAD
EFENDİ'NİN HAYATI VE AİLESİNİN DİNÎ, İCTİMAÎ VE KÜLTÜREL HAYATIMIZIN
GELİŞİMİNE KATKILARI

Murat Kasap¹

ÖZ

Mehmed Esad Efendi, müderrislik, dersiâmlık, kadılık yapmış, fetvahanede çeşitli memurluklarda bulunmuş ve Osmanlı ilmiye sınıfının en üstü olan şeyhülislamlık makamına iki defa atanmış Artvin kökenli bir ilim adamıdır. İstanbul'da doğan Mehmed Esad Efendi'nin babası Livaneli (Artvinli) Numan Efendi, huzur-u hümayun hocalarından ve dersiamlardan olup kayıtlarda genellikle Ahıskalı, Gürcü veya Trabzonlu olarak geçmektedir. İlim tedrisatı nedeniyle Artvin'den ayrılmış olan bu aile, akrabaları ile bağlarını devam ettirerek, getirdikleri talebelerin İstanbul'da eğitim almalarına yardımcı olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ailenin kalan kısmı Artvin'den hicret etmek zorunda kalmıştır. Kadı Mehmed Ali Efendi, Harbiye Nazırı Mehmed Şakir Paşa, Duyun-u Umumiye Genel Müdürü Ali Cevat Bey, Büyükelçi Numan Tahir Seymen gibi ailenin diğer fertleri de Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde birçok hizmetlerde bulunmuştur. Bu çalışmada, Artvin kökenli olan Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'nin hayatı anlatılacak, babası ve diğer yakın akrabalarının Anadolu'nun dîni, ictimai ve kültürel hayatının gelişimindeki katkıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Artvin, Livane, Gürcü, Ahıska, Mehmed Esad Efendi, Numan Efendi, Muhacirlik, Ulema.

¹ Tarihçi/Yazar, Gürcistan Dostluk Derneği Genel Sekreteri. kartvelimurat@hotmail.com.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**THE LIFE OF MEHMED ESAD EFFENDI FROM ARTVIN, ONE OF THE LATE
OTTOMAN SHAYK AL-ISLAM, AND HIS FAMILY'S CONTRIBUTIONS TO THE
DEVELOPMENT OF OUR RELIGIOUS, SOCIAL AND CULTURAL LIFE**

ABSTRACT

Mehmed Esad Effendi was a scholar of Artvin origin who served as mudarris, lecturer, and qadi, held various positions in the fatwa office, and was twice appointed as Shaykh al-Islam, the highest office of the Ottoman scholarly class. The Istanbul-born Mehmed Esad Efendi's father Numan Efendi from Livane (Artvin) was one of Huzur-u Humayun instructors and lecturers and is usually referred to in records as Meskhetian, Georgian or Trabzonian. This family, who left Artvin to pursue a career in sciences, kept in touch with their relatives and helped the students they brought with them to receive an education in Istanbul. After the Russo-Ottoman War of 1877-1878, the rest of the family had to emigrate from Artvin. Other members of the family, such as Qadi Mehmed Ali Effendi, Minister of War Mehmed Şakir Pasha, General Director of Duyun-u Umumiye Ali Cevat Bey, Ambassador Numan Tahir Seymen, also served in various posts in the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye. This study describes the life of Shaykh al-Islam Mehmed Esad Effendi, who was originally from Artvin, and highlights the contribution of his father and other close relatives to the development of religious, social and cultural life in Anatolia.

Keywords: *Artvin, Livane, Georgian, Meskhetian, Mehmed Esad Effendi, Numan Effendi, Muhajir, Ulema.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ARDANUÇ İSKENDERPAŞA MEDRESESİ BAŞ MÜDERRİSİ SARI MEHMET HAFIZ'IN
HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Halit Özdemir¹

ÖZ

Sarı Mehmet Hafız, 19. yüzyılın ortalarından 1915 yılına kadar Ardanuç İskenderpaşa Medresesi'nde müderrislik yapmış ve yüzlerce talebe yetiştirmiştir. O, eğitimciliğinin yanı sıra 36 yıllık Rus işgali döneminde milli bilinci uyanık tutmaya çalışmış ve anavatana katılma ümidini hiçbir zaman kaybetmemiş örnek bir şahsiyettir. Sarı Mehmet Hafız'ın doğum ve ölüm tarihlerini tam olarak bilemiyoruz. Aile fertlerinin nüfus kayıtlarındaki bilgilerden hareketle onun doğum tarihinin 1820 olduğunu tahmin etmekteyiz. 1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla muhacir gittiği Çankırı'dan 1921 yılında çocuklarıyla birlikte köyüne döndüğünü ve aynı yıl Torbalı köyünde vefat ettiğini biliyoruz. Sarı Mehmet Hafız'ın ailesi 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Ahıska'dan göç ederek Ardanuç'un Torbalı köyüne yerleşmiştir. Ailesi, Sarı Mehmet Efendi'yi eğitim almak için İstanbul'a gönderdi. Fatih Medresesi'nde eğitimini tamamladıktan sonra Ardanuç'a dönen Sarı Mehmet Hafız, İskenderpaşa Medresesi'nde müderris olarak vazife aldı. Kendine özgü Kur'an okuma makamı, sesinin güzelliği ve üstün eğitim anlayışı onun ününü çevre ilçelere de yaydı. Öğrencileri çoğaldı. Aynı medresede Baş Müderrisliğe yükseldi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Sarı Hafız'ın ailesi Anadolu içlerine göç etmedi. O, aynı medresede müderrisliğe devam etti. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması sırasında resmi Türk Birliklerine destek sağlamak amacıyla kurulan yerli milis kuvvetlerine halkın katılımını teşvik etti. Osmanlı 3. Ordusu'nun öncülüğünde yürütülen Sarıkamış Harekatı'na destek sağlamak amacıyla Ardanuç ve Şavşat üzerinden Ardahan'a yürüyen Teşkilat-ı Mahsusa Alayı ve yerli milis kuvvetleri Ardahan'ı ele geçirdi. 5-6 gün sonra Kars üzerinden Ardahan'a kuvvet kaydıran Ruslar tekrar Ardahan'ı ele geçirip Türk birliklerini geri püskürtünce, Ardanuç halkı da evlerini terk edip Anadolu içlerine göç ettiler. Sarı Mehmet Hafız ve ailesi de Yusufeli üzerinden Çankırı'ya göç etti. Millî Mücadele Hareketi ile Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı zafer kazanılınca Gürcüler de işgal ettikleri Ardahan ve Artvin'i boşalttılar. Muhacir Ardanuç halkı da köylerine geri dönmeye başladılar. Sarı Mehmet Hafız ve ailesi de köyleri Torbalı'ya döndüler. 1921 yılında vefat eden Sarı Mehmet Hafız, Torbalı köyü mezarlığına defnedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Artvin, Ardanuç, Sarı Mehmet Hafız.

---

¹ Araştırmacı-Yazar.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**THE LIFE AND PERSONALITY OF SARI MEHMET HAFİZ, HEAD TEACHER OF
ARDANUC İSKENDERPASA SCHOOL**

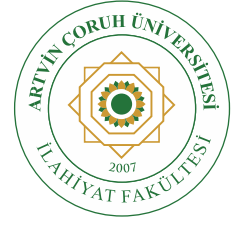
ABSTRACT

Sarı Mehmet Hafiz taught at Ardanuc Iskenderpasa School from the middle of the 19th century until 1915 and trained hundreds of students. In addition to his education, he is an exemplary person who tried to keep the national consciousness awake during the 36-year Russian occupation and he never lost hope of joining the motherland. We do not know the exact dates of birth and death of Sari Mehmet Hafiz. Based on the information in the formal population records of the family members, we estimate that his date of birth is 1820. We know that he returned to his village with his children in 1921 from Cankiri city, where he went as an immigrant with the beginning of World War I, and died in the village of Torbali in the same year. Sari Mehmet Hafiz's family migrated from Ahiska after the 1828-1829 Ottoman-Russian War and settled in the Torbali village of Ardanuc. His family sent Sari Mehmet Efendi to Istanbul for taking education. After completing his education in Fatih School, he returned to Ardanuc. Sari Mehmet Hafiz worked as a teacher at the Iskenderpasa School. His unique style of reading the Qur'an, the beauty of his voice and his superior understanding of education spread his fame to the surrounding districts. His students has increased. He was promoted to the head teacher in the same school. After the 1877-1878 Ottoman-Russian War, Sari Mehmet Hafiz's family did not migrate to inside regions of Anatolia. He continued his teaching at the same school. He encouraged public for participation to the local militia, which was established to provide support to the official Turkish Troops when the World War I has begun. Special troops of Teskilatı Mahsusa and local militia forces marched to Ardahan via Ardanuc and Savsat in order to support the Sarikamis Operation which was leading by the Ottoman 3rd Army. Ardahan City has been captured by this unification. However, the people of Ardanuc left their homes and migrated to inside regions of Anatolia 5-6 days later. Because of that the Russian troops who moved to Ardahan via Kars, captured Ardahan again and pushed back the Turkish troops. Sari Mehmet Hafiz and his family migrated to Cankiri with passing from Yusufeli. After the victory of the National Struggle Movement against the Armenians on the Eastern Front, the Georgians evacuated Ardahan and Artvin where they occupied. Immigrant Ardanuc people started to return to their villages. Sari Mehmet Hafiz and his family also returned to their village, Torbali. Sari Mehmet Hafiz died in 1921 and was buried in the Torbali village graveyard.

Keywords: *Artvin, Ardanuc, Sari Mehmet Hafiz.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

BİRİNCİ MECLİS BATUM MİLLETVEKİLİ HİCABİZADE AHMET AKİF BEY: HAYATI
VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Taner Gökdemir¹

ÖZ

Batum ve Artvin çevresinde cereyan eden olaylar açısından 20. Yüzyılın önemli simalarından biri olan Ahmet Akif Bey (Suner) hakkında aradan geçen yüz yıllık bir süreç içerisinde kapsamlı bir çalışma olmaması hem tarih bilimi açısından hem de tarihin olağan akışı içerisinde yitip gitmekte olan hafıza açısından telafî edilemez bir eksikliklerdir. Hicabizade Ali Osman Ağa'nın oğlu olan Ahmet Akif Bey, arşiv belgelerinden ulaşılan bilgilere göre Hicri 1293 (1877/78) yılında Batum'da dünyaya gelmiştir. O yıllarda Osmanlı-Rus Harbi gerçekleşmiş ve yapılan Berlin Antlaşması neticesinde Batum'un, Kars ve Ardahan ile birlikte Rusya'ya terk edilmesiyle binlerce kişi ata toprağından ayrılmıştı. Bu süreçte Ahmet Akif Bey'in ailesi göç etmeyerek Acara'da kalmıştır. Batum ve Acara bölgesinde nüfuzlu bir aileye mensup olan Ahmet Akif Bey, 1914/15 yılında oluşturmuş olduğu 350 kişilik çete ile Türk Ordusuna katılmış ve 21 gün süreyle 3000 kişilik Rus kuvvetleri ile çarpışmıştır. Yapılan çatışmalar neticesinde Ahmet Akif Bey'in çetesi 350 kişiden 130 kişiye düşmüş ve kalan ekibiyle birlikte Halit Paşa'nın² idaresindeki kuvvetlere katılmıştır. Birinci Meclise Ahmet Fevzi Efendi (Erdem), Ahmet Nurettin Efendi, Ali Rıza Bey ve Mehmet Edip Bey ile birlikte Batum Millet Vekili olarak giren Ahmet Akif Bey, Batum'un Moskova Antlaşması ile Sovyet Rusya'ya bağlı Gürcistan'a geçmesiyle birlikte diğer Batum milletvekilleri gibi Artvin Milletvekili olarak kabul edilmiş ve ilk meclis dağılına kadar görevine devam etmiştir. Bu çalışmada Ahmet Akif (Suner) Bey'in sivil hayatının yanında, Batum'un Birinci Dünya Savaşı yıllarında Çarlık Rusya'sı ile olan askeri mücadeledeki rolü ve Kurtuluş Savaşı yılları dönemindeki askeri ve diplomatik girişimleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: *Artvin, Batum, Ahmet Akif Suner, Birinci Meclis, Rusya, Türkiye.*

---

¹ Doktorant, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, tanergokdemir1983@gmail.com

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

FIRST ASSEMBLY BATUM MEMB OF PARLIAMENT
HICABIZADE AHMET AKIF: HIS LIFE AND POLITICAL ACTIVITIES
ABSTRACT

It is an important shortcoming in terms of the history of the region that there has not been a comprehensive study of Ahmet Akif Bey (Suner), one of the important figures of the 20th century in terms of the events taking place around Batumi and Artvin, in a century that has passed. Ahmet Akif Bey, the son of Hicabizade Ali Osman Aga, was born in Batumi in 1293 (1877/78) according to the information obtained from the archive documents. In those years, the Ottoman-Russian War took place and as a result of the Berlin Treaty, when Batumi, along with Kars and Ardahan, was left to Russia, thousands of people left their ancestral lands. In this process, Ahmet Akif Bey's family did not migrate and remained in Adjara. Ahmet Akif Bey, who is a member of an influential family in Batumi and Adjara region, joined the Turkish Army with the 350-man gang he formed in 1914/15 and fought with the Russian forces of 3000 for 21 days. As a result of the clashes, Ahmet Akif Bey's gang decreased from 350 to 130 people and joined the forces under Halit Pasha with his remaining team. Ahmet Akif Bey, who entered the First Assembly as Batumi Deputy with Ahmet Fevzi Efendi (Erdem), Ahmet Nurettin Efendi, Ali Rıza Bey and Mehmet Edip Bey, and other Batumi deputies after Batumi was transferred to Georgia, which was affiliated to Soviet Russia, with the Moscow Treaty. He was accepted as Artvin Deputy and continued his duty until the first parliament was dissolved. In this study, besides the civilian life of Ahmet Akif (Suner) Bey, the role of Batumi in the military struggle with Tsarist Russia during the First World War and his military and diplomatic initiatives during the War of Independence will be emphasized.

Keywords: *Artvin, Batumi, Ahmet Akif Suner, First Assembly, Russia, Türkiye.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

XIX. YÜZYILDA ARHAVİ'DE İLİM HAYATI: KAVAKLI MEDRESESİ ÖRNEĞİ

Orhan Eker¹

ÖZ

Medeniyet ve kültürün bir sonraki nesillere aktarılmasında en önemli araçlardan biri olan eğitim ve öğretim insanlık tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu amaçla İslam tarihi boyunca Müslümanların bu alandaki ihtiyaçlarına cevap veren medreselerin tanıtılması; bu mekânlarda yetişen ulemanın ve onların nasıl bir eğitim-öğretim sürecinden geçtiğinin öğrenilmesi hem eğitim tarihi açısından hem de gelecek nesillere daha nitelikli bir eğitim-öğretim nasıl verilebilir sorusuna cevap arayabilmek için önemlidir. Bu çalışmada XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Hopa kazasına bağlı Arhavi nahiyesinde aktif faaliyet göstermiş olan Kavaklı Medresesi ve bu medresede ilim tahsil etmiş olan âlimler Sicill-i Ahval defterlerindeki kayıtlardan hareketle incelenmiştir. Öncelikle çalışmaya konu olan Kavaklı Medresesi'nde hangi müderrislerin görevli olduğu ve bu müderrislerin talebelere nasıl bir eğitim-öğretim sürecine tabi tuttıkları hususunda birtakım tespitlere ulaşılmıştır. Talebelere medrese eğitimi süreci içerisinde “ulûm-i âlîye” olarak da ifade edilen temel İslam bilimlerine dair çeşitli ilimlerin, bu ilimlerin anlaşılmasına katkı sağlayacak olan “ulûm-i âlîyye” olarak da ifade edilen alet ilimlerinin ve talebelerin entelektüel anlamda gelişim sağlamalarına katkı sağlayacak çeşitli eserlerin okutulmalarına imkân sağlanmıştır. Kavaklı Medresesi'nde ilim tahsil eden Osmanlı âlimlerinin hangi alanlarda istihdam edildikleri sorularına da cevap verilmeye çalışılmıştır. Arhavi nahiyesinde faaliyet göstermiş olan Kavaklı Medresesi'nin tanıtımı özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin taşradaki eğitim-öğretim ortamının görülmesine imkân tanınması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arhavi, Medrese, Müderris.

---

¹ Doktorant, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**SCIENTIFIC LIFE IN ARHAVI IN THE XIXth CENTURY: THE CASE OF KAVAKLI
MADRASAH**

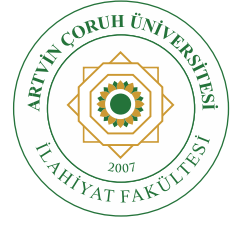
ABSTRACT

Education and training, which is one of the most important tools in the transfer of civilization and culture to the next generations, is of great importance in terms of human history. For this purpose, introducing the madrasas that responded to the needs of Muslims in this field throughout Islamic history; learning the ulema who grew up in these places and what kind of education and training process they went through is important both in terms of the history of education and in order to seek answers to the question of how a more qualified education and training can be given to future generations. In this study, the Kavakli Madrasah, which was active in the Arhavi district of Hopa district of the Ottoman Empire in the XIXth century, and the scholars who studied at this madrasah are analyzed based on the records in the Registry-i Ahval books. First of all, some determinations have been reached about which muderris were in charge at the Kavakli Madrasah, which is the subject of the study, and what kind of education and training process these muderris subjected the students to. During the madrasa education process, students were allowed to study various sciences related to basic Islamic sciences, also referred to as "ulûm-i âlfiyye", instrumental sciences, also referred to as "ulûm-i âlfiyye", which would contribute to the understanding of these sciences, and various works that would contribute to the intellectual development of the students. We have also tried to answer the question of in which fields the Ottoman scholars who studied at the Kavakli Madrasah were employed. The introduction of Kavakli Madrasah, which operated in Arhavi district, is especially important in terms of providing an opportunity to see the educational environment of the Ottoman Empire in the provinces in the XIXth century.

Keywords: *Arhavi, Madrasah, Muderris*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**HOPALI OSMAN EFENDİ’NİN DÜRRETÜ’N-NÂSİHİN (DÜRRETÜ’L-VÂ’İZİN) İSİMLİ
ESERİNİN HADİS İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Abdulkerim Malkoç¹

ÖZ

Dürretü’n-nâsîhîn (Dürretü’l-vâ’izîn) isimli eseri haricinde hayatı ve tahsili hakkında kaynaklarda bilgi bulunmayan Hopalı Osman Efendi (ö. 1241/1825), şöhret bulan bu eserinin mukaddimesinden anlaşıldığı üzere, uzun müddet İstanbul’da ikamet etmiştir. Bu ikameti sırasında yakalandığı ağır bir hastalık üzerine, şayet sıhhat bulursa herkesin çokça istifade edeceği bir vaaz kitabı yazmaya niyetlenmiş ve sonrasında bu niyetini gerçekleştirebilmiştir. 1224/1809 senesinde kaleme aldığı eserini “meclis” diye başlıklandığı yetmişden fazla konudan oluşturmuştur. Konular işlenirken; evvelâ ilgili ayet-i kerimeler veya bazen kısa sûreler, bazı tefsir ve meallerden nakillerle izah edilmekte, ardından yine bazı hadis eserlerinden aktarılan ilgili hadis-i şerifler de veciz şekilde şerh edilmektedir. Bunların yanında yer yer hikâye ve menkıbelere de yer verilmektedir. Bu itibarla vaizler için kıymetli bir hazine olan *Dürretü’n-nâsîhîn* ihtiva ettiği bazı rivayetler sebebiyle tenkide de maruz kalmıştır. Ancak altı yüz elliden fazla hadisin şerh edildiği böylesi bir eser için bu tabii karşılanabilecek bir durumdur. Bu tebliğde; telifinden sonra epey rağbet gören, zaman içerisinde defaatle basılan hatta üzerine şerh dahi yazılan, Hopalı Osman Efendi’nin bilinen tek eseri olan *Dürretü’n-nâsîhîn* hadis ilmi açısından incelenecektir. Hadislerinin kaynaklarından sıhhat durumuna, kaynaklardan istifade yönteminden şerh metoduna ve eserin literatürdeki yerine dair tespit ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hadis, Vaaz, Dürretü’n-Nâsîhîn, Hopalı, Osman Efendi.*

¹Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, abdulkerimmalkoc@trabzon.edu.tr.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

AN EXAMINATION OF HOPALI OSMAN AFANDI'S WORK TITLED DURRAH AL-
NÂSİHÎN (DURRAH AL-VÂ'İZÎN) FROM THE SCIENCE OF HADITH

ABSTRACT

Osman Afandi (d. 1241/825) from Hopa whom there is no information of his life and education apart from his book *Durrah al-nâsîhîn* (*Durrah al-va'izîn*), as understood from the introduction of this book, resided in Istanbul for a long time. For a serious illness during this residing, if he heals, he intended to write a preach book for the use of everybody. Then he realized his intention. He composed his book from more than seventy topics that he titled as "majlis". While the topics are handled, first of all related verses or sometimes short verses are explained by quotations from some commentaries or translations, then related hadiths that are quoted from some hadith books. Additionally, sometimes stories and parables are also included. Although it is of worth for orators, *Durrah al-nâsîhîn* was criticized because of some transmissions included in it. But it is a usual circumstance for such a book in which more than 650 hadith was commented. In this paper, *Durrah al-nâsîhîn* which is the only known work of Osman Afandi from Hopa will be analyzed from the perspective of the science of hadith. It will be determined and evaluated the sources of the hadiths and their soundness, the method of benefiting from the sources and commentary method and the place of the work in the literature.

Keywords: *Hadith, Sermon, Durrah al-nâsîhîn, Hopali, Osman Afandi.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

OSMAN HOPAVÎ'NİN ÂYETLERE YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
-DÜRRETÜ'N-NÂSİHİN ADLI ESERİ ÇERÇEVESİNDE-

Hatice Avcı¹

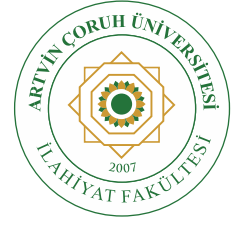
ÖZ

Hayatına dair pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte Hopa'ya nisbet edilmesinden ötürü Artvinli olduğunu bildiğimiz Osman Hopavî'nin (ö. 1241/1825) Dürretü'n-Nâsîhîn (Dürretü'l-Vâizîn) adlı eserini 1809 yılında İstanbul'da kaleme aldığı kaydedilmiştir. İslam'a aykırı şeyler anlatan cahil hocalardan rahatsız olmasından dolayı bu eseri yazdığı aktarılmıştır. Dürretü'n-Nâsîhîn yetmiş dört konuyu ihtiva eden bir vaaz kitabıdır. Bu eserin 1845-1905 yılları arasında on altı defa basılmış olduğu belirtilmiştir. Baskı sayısı eserin o dönemdeki ihtiyaca cevap verebildiğine işaret etmektedir. Bu bakımdan incelemeye değer önemli bir eserdir. Dönemin anlayışına hitap eden bu vaaz kitabında, müfessir olarak da vasıflandırılmış yazarın âyetleri nasıl ele aldığını ortaya koymak amacıyla, eserde yer alan âyetler kitaptaki işleniş yönüyle incelenecektir. Eserde her konuda bir veya birkaç ayete yer verildiği görülmektedir. Ayetlerin açıklamalarının Beyzâvî tefsirinden, meâllerinin ise Tefsîr-i Tibyân'dan verildiği belirtilmiştir. Osman Hopavî'nin söz konusu eserinde Envârü't-tenzîl (Kâdî Beyzâvî), Tefsîr-i Tibyân (Antepli Mehmed Efendi), Mefâtîhu'l-ğayb (Fahreddin er-Râzî), el-Keşşâf (Zemahşerî), el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân (Kurtubî), ed-Dürü'l-menşûr (Süyûtî), İrşâdü'l-'akli's-selîm (Ebüssuûd), Me'âlimü't-tenzîl (Begavî), Tefsîru Ebi'l-Leys (Semerkandî), Rûhu'l-beyân (Bursevî), Tefsîru Şa'lebî (Sa'lebî) gibi yaklaşık yirmi dört tefsirden faydalandığı ifade edilmiştir. Hopalı Osman Efendi Dürretü'n-Nâsîhîn adlı eserinde tespit edebildiğimiz kadarıyla 242 yerde âyet veya âyet grupları sunmuştur. Rivâyetler veya anlatılar içerisinde geçen âyetler bu sayıya dâhil değildir. Söz konusu âyetler konuyu başlatan âyetler veya Osman Hopavî tarafından konuyu açıklamak için uygun görülen âyetlerdir. Hopavî, konuyu bir âyetle başlatıp öncelikle o âyetin tefsirine değinmeye çalışmıştır. Daha sonra hadislere, rivâyetlere veya anlatılara yer vererek konuyu açıklarken ilgili gördüğü yerlerde başka âyetlerle de konu anlatımını zenginleştirmiştir. Bunu yaparken genellikle açıklamalarının sonunda delil kabilinden uygun gördüğü âyete yer vermiştir. Bazen bu şekilde birkaç âyeti peş peşe sıraladığı da olmuştur. Eserde Kur'ân'daki bağlamı dikkate alınmadan sadece mana itibarıyla anlatılan konuyla uyumlu olduğu için yer verilen bazı âyetler göze çarpmaktadır. Bu durumun eserin vaaz kitabı olmasından dolayı ortaya çıktığı düşünülmektedir. Çünkü vaazda maksat bir konu hakkında bilgi vermek ve o konuda uygulamaya yönlendirmektir. Bu bağlamda düşünüldüğünde bazı âyetlerin sadece manasından dolayı “kullanıldığı” anlaşılır olmaktadır. Bu kısımların tefsir ilmi açısından muteber olmaması muhtemeldir.

¹Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, h.avci@ogu.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Osman Hopavî, Dürretü'n-Nâsîhîn, Âyet.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

AN ASSESSMENT ON OSMAN HOPAVI'S APPROACH TO VERSES

-WITHIN THE FRAME OF DURRAH AL-NÂSİHÎN-

ABSTRACT

Although there is not much information about his life, it is recorded that Osman Hopavî (d. 1241/1825), who we know to be from Artvin because of his surname with Hopa, wrote Durrah al-nâsîhîn (Durrah al-Vâizîn) in Istanbul in 1809. It is reported that he wrote this work because he was disturbed by ignorant hodjas who told things contrary to Islam. Durrah al-nâsîhîn is a preach book containing seventy-four subjects. It is stated that this study was published sixteen times between 1845-1905. The number of prints indicates that the work was able to meet the needs of that period. In this respect, it is an important study worth examining. In this preach book, which appeals to the understanding of the period, the verses in the book will be examined in terms of their processing in order to reveal how the author, who is also qualified as a commentator, handled the verses. It is seen that one or more verses are included in each subject in the study. It is stated that the explanations of the verses are given from Beyzâvî's exegesis, and their translations are from the Tafsîr-i Tibyân. In the mentioned study of Osman Hopavî, Envârü't-tenzîl (Kâdî Beyzâvî), Tefsîr-i Tibyân (Antepli Mehmed Efendi), Mefâtîhu'l-Şayb (Fahreddin er-Râzî), el-Keşşâf (Zemahşerî), al-Câmi' li -aḥkâmi'l-Ḳur'ân (Kurtubî), ed-Durru'l-menşûr (Süyûtî), İrşâdü'l-'âkli's-selîm (Ebüssuûd), Me'âlimu't-tenzîl (Begavî), Tafsîru Ebi'l-Leysdî , Rûhu'l-beyân (Bursevî), Tefsîru Şa'lebî (Sa'lebî) made use of about twenty-four tafsir. Hopavî presented verses or verse groups in 242 places as far as we can determine in his study called Durrah al-nâsîhîn. Verses in narrations or narratives are not included in this number. The verses in question are the verses that start the subject or the verses deemed appropriate by Osman Hopavî to explain the subject. Hopavî started the subject with a verse and tried to address the interpretation of that verse first. Later, while explaining the subject by giving place to hadiths, narrations or narratives, he enriched the narrative with other verses where he deems relevant. While doing this, he usually included the verse he deems appropriate as evidence at the end of his explanations. Sometimes in this way, he also listed several verses one after the other. Some verses that are included in the study stand out because they are compatible with the subject described only in terms of meaning, without considering the context in the Qur'an. It is thought that this situation arises because the study is a preach book. Because the purpose of the preach is to give information about a subject and to direct it to practice. When it is considered in this context, it becomes clear that some verses are "used" only because of their meaning. So, it is possible that these parts are not respected in terms of tafsir science.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

Keywords: *Tafsir, Osman Hopavî, Durrah al-nâsîhîn, Verse.*

OSMAN HOPEVÎ'NİN DÜRRETÜ'L-VÂİZİN ADLI ESERİNDE KELÂMÎ KONULAR

Halil Arslan¹

ÖZ

Kelam ilmi, dinin usulünü belirleyen genel önermeler peşindedir. Kitaplarda olanlar genelde ideal bir tablo çizse de gerçek hayattaki inanç, tutum ve davranışlar kitaplarda önerilenden farklı olabilmektedir. İtikat metinleri ile halk inançları arasında açılan makasın izlenebileceği en iyi örnekler bu açıdan vaaz kitaplarının olduğu söylenebilir. İtikat metinleri meseleleri siyah beyaz bir düzlemde ele alırken vaaz kitapları gri tonların da kullanıldığı daha renkli bir durum arz eder. Çünkü vaazda maksat bilgi vermenin yanı sıra duyguları hareket geçirmek ve aidiyet hissi uyandırmaktır. Osmanlı'nın son zamanları ve Cumhuriyet'in ilk yılları söz konusu edildiğinde halkın dini muhayyilesini besleyen, “halk Müslümanlığı” olgusuna canlılık kazandıran bazı kitaplar dolaşımdadır. Bunlar doğrudan dini bir içerikte olan elli dört farz, tefsir ve mevlidlerdir. Bunların yanında *Muhammed Hanefî Cengi*, *Hayber Kalesi*, *Kan Kalesi Cengi*, *Battal Gazi* gibi cenknameler, *Koroğlu* gibi milli ve kişisel kahramanlık anlatıları, *Kerem ile Aslı*, *Leylâ ve Mecnun* gibi aşk hikâyeleri, *Karacaoğlan*, *Yunus Emre* ve *Niyâzî-i Mısri* gibi divanların yanında *Tenbihü'l Gafilîn*, *Şerhu Şir'ati'l-İslâm* gibi vaaz kitapları bulunur. Osman Hopevî'nin hicrî 1224 milâdî 1809 yılında İstanbul'da kaleme alınan vaaz kitabı *Dürretü'l-vâizîn* ya da diğer adıyla *Dürretü'n-nâsîhîn* yazıldığı tarihten itibaren çok rağbet gören bir vaaz ve irşat kitabı olmuştur. Yayın faaliyetlerinin ve imkânlarının arttığı yaklaşık 1900'lü yılların üçüncü çeyreğine kadar çok yaygın bir kitap olan *Dürretü'l-vâizîn*'deki konular ve bu konuların ele alınışı yaygın din eğitimi açısından önem arz etmektedir. Bahse konu yıllarda günümüzün imkânlarına nazaran vaizlerin kullanımındaki kitapların yeterli çeşitlilikte olmaması, din eğitiminde kitle iletişim araçlarının henüz yaygınlaşmamış olması zikredilen eseri ve eserdeki yaklaşımı daha da önemli kılmaktadır. *Dürretü'l-vâizîn* 74 farklı konudaki vaazlar ve girişteki bazı vaaz dualarından müteşekkildir. Bu kitaptaki kelâmî konuların nasıl ele alındığı, konular işlenirken yararlanılan kaynakların neler olduğu ve toplum nezdinde neden bu kadar tutulduğu önem arz etmektedir. Bu gibi nedenler bu denli yaygın bir kitabın nasıl bir kelâmî anlayışa sahip olduğunu önemli kılmaktadır. ‘Müminlerin özellikleri’, ‘Allah ve Resulullah sevgisi’, ‘rızk, geçim, tevekkül, şükür’, ‘ölüm, ruhun çıkışı’, ‘kıyamet ve alametleri’, ‘cehennem ve cehennemlikler’, ‘Rasulullah'ın mucizelerine inanmayan nasipsizler’, ‘cehennem’, ‘tövbe’, ‘saadet ve şekavet’, ‘ahiret için amel etmek’ gibi vaaz başlıklarında ve diğer konuların içinde de kelâmî meseleler ele alınmış ve canlı bir üslupla işlenmiştir. Halk inanışlarının bu kelâmî meselelerdeki yaklaşımla şekillenmiş olacağından bu eserin konularındaki kelâmî meselelerin irdelenmesi geçmişten gelen dini zihniyetin anlaşılmasında da

¹ Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Kelam Anabilim Dalı.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

yardımcı olacak verilere sahiptir. *Dürretü'l-vâizîn*'in bu anlamda diğer konularda olduğu gibi kendini kuramsal bağlarla çok fazla kayıtlı tutmadan canlı bir inanç dünyası sunduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Kelam, Halk Dindarlığı, Dürretü'l-Vâizîn, Yaygın Din Eğitimi.*

THEOLOGICAL ISSUES IN OSMAN HOPEVİ'S DURRETU'L VÂİZİN

ABSTRACT

The science of Kalam pursues general propositions that determine the method of religion. Although what happens in the books generally presents an ideal picture, beliefs, attitudes and behaviours in real life may differ from those suggested in the books. In this respect, sermon books are the best examples of the gap between creedal texts and popular beliefs. While creedal texts deal with issues in black and white, sermon books present a more colourful situation in which shades of grey are also used. When it comes to the last years of the Ottoman Empire and the first years of the Republic, there are some books in circulation that feed the religious imagination of the people and give life to the phenomenon of "folk Islam". There are fifty-four fards, tafsirs and mawlıds that have a direct religious content. In addition, there are cenıns such as Muhammed Hanefi Cengi, Hayber Kalesi, Kan Kalesi Cengi, Battal Gazi, national and personal heroic stories such as Koroglu, love stories such as Kerem and Aslı, Leylâ and Mecnun, divans such as Karacaoglan, Yunus Emre and Niyâzî-i Misrî. There are books of sermons such as Tenbihu'l Gafılîn, Serhu Sir'ati'l-Islam. Osman Hopevî's sermon book Durrah al-Vâizîn or Durrah al-nâsıhîn, which was written in Istanbul in Hijri 1224 Gregorian 1809, has been a very popular sermon and guidance book ever since it was written. The topics in Durrah al-Vâizîn, which was a very common book until about the third quarter of the 1900s, when publishing activities and opportunities increased, and the treatment of these topics are important in terms of non-formal religious education. The fact that the books used by the preachers in those years were not sufficiently varied compared to today's possibilities, and that the mass media in religious education had not yet become widespread, makes this work and the approach in it all the more important. Durrah al-Vâizîn consists of sermons on 74 different topics and some sermon prayers at the beginning. It is important to know how the theological issues are dealt with in this book, what sources are used to deal with the issues, and why they are so popular in society. Such reasons make it important what kind of theological understanding such a widely used book has. Characteristics of Believers', 'Love for Allah and the Messenger of Allah', 'Provision, sustenance, trust, gratitude', 'Death, the exit of the soul', 'The Last Day and its portents', 'Hell and Hellholes', In sermon titles such as 'Hell', 'Repentance', 'Happiness and Chastity', 'Acting for the Hereafter' and other topics, theological issues were discussed and treated in a lively style. Since popular beliefs are shaped by the approach to these theological issues, the study of theological issues in the subjects of this work provides data that will help to understand the

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

religious mentality of the past. In this sense, it can be said that Durrah al-Vâizîn presents a vivid world of beliefs, without getting bogged down in theoretical ties, as in other subjects.

Keywords: *Kalam, Folk Islam, Durrah al-Vâizîn, Non-formal Religious Education.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

OSMAN HOPAVÎ'NİN DÜRRET'ÜL VÂİZİN ADLI ESERİNDEKİ MANEVÎ EĞİTİME
DAİR UNSURLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa Çetin¹

ÖZ

Bu çalışmada yaygın din eğitiminin en önemli sacayaklarından biri olan vaazlara kaynaklık eden mev'ize türünün en önemli örneklerinden biri olagelmış Dürret'ül Vâiz'in adlı eserde bulunan eğitimsel unsurlar incelenecektir. İlk telif tarihi 1845 olan bu eserin Cumhuriyetin ilanını müteakiben 1950'lere kadar onlarca baskısının yapılması, eserin son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi halk irfanı üzerindeki etkisini göstermektedir. Dilinin basitlik ve sadeliği, konuların düzenlenişindeki netlik ve canlı üslubu, bu eseri Müzekki'n nüfûs, Muhammediyye, Kara Davut ve Envârü'l aşıkîn gibi halk dindarlığını şekillendiren geleneksel eserler silsilesinin son halkalarından biri haline getirmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda Dürretü'l Vaiz'in adlı eserdeki insanın manevi eğitim ve gelişimine yönelik düşünceler, değer setleri ve ahlaki normlar incelenecek ve bu tüm unsurların günümüz eğitimcileri açısından ifade edeceği anlamsal uzanımlar tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Osman Hopevi, Dürretü'l Vaizin, Mev'iza, Halk Dindarlığı, Yaygın Din Eğitimi.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, mustafacetin@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**EVALUATION OF THE ELEMENTS RELATED TO SPIRITUAL EDUCATION IN OSMAN
HOPAVÎ'S WORK "DURRET'UL VÂİZİN"**

ABSTRACT

In this study, we will examine the educational elements in Osman Hopevi's work, "Durretu'l Vaizin", one of the most important examples of the "mevize" genre tradition which have been affected the folk religiosity throughout the centuries. Its first publication date of 1845 and maintaining its effectiveness by dozens of printings until the 1950s in the Republic era shows its impact on the popular religious knowledge of the late Ottoman and early Republic periods. Its simplicity and straightforwardness in language, clarity and lively style in organizing the topics, make this work one of the last links in the chain of popular religious texts such as Müzekki'n nûfûs, Muhammediyye, Kara Davut, and Envâru'l asikîn. In this context, our study will examine the thoughts, value sets and moral norms related to human spiritual development and religious education and discuss the pedagogical extensions for today's religious and values educators.

Keywords: *Osman Hopevi, Durretu'l Vaizin, Sermon, Folk Religiosity, Non-formal Religious Education.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**HOPALI OSMAN EFENDİ'NİN DÜRRETÜ'N-NÂSİHİN ADLI ESERİNDE ARAP DİLİ VE
BELAGATINA AİT ÜSLUPLARI KULLANMASININ ÖRNEKLERİ**

Cemal Arbaç¹

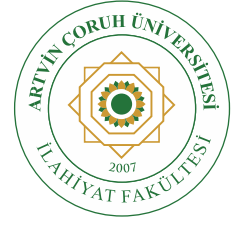
ÖZ

Nitelikli bir eser, eser sahibinin dil ve üslubu kullanmasına göre değer kazanır. Zira eser sahibi zihinsel becerisini, konuyla ilgili duyarlılığını, hayal ve zevklerini eserinde dil vasıtasıyla muhatabına aktaran kimsedir. Bu bağlamda üslubunu muhatabına göre seçmek zorunda kalır. Dil, millî ve dinî bir nitelik taşıdığı halde, üslup ise şahsiyet işidir. Bu yönüyle eserle sahibi arasında doğrudan bir ilişkinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde Artvin ilinin Hopa ilçesinin Esen Kıyı beldesine dünyaya gelen Osman Efendi'nin birçok cahil hocanın İslâm'a aykırı şeyler anlatmalarından ötürü 1224'te (1809) İstanbul'da kaleme aldığı *Dürretü'n-nâsihîn* adlı eseri, Arapça telif edilmesi sebebiyle Arap Dili ve Belagati bakımından kıymete değerdir. Hopalı Osman Efendi, Osmanlı Döneminde ilim ve kültür merkezi olan Batum'a yakın bir muhitte dünyaya gelmesi ve İstanbul gibi İslam İlim ve Kültürüne başkentlik yapmış bir şehirde yaşaması gibi nedenleri Arapça bir eseri telif etme kudretine sahip olmasını sağlayan bir saik olarak kabul etmek gerekir. Diğer bir saik eserin Temel İslam Bilimleri olan tefsir, fıkıh, hadis, tasavvuf ve benzeri anabilim dallarıyla ilgili vaaz ve nasihat içeren dini bir kitap olmasıdır. Bu yönüyle düşünülünce Arap Diline ait incelikleri *Dürretü'n-nâsihîn* adlı eserde görmek mümkündür. Kitapta birden fazla Arap Dili ve Belagatine dair üslup örneklerini görmek mümkündür. Müellifler, birden fazla üslubu eserlerinde kullanabilirler. Bu yönüyle üslup türleri de farklılaşır. Buna göre, müellif basit, orta veya yüksek üslubu kullanabilir. Kullanılan bu üslupların genel nitelikleri de sade, saf, doğal, özlü, bayağı olmayan, ahenkli, monotonluktan uzak ve konuyla uyumlu olmalıdır. Osman Efendi'nin bu eserinde dil ve üsluba ait temel niteliklerini görmek mümkün olduğu gibi, Temel İslam İlimlerinden olan Arap Diline ait üslup incelikleri de eserin başında sonuna kadar kullanıldığını görmekteyiz. Ancak eser oldukça kapsamlı olması dolayısıyla eserdeki tüm edebi sanatları ve üslup özelliklerini anlatmak kapsamlı olması nedeniyle sadece eserin dîbâcesi bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Zira klasik Arap Dili ve Edebiyatına dair telif edilmiş eserlerde dikkat çeken ilk bölüm eserdeki dîbâcedir. Çünkü müellif eserini meydana getiriş sebeplerini bu bölümde anlattığı gibi bu bölüm ayrıca yazarın sanat anlayışı ve dünya görüşü gibi hususları, bazen hayatına dair bilgileri, müellifin eseri okuyanlardan bazı isteklerini de içerebilir. Aynı zamanda Dîbâce müellifinin ilmi kudretini, karakterini, sanatçılığını gösteren bölümdür. Nitekim *Dürretü'n-nâsihîn*'de dîbâce bölümünü değerlendirdiğimizde Arap belagatine dair birden fazla sanatı görebilmekteyiz. Berâat-i İstihlâl, telmih, tezat, teşbih, istiare, mecaz ve benzeri sanatlar kullanılması

¹ Öğr. Görevlisi, Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

sebebiyle de önemi haizdir. Bu bakımdan bildiride *Dürretü'n-nâsihîn* adlı eserinin dîbâce kısmındaki bu kullanımlara ait bilgi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Dürretü'n-Nâsihîn, Hopevî, Arap Dili ve Belagati, Üslup.*

**EXAMPLES OF HOPALI OSMAN EFENDI'S USING THE ARABIC LANGUAGE
AND ELEGATIVE STYLES IN DURRAT AN-NÂSİHİN**

ABSTRACT

A qualified work gains value according to the author's use of language and style. Because the owner of the work is the person who conveys his mental skills, sensitivity about the subject, dreams and tastes to the addressee through language in his work. In this context, he has to choose his style according to the addressee. While language has a national and religious character, style is a matter of personality. In this respect, it is possible to say that there is a direct relationship between the work and its owner. Osman Efendi, who was born in the Esen Kiyi town of Hopa district of Artvin province today, wrote *Durrat an-nâsihîn* in Istanbul in 1224 (1809) due to the fact that many ignorant teachers were telling things against Islam. It is valuable in terms of eloquence. The reasons such as Osman Efendi from Hopa, being born in a neighborhood close to Batumi, which was the center of science and culture in the Ottoman Period, and living in a city like Istanbul, which was the capital of Islamic Science and Culture, should be considered as a motive that enabled him to have the power to compose an Arabic work. Another motive of the work is that it is a religious book containing sermons and advice on the Basic Islamic Sciences such as tafsir, fiqh, hadith, mysticism and similar branches. Considering this aspect, it is possible to see the subtleties of the Arabic language in the work called *Durrat an-nâsihîn*. It is possible to see more than one stylistic examples of Arabic Language and Rhetoric in the book. Authors can use more than one style in their works. In this respect, types of styles also differ. Accordingly, the author can use simple, medium or high style. The general qualities of these styles used should be simple, pure, natural, concise, not vulgar, harmonious, away from monotony and in harmony with the subject. In this work of Osman Efendi, it is possible to see the basic features of language and style, and we see that the stylistic subtleties of the Arabic Language, one of the Basic Islamic Sciences, are used from the beginning to the end of the work. However, since the work is quite comprehensive, explaining all the literary arts and stylistic features in the work is the focus of this study only. Because the first part that draws attention in the copyrighted works on classical Arabic Language and Literature is the dîbâce in the work. Because, as the author explains the reasons for creating his work in this section, this section may also include issues such as the author's understanding of art and worldview, sometimes information about his life, and some requests of the author from those who read the work. At the same time, it is the section that shows the scientific power, character and artistry of the author of *Dîbâce*. As a matter of fact, when we evaluate the dîbâce section in *Durrat an-nâsihîn*, we can see more than one art of Arabic rhetoric. *Berâat-i İstihlâl* is also

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

important because of the use of reference, contrast, simile, metaphor, metaphor and similar arts. In this respect, information about these uses in the dîbâce part of his work Dürretü'n-nâsihîn will be presented in the paper.

Keywords: *Durrat an-nâsihîn, Hopevî, Arabic Language, Literary Style.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

HOPALI OSMAN EFENDİ'NİN (ö. 1241/1825-1826) BÜYÜK RAĞBET GÖREN VAAZ
KİTABINDAKİ FIKHÎ AHKÂMIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yasin Erden¹

ÖZ

Hopalı Osman Efendi (ö. 1241/1825-1826), Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış ve “*Dürretü'n-nâsîhîn*” isimli bir vaaz kitabı kaleme almıştır. İlerleyen süreçte bu eser, toplumun büyük ilgisini kazanmıştır. Bu çalışmada, ilk olarak *Dürretü'n-nâsîhîn*'de zikredilen fikhî hükümler tespit edilmektedir. Sonrasında ise bu hükümlerin incelenmesi ve değerlendirmesi ortaya konulmuştur. Hopevî'nin *Dürretü'n-nâsîhîn* isimli vaaz kitabında şu fikhî konulara yer verildiği görülmektedir: Recep-Şaban Ayına Özel Namaz, Kurban Kesme Namazı, Kurban Bayramı Namazı, Namaz Cemaatine Katılmayana Tazir Cezası, Yevm-i Şek Orucu, Oruçla İlgili Bazı Fetvalar, Recep-Şaban Ayına Özel Oruç, Fıtır Sadakası, Kurban, Kadınların İtikafı, Selamlaşmak, Devlet Başkanından Hediye Almak, İlim Ehlini Aşağılamanın Cezası. *Dürretü'n-nâsîhîn* isimli vaaz kitabında zikredilen fikhî ahkam, çoğunlukla *Mecâlis-i Rumî* ve *Ravzatü'l-ulema* gibi ikincil kaynaklardan aktarılmakla beraber kimi zaman *Fetâvâ Kâdîhan* ve *Mülteka'l-ebhur* gibi asli kaynaklardan da nakledilmektedir. Bu çalışmada Hopevî'nin eserinde yer verdiği fikhî hükümler, Kâdîhan'ın (ö. 592/1196) *Fetâvâ'sı* ve Bedreddîn Aynî'nin (ö. 855/1451) *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*'si gibi asıl kaynaklarla karşılaştırılarak inceleme ve değerlendirmeye tabi tutuldu. Son olarak belirtilecek olunursa bu çalışmadan şu sonuçlar elde edildi: 1. Hopevî'nin bu eseri kimi araştırmacılar tarafından mevzu hadis içerdiğinden ötürü ileri derecede keskin tenkitlere maruz kalmıştır. Bu vaaz kitabında yer alan fikhî hükümler incelendiğinde ise, söz konusu hükümlerin genel olarak asli kaynaklarda zikredildiği şekliyle aktarıldığı anlaşılmaktadır. Fakat Berat gecesinde cemaatle bu geceye özel namaz ve Kurban kesme duası gibi bazı konularda serdedilen hükümlerin, asli kaynaklarda zikredilmediği görülmektedir. 2. Bu kitabın fikhî açısından bir diğer eksiği fikhî hükümleri aktarırken çoğunlukla ikincil kaynakları kullanmasıdır. 3. Müellifin naklettiği fikhî cümlelerin bazıları, asıllarından kısmî tasarrufla ya da eksiklik ve fazlalık barındırarak mezkurdur. 4. Kitabın hacmine göre fikhî hükümlerin oldukça az sayı ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Bu sonuç, kitabın aslında bir sohbet çalışması olduğundan fikhî hükümlere gerektiği kadarıyla temas ettiği şeklinde izah edilebilir. 5. Eserin kullandığı fikhî kitaplarının ekseriyetinin, Hanefî kaynaklar olduğu anlaşılmaktadır. Bu tespit, Osmanlıda toplumun çoğunlukla Hanefî mezhebine müntesip olduğu hususunda delillerden bir tanesi olarak görülebilir. Nitekim halka vaaz

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, yasinerden@odu.edu.tr.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

edilmesi amacıyla kaleme alınan bu çalışmada, Hanefî mezhebi dışında sadece Şafii fakih Mâverdi'den bir hüküm aktarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Fıkıh, Hopalı Osman Efendi, Dürretü'n-nâsîhîn, Vaaz.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

AN EVALUATION OF SHARI'AH PROVISIONS IN THE OVERCROWDED SERMON
BOOK BY 'UTHMĀN AFANDI AL-KHUBAWI (d. 1241/1825-1826)

ABSTRACT

'Uthmān Afandī al-Khūbawī (d. 1241/1825-1826) lived in the last periods of the Ottoman Empire and wrote a sermon book titled "*Durrat an-nāṣihīn*". In following process, this book gained great interest of society. In this study, firstly, Shari'ah provisions mentioned in *Durrat an-nāṣihīn* are determined. After that, review and evaluation of these provisions written. It is seen that Shari'ah topics tackled in Khūbawī's sermon book titled *Durrat an-nāṣihīn*: A Special Prayer for the Month of Recap-Shaban, Sacrifice Prayer, Eid-al-Adha Prayer, Ta'zīr Punishment for Those Who Do not Attend Prayer Congregation, Yawm al-shakk Fasting, Some Fatwās About Fasting, A Special Fasting for the Month of Recap-Shaban, Sadaqa al-Fitr, Sacrifice, I'tikāf's Womens, Greeting, Receiving Gifts from Head of State, Punishment for Insulting the People Who Are Busy With Science. Shari'ah provisions mentioned in the sermon book *Durrat an-nāṣihīn* mostly transmitted from secondary sources such as *Majālīs ar-Rūmī* and *Rawḍat al-'ulamā*, but sometimes from primary sources such as *Fatāwā Qāḍīkhān* and *Multaqā al-abḥur*. In this study, Shari'ah provisions that Khūbawī tackled in his book reviewed and evaluated by comparing them with original sources such as Qāḍīkhān's (d. 592/1196) *Fatāwā* and Badr ad-Dīn al-'Aynī's (d. 855/1451) *al-Bināyah fī sharḥ al-Hidāyah*. Finally, following results obtained from this study: 1. This book's Khūbawī subjected to severe criticism by some researchers because it contains fabricated hadiths. When Shari'ah provisions tackled in this sermon book examined, it is understood that relevant provisions are generally transmitted as mentioned in original sources. However, it is seen that provisions laid out in some matters such as special prayer with congregation in Barā'ah night for this night and sacrifice prayer are not mentioned in original sources. 2. Another shortcoming of this book since of fiqh is that it mostly uses secondary sources while transmitted Shari'ah provisions. 3. Some of fiqh sentences mentioned by the author are transmitted with partial change from originals or containing deficiency and excess. 4. It is understood that Shari'ah provisions comprises very few numbers according to the volume of the book. This conclusion can be explained as the book is actually a sermon work, so it touches on the Shari'ah provisions as far as necessary. 5. It is understood that majority of the fiqh books used in the work are Hanafī sources. This determination can be seen as one of proofs that the society in the Ottoman Empire was mostly related to the Hanafī sect. As a matter of fact, this study, which was written for the

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

purpose of preaching to people, apart from the Hanafî sect, has only one provision transmitted from Shafîi faqîh Māwardî.

Keywords: *Fiqh, ‘Uthmān Afandî al-Khūbawî, Durrat an-nāşihîn, Sermon.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

19. YÜZYIL OSMANLI GELENEKSEL DİN ANLAYIŞININ OLUŞUMUNDA TEMEL
METİN OLARAK OSMAN HOPAVÎ'NİN DÜRRETÜ'N-NÂSİHÎN'İ VE TASAVVUFİ
REFERANSLARI

Ahmet ÖZKAN¹

ÖZ

Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan bazı eserler geniş halk kitleleri tarafından benimsenmiş ve adeta din anlayışının temel metinleri haline gelmiştir. Bu eserler arasında ilk sıralarda *Mevlid*, *Müzekki'n-nüfûs*, *Muhammediyye*, *Ahmediyye*, *Makâlât*, *Mızraklı İlmihal* vb. sayılabilir. Osmanlı'nın son döneminde ise saydığımız mezkûr eserlere ilave edebileceğimiz bir diğeri de *Dürretü'n-Nâsîhîn*'dir. *Dürretü'n-Nâsîhîn* isimli eserin (bazı kaynaklarda *Dürretü'l-vâizîn*) müellifi Osman Hopavî'nin hayatı hakkında yeterli malumat bulunmamaktadır. Eserini 1224'te (1809) da İstanbul'da kaleme alan müellifin uzun süre burada yaşadığı, hastalık geçirdiği bir dönemde iyileştiği takdirde herkesin istifadesi için bir vaaz kitabı yazmaya niyet ettiği, iyileşince de mezkûr eseri kaleme aldığı eserin mukaddimesinden anlaşılmaktadır. Hopavî eseri yazarken yirmi dört kadar tefsirden istifade ettiğini beyan etmektedir. Bu tefsirler arasında *el-Keşşâf*, *ed-Dürretü'l-mensûr*, *Rûhu'l-beyân* sayılabilir. Eser, "meclis" adı verilen 74 bölümden müteşekkildir. Sayfa ortasında bir çerçeve içinde verilen birkaç ayet ile konuya girilir, ayetler özellikle *Tibyân Tefsiri*'nden mealen aktarılarak *Bezzâvî Tefsiri*'nden izahatlar yapılır. Çeşitli hadis kitaplarını kullanarak 633 hadisi şerh etmektedir. Bu bağlamda dikkat çeken en temel kaynak *el-Câmi'u's-sağîr*'dir. Sayfa kenarlarında verilen izahatlar Arapça olarak yazılmıştır. *Tezkiretü'l-Kurtubî*, *Ravzü'r-reyâhîn*, *Tenbihü'l-gâfilîn Delâ'ilü'l-hayrât* gibi ahlak, menâkıb ve mev'iza kitaplarından da istifade etmiştir. Mevzu ile ilgili hikâye ve menkıbelere de bolca yer verilmektedir. Osmanlı döneminde oluşan kültürel unsurlarda ve geleneksel din algısında gördüğümüz tasavvuf tesirini *Dürretü'n-Nâsîhîn*'de de görmek mümkündür. Özellikle tasavvufî eserlerde sıkça müracaat edilen *eṭ-Ṭarîkatü'l-Muhammediyye*, *Mükâşefetü'l-kulûb*, *Miškâtü'l-envâr*, *Rûhu'l-beyân* gibi kaynaklara yapılan atıflar, mevzuların izahında anlatılan menkıbeler bu etkiyi gösteren hususlar olarak söylenebilir. Birçok kez basılan kitap, Cumhuriyet döneminde din eğitiminin devletin resmi programından çıkarılmasıyla gayr-i resmi eğitim veren kuruluşların ihtiyaçlarını karşılayarak adeta onların gözde eserlerinden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Osman Hopavî, Dürretü'n-Nâsîhîn, Vaaz.*

¹ Doç. Dr. Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı aozkan@bayburt.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**OSMAN HOPAVI'S DÜRRETÜ'N-NÂSIHİN AND ITS SUFİ REFERENCES AS THE BASIC
TEXT IN THE FORMATION OF THE 19TH CENTURY OTTOMAN TRADITIONAL
APPROACH OF RELIGION**

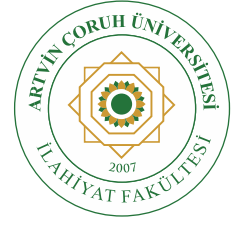
ABSTRACT

Some works that emerged in the Ottoman geography were adopted by large masses of people and almost became the basic texts of the understanding of religion. Among these works, *Mevlid*, *Müzekki'n-nüfus*, *Muhammediyye*, *Ahmediyye*, *Makâlât*, *Mızraklı İlmihal* etc. can be counted in the first place. In the last period of the Ottoman Empire, another one we can add to the aforementioned works is *Dürretü'n-Nâsihin*. There is not enough information about the life of Osman Hopavi, the author of the book named *Dürretü'n-Nâsihin*. It is known that the author, who wrote her work in Istanbul in 1224, lived here for a long time. He suffered from an illness and wanted to write a book for the benefit of all if he recovered. When he recovered, he wrote this work. Hopavi states that he has benefited from twenty-four tafsir while writing the work. Among these tafsirs are al-Keşşâf, ed-Dürretü'l-mensûr, Rûhu'l-beyân. The work consists of 74 sections called "meclis". While explaining the subjects, the translation of the verse is given first. Then it is interpreted and explained with hadiths. Bu bağlamda dikkat çeken en temel kaynak *el-Câmi'u's-sağîr*'dir. The explanations given in the margins of the page are written in Arabic. The influence of Sufism is seen in the cultural elements and the perception of traditional religion formed in the Ottoman period. References to sources such as *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, *Mükâşefetü'l-kulûb*, *Mişkâtü'l-envâr*, *Rûhu'l-beyân*, which are frequently referred to in Sufi works, show this. The book, which was published many times, became one of their favorite works by meeting the needs of institutions providing informal education after the removal of religious education from the official program of the state during the Republican period.

Keywords: *Osman Hopavî, Dürretü'n-Nâsihin, Preach.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**BATUMLU MUHACİR BİR ÂLİM: MEHMED FEVZİ EFENDİ VE *EL-MECÂMÎ‘U’L-
FEVZİYYE* İSİMLİ ESERİNİN FIKHÎ AÇIDAN ANALİZİ**

Ünal Şahin¹

ÖZ

Şehirler kültür ve medeniyetin imlendiği yerlerdir. Bu açıdan şehirler ruhunda birçok şeyi barındırmanın yanı sıra aynı zamanda birer kültürel hafıza merkezleridir. Öte yandan şehirler bünyesinde beslendiği kültürden izler taşır ve ona göre imar ve inşa edilirler. Bu inşa sürecinin arkasında birçok faktör bulunmaktadır. Şehirler fizikî olarak inşa edilirken beslendiği kaynakların motiflerini taşıdığı gibi, ruhen de kendini diri tutacak manevî imar içerisinde olmuşlardır. Nitekim medeniyet ve toplumlar tarihsel süreç içerisinde belli zihinsel kodlar üzerine inşa edilir. Söz konusu dinamikler, her medeniyet ve toplumda farklılık gösterir. Söz gelimi batı medeniyetindeki şehir ve şehri oluşturan faktörler, doğu medeniyetinden farklılık arz etmektedir. İslâm toplumlarında hemen her alanda olduğu gibi şehirleri oluşturan dokuda da diğer medeniyetlerden farklı birçok yön göze çarpar. İslâm’ın estetik ruhu, topluma yansıdığı gibi mimarisine, kültürüne ve hayatın tüm birimlerine de tesir eder. İslâm toplumlarında medeniyetin birleştirici ve bütünleştirici yönü olan manevî etmenler de büyük önem taşımaktadır. Bu noktada toplum içerisinde bilhassa rabbanî âlimlerin rolü yadsınamayacak derecede büyüktür. Özellikle klasik dönemde toplumu bir arada ve canlı tutan en büyük etmenler arasında âlimler ve manevî rehberlerin olduğunu söylemek mümkündür. Klasik dönemde toplumda manevi önderlerin rehberliğinin bir hayli fazla olduğu bilinen bir olgudur. Osmanlı döneminde sancak olan ve bünyesinde birçok birim bulunan Batum, kadim bir şehirdir. Batum, Artvin ilini de içine alacak şekilde geniş bir coğrafyanın adı olduğu kaydedilmektedir. Nitekim “Batumî” nisbeli birçok âlimin Artvin ve çevresinden olduğu görülmektedir. “Batumî” nisbeli olan Artvin ve çevresinin manevî şahsiyetleri arasında sayılacak en önemli isimlerden birisi de hiç şüphesiz Mehmed Fevzî Efendi’dir. Zira onun kaleme aldığı eserleri ile bölgenin ilim ve irfan kaynaklarından birisi olduğu anlaşılmaktadır. Kendisi farklı sebeplerden dolayı Hz. Peygamber’in diyarı Medine-i Münevvere’ye hicret etmiş ve orada vefat etmiştir. Artvin ve çevresi için parmakla gösterilecek bir şahsiyet olan Mehmed Fevzî Efendi’nin eserlerinin daha iyi bilinmesi ve hususiyetlerinin ortaya konması büyük önem arz etmektedir. Mehmed Fevzî Efendi’nin günümüze ulaşan İslamî ilimlere dair birçok eseri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları günümüz araştırmacıları tarafından inceleme konusu da

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı unalsahin@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

yapılmıştır. Bu çalışmada Mehmed Fevzî Efendi'nin *el-Mecâmi'u'l-Fevziyye* eserinin fikhî açıdan tahlili yapılacak ve Hanefî fıkıh müktesebatı içerisinde karşılaştırmalara gidilecektir. Onun verdiği bilgi ve nakillerin diğer kaynaklarla mukayesesi yapılacaktır. Ayrıca müellifin hangi eserlere atıfta bulunduğu, hangi konulara temas ettiğine, nakillerde sıhhat derecesine ve büyük oranda hangi eserlerden faydalandığının tespit edilmesine gayret edilecektir. Zira eserde fikhî ahkâm yoğun olmakla birlikte daha farklı birçok alana da temasta bulunmaktadır. Bu aynı zamanda o dönemdeki ulemanın birikimini, ilim anlayışını, ele alınan konulara toplumdaki duyulan ihtiyacı ve daha farklı birçok şeyi de göstermektedir. Artvin ve çevresi için bu âlimin eserlerin günümüz dünyasına ulaştırılması ve okuyucuya sunulmasının ilmî ve kültürel açıdan büyük bir kazanım olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Batum, Artvin, Manevi Önder, Mehmed Fevzi Efendi, *el-Mecâmi'u'l-Fevziyye*.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**AN IMMIGRANT SCHOLAR FROM BATUMI: MEHMED FEVZI EFENDİ AND A FİQH
ANALYSIS OF HIS WORK ENTITLED *AL-MECÂMI‘U‘L-FEVZİYYA***

ABSTRACT

Cities are places where culture and civilization are marked. In this context, cities are cultural memory centers as well as containing many things in their souls. Likewise, cities carry traces of the culture in which they are immanently nourished, and they are built and constructed accordingly. There are many factors behind this construction process. While the cities were physically built, they carried the motifs of the sources they fed, as well as they were in a spiritual construction that would keep themselves alive spiritually. As a matter of fact, civilizations and societies are built on certain mental codes in the historical process. These dynamics differ in every civilization and society. For example, the city and the factors that make up the city in the western civilization are different from the eastern civilization. In Islamic societies, as in almost every other area, many aspects that are different from other civilizations stand out in the texture of cities. The architectural style, the area of priorities, the living standards and the mind formed by religious consciousness are distinctly different in the towns built by Muslim societies. It is possible to say that scholars and spiritual guides were among the greatest factors that kept the society together and alive, especially in the classical period. It is a known fact that the guidance of spiritual leaders in the society in the classical period was quite high. Batumi, which was a sanjak during the Ottoman period and has many units, is an ancient city. It is recorded that Batum is the name of a wide geography, including the province of Artvin. As a matter of fact, it is seen that many scholars with the "Batumi" relative are from Artvin and its surroundings. One of the most important names to be counted among the spiritual personalities of Artvin and its environs, who is the relative of "Batumi", is undoubtedly Mehmed Fevzi Efendi. For different reasons, Mr. He migrated to Medina-i Munevvere, the land of the Prophet and Mehmed Fevzi Efendi died there. However, it is of great importance to know and reveal the works of Mehmed Fevzi Efendi, who is a person to be pointed out for Artvin and its surroundings with his works. Mehmed Fevzi Efendi has many works on Islamic sciences that have survived to the present day. Some of these have also been the subject of investigation by today's researchers. In this study, the fiqh analysis of Mehmed Fevzi Efendi's *al-Mecâmi‘u‘l-Fevziyye* will be made and comparisons will be made within the Hanafi fiqh acquis. The information and transmissions given by Mehmed Fevzi Efendi will be compared with other sources. In addition, it will be tried to determine which works the author refers to, what subjects he touches, the degree of soundness in the transfers and what kind of works he mostly benefited from. Because, although the fiqh judgments are intense in the work, many different fields are also touched

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

upon. This also shows the accumulation of the ulama of that period, their understanding of science, the need in society and many other things. It is thought that it will be a great scientific and cultural gain for Artvin and its surroundings to deliver the works of this scholar to today's world and present them to the reader.

Keywords: *Batum, Artvin, Spiritual Leader, Mehmed Fevzi Efendi, al-Mecâmi‘u’l-Fevziyye.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

MUHAMMED FEVZİ EL BÂTUMÎ'DE SEYR-U SÜLÛK MERTEBELERİ

Tuğba Görgün¹

ÖZ

Muhammed Fevzi El Bâtûmî, Batumlu Muhammed Şerîf Hazretleri'nin oğlu olup, müderris ve Nakşibendi-Hâlidî meşâyihindedir. Bâtûmî Hazretleri, hicri 1338 yılında Batum'dan ilim tahsili için İstanbul'a gelmiştir. Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî'nin halifelerinden Şeyh Ömer Ziyâeddîn Dağistânî'den icâzet alıp halifesi olmuştur. Üstadından icazeti 1921'li yıllarda almasına müteakip Eyüp'te bulunan Hacı Ali Tekkesi'nde irşad faaliyetleri yürütmüştür. Cumhuriyet döneminde şapka kanunu üzerine Türkiye'den ayrılıp, Medîne-i Münevvere'ye yerleşmiş ve orada mücâvir olarak bulunmuştur. Bâtûmî Hazretlerinin mücâvir iken, yaşadığı dönemde insanların manevîyattan uzaklaştığını görmesi ve ilmi terk etmeleri onu özet bir tasavvuf risâlesi yazmaya sevk etmiştir. Bâtûmî 1370/1950 yılında Şaban ayının 12'sinde Medine'de "*Hulâsatu't-Tasavvuf*" adlı Arapça bir eser telif etmiştir. Risâle aynı yıl Şam'da Matbatu'l İttihad Eş'-Şerkî bi Dimeşk adlı matabada basılmıştır. Eserinde tasavvufun temel esasları, Nakşibendî-Hâlidîliğin âdab-erkân ve silsilesini özetlenmiştir. Tasavvufta Hak Teâlâ'ya yaklaşmak ve O'nun hoşnutluğunu kazanmak amacıyla manevî yolculuğa çıkan sâlikin makamlarını tamamlayıncaya kadar geçirdiği safhalara seyrü sülûk adı verilir. Muhammed Fevzi El Bâtûmî Hazretleri tasavvuf yolunu benimsemiş olan müridin kendisine sülûkta rehberlik edecek olan mürşidin zâhir ve bâtın ilimleri cem etmiş, icazet silsilesi sağlam, sahit itikad sahibi kâmil bir mürşid olması gerektiğini belirtir. Bâtûmî Hazretleri, seyr u sülûku tanımlarken meşrep farklılığına dikkat çekerek cezbe ve sülûk olarak iki çeşit seyr-u sülûktan bahsederek, bunların neticeye ulaşmadaki farklılıklarını açıklar. *Hulâsatu't-Tasavvuf adlı* eserinde Nakşibendîyye tarikana göre seyr u sülûkun esaslarını ve mertebelerini açıklar.

Anahtar Kelimeler: *Tasavvuf, Nakşibendîyye, Muhammed Fevzi El Bâtûmî, Hulâsatu't- Tasavvuf, Seyr-u sülûk.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, tugbagorgun@artvin.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2374-6855

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

THE STAGES OF SAYR-U SULUK IN MUHAMMAD FAWZI AL-BATUM

ABSTRACT

Muhammad Fawzi Al-Batumi was the son of His Eminence Muhammad Sharif of Batumi, a mudarris and one of the Naqshbandi-Khalidi sheiks. He came to Istanbul from Batumi in 1338 AH for scientific studies. He was ratified by Sheikh Ömer Ziyaeddin Dagestani, one of the successors of Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi, and became his caliph. After receiving his ijazah from his mentor in 1921, he carried out religious activities in the Hacı Ali Lodge in Eyüp. During the Republican period, he left Türkiye upon the implementation of the hat law and settled in Al Madinah Al Munawwarah and stayed there as a mujawir. While he was a mujawir, his observation that people were moving away from spirituality and abandoning wisdom during his lifetime prompted him to write a summarized Sufi risala. In 1370/1950, on the 12th of Sha'ban in Medina, Batumi wrote an Arabic work titled "*Hulâsatu't-Tasavvuf*". The risala was published in the same year in Damascus in a printing house called Matbat al-Ittihad Ash-Sherki bi Dimashq. In his work, he summarized the basic principles of Sufism as well as the etiquette, manners, and order of Naqshbandi-Khalidism. In Sufism, the stages that a Sufi undergoes on a spiritual journey to get closer to Allah SWT and gain His contentment are called sayr-u suluk. His Eminence Muhammad Fawzi Al-Batumi states that the murshid who will guide the Sufi disciple who has adopted the path of Sufism should be a perfect murshid who has integrated esoteric and exoteric sciences, possesses a sound lineage of ijazah, and has genuine faith. When defining sayr-u suluk, His Eminence Batumi emphasizes the difference in disposition, mentions two types of sayr-u suluk, namely divine attraction and suluk, and explains their differences in reaching the result. In his work titled *Hulasatu't-Tasavvuf*, he explains the principles and levels of sayr-u suluk according to the Naqshbandiyya sect.

Keywords: *Sufism, Naqshbandiyya, Muhammad Fawzi Al-Batumi, Hulâsatu't- Tasavvuf, Sayr-u suluk.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

EL-BÂTÛMÎ MEHMED FEVZÎ EFENDÎ (ö. 1372/1953) VE EL-MECAMÎU'L-FEVZİYYE'DE
HADİS KULLANIMI

İsmail Kurt¹

ÖZ

Müderis Mehmed Fevzî b. Muhammed Şerif el-Bâtûmî son devir Osmanlı alimlerinden olup Naksî-Hâlidî şeyhleri arasındadır. O, “Müvelleden Batumlu, Muhaciren İzmitli, Münşien İstanbullu, Mücâviren Medinelî, Hanefiyyu'l-Mezheb, Sünnî akide'dendir.” Başka bir ifadeyle o; Batum'da doğmuş, Kafkasya bölgesinde yaşanan savaş ve mezalimden sebep İzmit'e hicret etmiş, İstanbul'da yetişmiş ve daha sonra da Medine'ye göç etmiş birisidir. Amelî mezhebi Hanefilik, itikadda ise ehl-i sünnet'tendir. Çekim merkezini Batum'un oluşturduğu bölgemiz birçok alimin yetiştiği bir coğrafyadır. Onların kaleminden çıkan eserlerin daha görünür hale getirilmesi hem Artvin bölgemiz hem de geçmişe dair mirasımızın gelecek nesillere aktarılacak bölge dinamiklerine katkı sunması açısından pek kıymetlidir. Bu amaçla Mehmed Fevzî el-Bâtûmî'ye ait *el-Mecamiu'l-Fevziyye* adlı eseri hadis ilmi açısından değerlendirilecektir. *el-Mecamiu'l-Fevziyye*, müellifin ifadesiyle “Türkçe olarak bir mukaddime, iki bab ve bir hâtimeden” oluşmaktadır. Yazar, ilme dair kaleme aldığı eserlerin “Perişan halde dağınık bulunduğu” dert yanarak onları düzenlemiştir. Ancak bu eserlerin dili Arapça'dır. Bu eserleri gören “İhvân-ı din” yani bazı dostlarının talebi üzerine ve Arapça bilmeyenlerin hissedar olması için Türkçe bir eser telif etmeye karar vermiştir. Mehmed Fevzi Efendi, eserinin mukaddime kısmında, dilin afetleri ve bir kısım önemli nasihatleri konu edinmiştir. Bu noktada doğru sözlü olmak, kişinin yalandan kaçınması, yalancılığın insanı ateşe götüreceği vb. konuları ayet ve hadisleri de zikrederek değerlendirmiştir. Birinci bâb'da “me'sur dualar” yani rivayet olunan duaları konu edinmiş, bu bağlamda birçok rivayete yer vermiştir. O, bu babta naklettiği rivayetlerin özellikle sahâbî ravilerini zikretmiş sıklıkla da hadisin geçtiği kaynağı vermeye gayret etmiştir. Bu kaynaklar arasında *Râmuza'l-ehâdis* önemli bir yer tutmaktadır. Yine müellif hadislerin genel olarak metnini zikretmiş yer yer de mana ile rivayeti ya müstakil ya da açıklama amacıyla gerçekleştirmiştir. Altı fasıldan oluşan ikinci bab'ın konusu “Ebu Hanife mezhebi üzerine bazı fikhî meseleler” hakkındadır. Bu bâb'ı oluşturan fasıllar sırasıyla şu şekildedir: Abdest ve gusül meseleleri, Kadınların halleri, İstibra ve İstinca'nın beyanı, Misvak'la ilgili meseleler, Tedavi'nin meşruiyeti. Eserin Hâtime'si ise “İslam büyüklerinden bir kısmına ait kısa ve faydalı bilgilerden” oluşmaktadır. “Büyüklerin kelâmı, kelâmların büyüğüdür” diyerek söze başlayan Mehmed Fevzi Efendi bu kısımda; halifelerden Hz. Osman (ö. 35/656), Hz. Ali (ö. 40/661), fukahadan İmam Azam Ebu Hanife (ö.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, ismailkurt@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

150/767), İmam Malik (ö. 179/795), İmam Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed (ö. 189/805), İmam Şafii (ö. 204/820), İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), tasavvuf ehlinden Malik b. Dinar (ö. 131/748'den önce), Beyazıd-ı Bestâmi (ö. 234/848 [?]), Hatim el-Esam (ö. 237/851) gibi isimlerden nakillerde bulunmuştur. *el-Mecamiu'l-Fevziyye* adlı eser üzerine yapılan bu çalışmada müellifin hadisleri aldığı kaynaklar, hadislerin zikredilme gerekçesi ve şekli, tahriçleri ve yine müellifçe yapılan şerhler ve benzeri konular incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Hadis, Mehmed Fevzi el-Bâtûmî, Mecamiu'l-Fevziyye, Artvin.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

AL-BATUMI MEHMED FAWZI EFENDİ (D. 1372/1953) AND USING OF HADITH IN AL-MECAMIU'L-FAWZIYYA

ABSTRACT

Mehmed Fawzi b. Muhammed Serif el-Batumi is one of the last period Ottoman scholars and he is among the Nakshi-Khâlidî sheikhs. His birthplace is Batumi and he moved to Izmit because of the Russian wars after that he lived and grew up in Istanbul. Finally, he emigrated to Medina and died in this beautiful city. He is Hanafiyu'l-Madhab and Sunni creed. Our region, whose center of attraction is Batumi, is a region where many scholars are trained. Making their works more visible is very valuable in terms of contributing to the dynamics of the region by transferring our Artvin region and our heritage of the past to future generations. For this purpose, *al-Mecamiu'l-Fawziyye*, which belongs to Mehmed Fawzi al-Batumi, will be evaluated in terms of hadith science. *al-Mecamiu'l-Fawziyye*, in the words of the author, consists of “a preface in Turkish, two chapters and a hatime”. The author organized the works he wrote about science, complaining that “it was found in a miserable state”. However, the language of these works is Arabic. Upon the request of some of his friends, “brothers in religion”, who saw these works, and for those who do not know Arabic to be shareholders, he decided to compose a Turkish work. Mehmed Fawzi Efendi dealt with the disasters of language and some important advices in preface. At this point, being truthful, avoiding lying, lying will lead a person to fire, etc. He evaluated the subjects by mentioning the verses and hadiths. In the first chapter, he dealt with “me’sur prayers”, that is, the prayers that were narrated, and included many rumors in this context. He mentioned especially the companions of the narrations he narrated in this chapter, and often tried to give the source of the hadiths. Among these sources, *Râmuz’l-ehâdîs* has an important place. Again, the author has mentioned the hadiths in general, the text in some places, and the narration with meaning either independently or for explanation purposes. The subject of the second chapter, which consists of six chapters, is about “some legal issues on the Abu Hanifa school”. The chapters includes those issues: Issues of wudu and ghusl, Conditions of women, Statement of Istibra and Istinja, Issues related to Miswak, The legitimacy of Treatment. The Hâtîme of the work consists of “short and useful information about some of the Islamic elders”. Mehmed Fawzi Efendi, who started his speech by saying, “The speech of the elders is the greatest of the words”; from the caliphs, Hz. Osman (d. 35/656), Hz. Ali (d. 40/661), Imam Azam Abu Hanifa (d. 150/767), Imam Malik (d. 179/795), Imam Yusuf (d. 182/798) and Imam Muhammad (d. 189/805) from the fuqaha, Imam Shafii (d. 204/820), Imam Ahmed b. Hanbal (d. 241/855), Malik b. Dinar (d. 131/748), Beyazîd-i Bestami (d. 234/848 [?]), Hatim el-Esam (d. 237/851). In this study on the work called *al-Mecamiu'l-*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

Fawziyye, the sources from which the author took the hadiths, the reason and form of mentioning the hadiths, their translations and the commentaries and such subjects will be examined.

Keywords: *Hadith, Mehmed Fawzi el-Batumi, al-Mecamiu'l-Fawziyye, Artvin.*

ARTVİN ÇEVRESİ MANEVÎ ÖNDERLERİNDEN MEHMED FEVZİ EFENDİ'NİN
EL-MECÂMÎ 'U'L-FEVZİYYE İSİMLİ RİSÂLESİNDE TOPLUMSAL İRŞAD ÖRNEĞİ

İbrahim Sainkaplan¹

ÖZ

Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker, İslam dininin en önemli vecibelerindendir. Dini görevleri yerine getirme hususunda Müslümanları teşvik etme, yanlış davranışlardan sakındırma, anlamına gelen bu görev tüm müminlere farz kılınmıştır. İslam ulemasının da vaaz, sohbet, hutbe gibi şifahi gayretlerin yanı sıra çok sayıda yazılı eserle irşad faaliyetinde bulunduğu bilinmektedir. Literatürümüzde, mev'ıza veya tasavvufî içerikli müstakil irşad kitaplarının yanı sıra farklı disiplinlerde olmakla birlikte belli bölümlerinin doğrudan irşada ayrıldığı yazılı örnekler de bulunmaktadır. Batumlu Mehmed Fevzî Efendi de çağının insanlarını eserleri ile hakka davet etmiş âlimlerden birisidir. Kendisine yöneltilen suallere cevap vermek gayesiyle kaleme aldığı, *el-Mecâmi 'u'l-Fevziyye* isimli risâlesi incelendiğinde, fikhî meselelerin yanı sıra çağdaşlarına çeşitli nasihatlerde de bulunduğu görülür. Mezkûr risâle hakka davet bağlamında değerlendirildiğinde başta müellifinin irşad yöntemi olmak üzere oldukça zengin veriler sunmaktadır. Elinizdeki çalışmada öncelikle konuların ele alınış usulünden hareketle müellifin davet metodu inşa edilecek ve kaynak kullanımına dair analizlere yer verilecektir. Ayrıca eserdeki nasihatler o günkü toplumun dini yaşantı ve problemlerine dair çıkarımlarda bulunmayı da mümkün kılacaktır. Zira Mehmed Fevzî Efendi'nin değindiği konular bir Osmanlı son dönem âliminin zaviyesinden, çağın manevi problemlerini okumak anlamına gelecektir. Nitekim bu tür eserlerin, kaleme alındıkları devrin ihtiyaçlarından hareketle telif edildiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hadis, İrşad, Mehmed Fevzi, el-Mecâmi 'u'l-Fevziyye.*

---

¹ Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, isainkaplan@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

THE EXAMPLE OF SOCIAL IRSHAD IN AL-MECÂMI‘U‘L-FEVZIYYE OF MEHMED FEVZÎ EFENDI, ONE OF THE SPIRITUAL LEADERS OF ARTVIN CIRCLE

ABSTRACT

Amr bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-munkar is one of the most important obligations of Islam. This duty, which means encouraging Muslims to fulfill their religious duties and preventing them from wrong behavior, is obligatory for all believers. It is known that Islamic scholars also engaged in irshad activities through numerous written works in addition to verbal endeavors such as sermons, conversations and sermons. In our literature, in addition to books of maw'iza or Sufi content, there are also written examples in different disciplines where certain chapters are devoted directly to irshad. Mehmed Fevzî Efendi of Batum was one of the scholars who invited the people of his time to the truth through his works. An examination of his treatise *el-Mecâmi‘u‘l-Fevziyye*, which he wrote in order to answer the questions addressed to him, reveals that in addition to jurisprudential issues, he also gave various advice to his contemporaries. When the aforementioned treatise is evaluated in the context of invitation to the truth, it provides very rich data, especially the author's method of guidance. In this study, the author's method of invitation will be constructed based on the way the topics are handled and the use of sources will be analyzed. In addition, the advice in the work will also make it possible to make inferences about the religious life and problems of the society of that day. Because the topics Mehmed Fevzî Efendi touches upon will mean reading the spiritual problems of the age from the perspective of a late Ottoman scholar. As a matter of fact, it would not be wrong to say that such works were written based on the needs of the period in which they were written.

Keywords: *Hadith, Irshad, Mehmed Fevzi, el-Mecâmi‘u‘l-Fevziyye.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**MİRZAZÂDE MEHMED SÂLİM EFENDİ'NİN (ö. 1156/1743) NEYLÜ'R-REŞÂD FÎ EMRİ'L-
CİHÂD İSİMLİ RİSÂLESİNİN KAYNAKLARI VE ESERİ TELİF METODU ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

Şule Eraslan¹

ÖZ

Kaynaklarda kendisine el- Batûmî ve er-Rûmî nisbelerinin izâfe edildiği Mirzazâde Mehmed Sâlim Efendi Cemâziyelevvel 1099 (Nisan 1688) tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Batûmî nisbesi Enderun'da yetişen üç şeyhülislâmın birincisi olan babası Mirza Mustafa Efendi'nin Batum doğumlu olması nedeniyledir. Rûmî nisbesinin sebebi ise babasının on beş yaşlarında İstanbul'a göç etmesidir. Tezkire yazarı, hattat ve divan şâiri olan Mehmed Sâlim Efendi, fıkıh, tefsir, tabakat, nahiv, edebiyat, mantık, tarih gibi pek çok alanda eser vermiş bir âlimdir. Asıl adı Mehmed olup, Sâlim ismi şairin mahlası, Mirzazâde ise ilmiye sınıfından seçkin bir aileye mensup olduğunu gösteren lakabıdır. Tebliğ konumuzu teşkil eden *Neylü'r-reşâd fi emri'l-cihâd* isimli risâle müellifin fıkha dair eseridir ve cihâd hakkında Türkçe yazılmış risâleler içerisinde en mufassallarından birisidir. Risâle bir mukaddime ve on yedi fasıldan müteşekkildir. Müellif eseri telif sebebini, eserin mukaddimesinde, eski zamanlara nispetle insanların cihâd konusuna yeterince ehemmiyet vermemesi şeklinde açıklamıştır. 1145/1732 tarihinde I. Mahmûd adına yazılan bu risâlenin birinci baskısı Osmanlı-Rus (93 harbi) harbine yakın bir zamanda Vezirhanı içindeki Ali Bey matbaasında 1294/1877'de yapılmıştır. Biz tebliğimiz çerçevesinde Mirzâzade Mehmed Sâlim Efendi'nin cihâd risalesini yazarken kullandığı kaynakları ve takip ettiği metodu inceleyip, değerlendirmeye çalışacağız. Bu çerçevede ilk olarak cihâd risalesinin temel referans kaynakları tespit edilmiş gerek fıkha gerekse tefsir sahasına dair tespit edilen bu kaynakların temel özelliklerine işaret edilmiştir. Sonrasında ise müellifin cihâd ahkâmını izah sadedinde bu kaynaklardan ne şekilde istifade ettiği, kaynak kullanımının ve cihad ahkâmını izahta takip ettiği metodun temel özelliklerinin neler olduğu tespit edilip değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmamızda temel vurgumuz ise Mirzazâde Mehmed Sâlim Efendi'nin bu eserinin herhangi bir eserin şerhi olmaktan ziyade pek çok eserden istifadeyle mevzunun ele alındığı bir eser olup, bu telif tarzının kendi dönemi için yenilik olarak kabul edilebilecek bir tarz olduğudur. Mirzazâde'nin bu telif metodu diğer eserlerinde de mevcuttur ve Osmanlı döneminde, âlimlerin, öncekilerin eserlerine şerh ya da haşiye yazmakla iktifa ettikleri şeklindeki genel kanaatin aksinedir. Nitekim, Müellif'in, *Selâmetu'l-İnsân fi Muhâfazati'l-Lisân* isimli eseri üzerine kapsamlı bir çalışma yapan Murat Sula, Mirzazâde'nin bu telif tarzıyla "asırlardan beri devam eden bir geleneği âdeta tersine çevirmeyi arzuladığı" tespitini yapmıştır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
suleeraslan@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Mirzazâde Mehmed Sâlim Efendi, Neylû'r-reşâd fî emri'l-cihâd, Cihâd.

A REVIEW ON THE SOURCES AND COPYRIGHT METHOD OF MIRZAZÂDE MEHMED SÂLİM EFENDİ'S (d. 1156/1743) TREATY TITLED NEYLU'R-REŞÂD FÎ EMRİ'L-JIHÂD

ABSTRACT

Mirzâzade Mehmed Sâlim Efendi, to whom the nisbes of al-Batûmî and er-Rûmî are attributed to him in the sources, was born in Istanbul on Cemaziyelevvel 1099 (April 1688). The Batûmî nisba is due to the fact that his father, Mirza Mustafa Efendi, who was the first of the three sheikh al-Islams who grew up in Enderun, was born in Batumi. The reason for Rumi's nisbe is that his father immigrated to Istanbul at the age of fifteen. Mehmed Sâlim Efendi, who is a biographer, calligrapher and divan poet, is a scholar who has written works in many fields such as fiqh, tafsir, biographical dictionary, syntax, literature, logic and history. His real name is Mehmed, the name Sâlim is the pseudonym of the poet, and Mirzazade is his nickname, which indicates that he belongs to a distinguished family from the ilmiye class. The treatise named *Neylû'r-reşâd fî emri'l-cihâd*, which constitutes our subject of the communique, is the author's work on fiqh and is one of the most detailed treatises on jihad written in Turkish. The Risale consists of an introduction and seventeen chapters. The author explained the reason for copyrighting the work in the introduction of the work as the fact that people did not give enough importance to the subject of jihad compared to the old times. The first edition of this treatise, written in the name of I. Mahmud in 1145/1732, was made in 1294/1877 in Ali Bey printing house in Vezirhani, close to the Ottoman-Russian war (93 war). Within the framework of our paper, we will try to examine and evaluate the sources and method that Mirzazâde Mehmed Sâlim Efendi used while writing his jihad treatise. In this framework, firstly, the main reference sources of the jihad treatise were determined, and the basic features of these sources, which were determined both in the field of fiqh and tafsir, were pointed out. Afterwards, it has been determined and evaluated how the author has benefited from these sources in order to explain the rules of jihad, the use of resources and the basic features of the method he has followed in explaining the rules of jihad. Our main emphasis in our study is that this work of Mirzazâde Mehmed Sâlim Efendi is a work that deals with the subject by making use of many works rather than being an commentary of any work, and that this style of copyright is a style that can be considered as an innovation for its period. This copyright method of Mirzazâde is also present in his other works, and it is contrary to the general opinion that scholars in the Ottoman period were content with writing commentary or gloss on the works of the previous ones. As a matter of fact, Murat Sula, who made a comprehensive study on the author's work called

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

Selâmetü'l-İnsân fî Muhafazati'l-Lisân, determined that Mirzazâde “desired to reverse a tradition that has been going on for centuries” with this style of writing.

Keywords: *Fıqh, Mirzazâde Mehmed Sâlim Efendi, Neylu'r-resad fî emri'l-jihad, Jihad.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**MİRZAZÂDE MEHMED SÂLİM'İN “RİSÂLE DER TEFSİR” ADLI ESERİNİN FİLOLOJİK
AÇIDAN İNCELENMESİ**

Mahfuz Geylani¹

ÖZ

Müellifin tam adı Mirzazâde Mehmed Sâlim b. Şeyhülislam Mirza Mustafa b. Abdurraûf b. Kenân el-Batûmî'dir. İlimle temayüz etmiş bir ailenin çocuğu olarak Batum'da doğmuştur. Yaşadığı devrin önemli alimlerinden biridir. Biyografi, nahiv, mantık, kelim, tasavvuf, fıkıh, tefsîr, lügat ve şiir gibi alanlarda eserler telif etmiştir. Telif etmiş olduğu eserleri ile kendi döneminde önemli bir şöhrete kavuşmuştur. Eserlerinden bir kısmı günümüze ulaşmış bir kısmı ise günümüze ulaşmamıştır. Telif etmiş olduğu eserlerinden biri de “Risâle der tefsîr” adlı eseridir. Müellif bu eserinde Fatiha, Bakara ve Dehr sûrelerinden seçtiği bazı ayetleri sarf, nahiv ve belagat gibi dilbilimi açılarından ele alarak dil konusundaki ilmî yetkinliğini göstermiştir. Uzun yıllar medreselerde İslamî ilimleri ders vermekle iştigal eden müellif dil konusunda sahip olduğu ilmî birikimini bu eserinde yansıtmıştır. Ülkemizde müellifin farklı eserleri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Ancak “Risâle der tefsîr” adlı eserini dilbilimsel açıdan ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada Mirzazâde Mehmed Sâlim'in “Risâle der tefsîr” adlı eserinin dilbilimsel açıdan ayrıntılı incelenmesi hedeflenmektedir. Eserin bu açıdan incelenmesinin müellifin gramer konusundaki bazı görüş ve tercihlerinin bilinmesi ve eserin akademik camiada tanınmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gramer, Mirzazâde Mehmed Sâlim, Risâle Der Tefsîr.*

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, mahfuz@comu.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

PHILOSOPHICAL EXAMINATION OF MIRZAZÂDE MEHMED SÂLİM'S “RİSÂLE DER TAFSÎR”

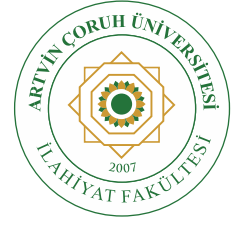
ABSTRACT

The full name of the author is Mirzazâde Mehmed Sâlim b. Şeyhülislam Mirza Mustafa b. Abdurraûf b. Kenân al-Batûmî. He was born in Batumi to a family of knowledge. He is one of the important scholars of his time. He has published works in the fields of biography, nahiv, logic, kalam, tasawwuf, fiqh, tafsîr, dictionary and poetry. With his copyrighted works, he gained an important fame in his own period. Some of his works have survived to the present day and some of them have not survived. One of his copyrighted works is his work "Risâle der tafsîr". In this work, the author showed his scientific competence in language by considering some verses he selected from Fatiha, Bakara and Dehr periods from linguistic perspectives such as sarf, nahiv and eloquence. In this work, he reflected his scientific knowledge in the field of language of the author, who was engaged in teaching Islamic sciences in madrasas for many years. In our country, studies have been carried out on different works of the author. However, there is no study that deals with his work “Risâle der tafsîr” from a linguistic point of view. In this study, it is aimed to examine Mirzazâde Mehmed Sâlim's “Risâle der tafsîr” in detail from a linguistic point of view. It is thought that the examination of the work from this point of view will contribute to the recognition of some of the author's views and preferences on grammar and to the recognition of the work in the academic community.

Keywords: *Grammar, Mirzazâde Mehmed Sâlim, Risâle Der Tafsir.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ŞAVŞATLI ÂLİM YUNUS HİLMİ'NİN İCÂZETNÂMESİ

Muhammet Karaosman¹

Halid Hamedu²

ÖZ

Çalışmamızda Muhammed b. Muhammed Şâkir el-Batumî tarafından Yunus Hilmi b. Mahmud b. Abdullah eş-Şavşatî'ye 1313/1895 yılında verilen icazet konu edinilmiştir. İlgili icâzette merkezinde Mekke ve Medine şehirleri bulunan ilim yolları haritasının şaşkınlık verecek düzeyde nasıl şekillendiğini görmek mümkündür. Karadeniz'den Peygamber yurduna uzan bu güzergâhta Artvin-Rize ne ise Golan tepeleriyle Girit Adası da odur. Öte taraftan belgede geçen isimler tarih ve siyâset, ilim ve tasavvuf okumalarına katkı sağlayacak veriler taşımaktadır. İcazet 190x120-125x65 mm. ölçülerinde, on beş satırlı, filigranlı on varak olup nesih hattıyla yazılmıştır. Çalışmamızda aslî metin word formatıyla kaydedilerek Türkçeye çevrilmiş ve kısaca değerlendirilmiştir. Elimizdeki icâzetnâme Muhammed b. Muhammed Şâkir b. Hasan b. Muhammed el-Bâtûmî tarafından Yûnus Hilmî b. Mahmûd b. Abdillâh'a verilmiştir. İcâzeti veren Muhammed b. Muhammed Şâkir kendi icâzetini es-Seyyid Ahmed Şâkir b. Halîl el-Cevlânî (Golanî) el-Huseynî el-İslâmbôlî'den aldığını ifade eder. Belgede Ahmed Şâkir; tebcil ifadeleriyle şeyh, âlim, dilci, muhakkik ve mudakkik nitelemeleriyle anılmaktadır. Bununla birlikte icâzeti veren Muhammed b. Muhammed Şâkir üç önemli isimden daha dersler aldığını, onların rahle-i tedrisinde bulunduğunu belirtir. 1- Babası, Muhammed Şâkir'dir. Âlim, mürşit, mücahit ve muhacir nitelemeleriyle zikredilmiştir. 2- Ağlavurlu Hoca Mustafa Efendi. Mustafa Efendi aynı zamanda Muhammed b. Muhammed Şâkir'in süt cihetiyle babasıdır. Âlim, tabîb ve irfân ehlinde olduğu kaydedilmiştir. 3- Rizeli Hasan Sabrî Efendi (ö. 1335/1917). Âlim ve mürşit olduğu belirtilen Sabri Efendi, muhacirdir. Yunus Hilmi b. Mahmud b. Abdullah eş-Şavşatî'ye ait icâzetnâmenin genel düzeni şu şekildedir: İcâzetnâme besmele, hamdele ve salvele ile başlayıp ilmin önemi ile ilgili sözlerle devam etmektedir. Ardından Şavşatî'nin eğitim süreci ve bu esnada göstermiş olduğu meziyetleri ortaya konulur. İcâzetnâme ilim silsilesiyle nihayete ermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ahmed Şâkir el-Cevlânî, Yusuf Hilmi eş-Şavşatî, İcazetname, İslam Eğitimi, Osmanlı Dönemi.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, mkaraosman@artvin.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, h_samoo@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

THE CERTIFICATE OF AUTHORIZATION OF YUNUS HILMI FROM ŞAŞAT

ABSTRACT

In this study, the certificate of authorization granted to Yunus Hilmi bin Mahmud bin Abdullah al-Shavshati in 1313/1895 by Muhammad bin Muhammad Shakir al-Batumi is examined. The certificate reveals the surprising ways in which the paths of knowledge centered around the cities of Mecca and Medina were shaped, stretching from the Black Sea to the Prophet's homeland, with Artvin-Rize corresponding to the Golan Heights and the island of Crete. In addition, the names mentioned in the document provide data that contributes to the study of history and politics, knowledge, and Sufism. The certificate is fifteen lines long, measuring 190x120-125x65 mm, and is written in naskh script with ten filigreed sheets. The original text was recorded in Word format and translated into Turkish for this study, and it is briefly evaluated. The certificate in our possession was granted by Muhammad bin Muhammad Shakir bin Hasan bin Muhammad al-Batumi to Yunus Hilmi bin Mahmud bin Abdullah. Muhammad bin Muhammad Shakir states that he received his own authorization from al-Sayyid Ahmad Shakir bin Khalil al-Jawlani al-Husayni al-Islamboli. In the document, Ahmad Shakir is referred to as a sheikh, scholar, linguist, verifier, and examiner through various expressions. Furthermore, Muhammad bin Muhammad Shakir, the one granting the authorization, states that he also took lessons from three important figures and attended their classes: 1- His father, Muhammad Shakir, is mentioned as a scholar, guide, fighter, and immigrant. 2- Hoca Mustafa Efendi from Ağvavur, who is also Muhammad bin Muhammad Shakir's foster father, is mentioned as a scholar, doctor, and from the people of wisdom. 3- Hasan Sabri Efendi from Rize (d. 1335/1917). A scholar and guide who was also an immigrant. The general structure of the certificate of authorization granted to Yunus Hilmi bin Mahmud bin Abdullah al-Shavshati is as follows: It begins with the Basmala, Hamdala, and Salawat, and continues with words on the importance of knowledge. Then, Shavshati's education process and his merits during this time are revealed. The certificate ends with the chain of knowledge.

Keywords: *Ahmad Shakir al-Jawlani al-Husayni al-Islamboli, Yunus Hilmi al-Shavshati, Certificate of Authorization, Islamic Education, Ottoman Epoch.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ŞAVŞATLI YUNUS HİLMÎ'NİN DELÂİLÜ'L-HAYRÂT İCÂZETNÂMESİ

İsmail Bayer¹

ÖZ

Çalışmamızda Muhammed b. Muhammed Şâkir el-Batumî tarafından Yunus Hilmi b. Mahmud b. Abdullah eş-Şavşatî'ye 1313/1895 yılında verilen Delâilü'l-Hayrât icâzetnâmesi konu edinilmiştir. Söz konusu eser, Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (ö. 870/1465) tarafından derlenen salavat mecmuasıdır. Delâ'il-i Şerîf, Delâ'il-i Hayrât ve Delâ'il adlarıyla meşhur olan risâlenin tam adı Delâ'ilü'l-hayrât ve Şevâriku'l-Envâr fî Zikri's-Salâti 'ale'n-Nebiyi'l-Muhtâr'dır. Eser telif edildiği zamandan günümüze kadar tüm İslâmî çevreler tarafından büyük bir saygıyla kabul görmektedir. Çalışmamızda öncelikle icâzetnâmenin metni “Word” dosyasına dönüştürülmüş, akabinde şekil, içerik ve arka plan eksenlerinde bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Emsalleriyle karşılaştırılacak olan elimizdeki diploma, bilgi ve maneviyat arasındaki ilişkilere ışık tuttuğu gibi hâlihazırdaki dini akımların köklerini tespit etmemize de katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede Artvinli bazı âlimlerin çalışmalarının bölgeyle sınırlı olmadığı, İstanbul'dan Mısır ve Sûdân gibi diğer bölgelere uzanan geniş bir coğrafyayla etkileşim içinde olduğu ele aldığımız icâzetnâme çerçevesinde ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslami İlimler Eğitimi, Yunus Hilmi, Ahmed Şâkir, Artvin, Şavşat.

¹ Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

DALAIU'L KHAYRAT IJAZATNAMAH OF ŞAVŞATLI YUNUS HILMI

ABSTRACT

In our study, the diploma named Delâilü'l-Hayrât which is given by Muhammed b. Muhammad Shakir al-Batumi to Yunus Hilmi b. Mahmud b. Abdullah al-Savşati in the year of 1313/1895 is discussed. The work in question is a collection of salawat compiled by Sheikh Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (d. 870/1465). The full name of the treatise, which is famous with the names Delâ'il-i Şerîf, Delâ'il-i Hayrât and Delâ'il, is Delâ'ilü'l-hayrât ve Şevâriku'l-Envâr fî Zikri's-Salâti 'ale'n-Nebiyi'l-Muhtâr. The work has been accepted with great respect by all Islamic circles from the time it was written to the present day. In our study, first of all, the text of the ijazetnâme (diploma) was converted into a "Word" file, and then some evaluations were made on the axes of shape, content and background. Our diploma, which will be compared with its peers, will not only shed light on the relations between knowledge and spirituality, but will also contribute to identifying the roots of current religious movements. In this context, it will be revealed within the framework of the ijazetname that the studies of some scholars from Artvin are not limited to the region, but that they interact with a wide geography extending from Istanbul to other regions such as Egypt and Sudan.

Keywords: *Education of Islamic Sciences, Yunus Hilmi, Ahmed Sakir, Artvin, Savsat.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ŞAVŞAT ULEMASI (MEŞİHAT ARŞİVİNE GÖRE)

Hasan Telli¹

ÖZ

Tarihi bir geçmişe sahip olan Şavşat, Kanunî Sultan Süleyman döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Zaman zaman Erzurum ve Çıldır eyaletine tabi olmuştur. Elviye-i Selâse (Batum, Ardahan ve Kars sancakları) içinde yer alan Şavşat, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Anlaşması gereğince savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılmıştır. 1878-1918 yılları arasında Rus işgali altında kalan Şavşat'ta Osmanlı topraklarına doğru göçler yaşanmıştır. Ruslar 1918'de Brest-Litovsk Anlaşması'yla bölgeden çekilince Şavşat 17 Aralık 1918-Nisan 1920 tarihleri arasında İngilizlerin işgali altında kalmıştır. İngilizlerden sonra Artvin ve Şavşat, 25 Temmuz 1920'de Gürcülerin işgaline uğramıştır. Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir 23 Şubat 1921 tarihinde ordusuyla Şavşat'a girmiş ve burasını Türk hâkimiyeti altına almıştır. Böylece Şavşat 43 yıllık esaretten kurtulmuştur. Osmanlı döneminde Tanzimat'ın ilanından sonra devlet memurlarının biyografik bilgileri ve özlük hakları konusunda birçok yenilikler yapılmıştır. Bu kapsamda 1879-1922 yılları arasında 200 bini aşkın devlet memurunun biyografik bilgileri kaydedilmiştir. Devletin ilmiye sınıfına ait görevlilerin sicil bilgileri ise Meşihat Arşivi'nde toplanmıştır. Bu arşiv günümüzde İstanbul Müftülüğü bünyesinde bulmakta ve araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Meşihat Arşivi'nde Şavşat ulemasıyla ilgili sicil dosyaları da bulunmaktadır. Bu çalışmanın konusu Meşihat Arşivi'nde bilgileri olan Şavşatlı beş âlim hakkındadır. Bunlar Şavşat müftüsü Ahmet Fevzi Efendi, Ergani Müftüsü Hüseyin Hilmi Efendi, Fatih Camii dersîâmı Bilal Efendi, Süleymaniye Camii kürsi şeyhi Hasan Hilmi Efendi ve Bafra nâibi Mehmed Emin Efendi'dir. Çalışmada Meşihat Arşivi'ndeki bilgiler ışığında Şavşatlı âlimlerin eğitimleri, hocaları, icazetleri, görevleri, görev yerleri ve hizmetleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışma Osmanlı son döneminde Şavşat tarihinde ulemanın yeri konusuna bazı yeni bilgiler sunması ve bu konudaki arşiv bilgilerin analiz edilmesi açısından önem arz etmektedir. Çalışma; dönemsel, nitel ve deskriptif bir araştırmadır. Çalışmada konu Osmanlı arşiv belgelerini analiz etmeye ve değerlendirmeye dayalı doküman incelemesi yöntemiyle ele alınmıştır. Konuyla ilgili bulunan belgeler, dönemin ve yerel teşkilatın idari ve sosyal yapısı çerçevesinde yorumlanmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın, spesifik konusu ve kapsamı itibariyle Şavşat bölgesi tarihi alanına katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

¹ Doç. Dr., Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı tellihasan@mersin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

Anahtar kelimeler: *İslam Tarihi, Osmanlı uleması, Meşihat, Artvin, Şavşat.*

SAVSAT ULEMA/SCHOLARS (ACCORDING TO THE MESHIHAT ARCHIVE)

ABSTRACT

Having a historical background, Şavşat joined the Ottoman lands during the reign of Suleiman the Magnificent. From time to time, it became a part of Erzurum and Çıldır provinces. Şavşat, which is located in Elviye-i Selâse (Batumi, Ardahan and Kars sanjaks), was left to Russia as war compensation in accordance with the Berlin Agreement signed after the 1877-1878 Ottoman-Russian War. In Şavşat, which was under Russian occupation between 1878-1918, there were migrations towards the Ottoman lands. When the Russians withdrew from the region with the Treaty of Brest-Litovsk in 1918, Şavşat was occupied by the British between 17 December 1918 and April 1920. After the British, Artvin and Şavşat were occupied by the Georgians on July 25, 1920. Eastern Front Commander Kazım Karabekir entered Şavşat with his army on February 23, 1921 and took this place under Turkish rule. Thus, Şavşat was freed from 43 years of captivity. After the declaration of the Tanzimat in the Ottoman period, many innovations were made about the biographical information and personal rights of civil servants. In this context, The biographical information of more than 200 thousand civil servants between the years 1879-1922 was recorded. the registration information of the officials belonging to the ilmiye class of the state were collected in the Meshihat Archive. Today, this archive is found within the body of the Istanbul Mufti and is offered to researchers. There are also registry files related to Şavşat ulama in the Meshihat Archive. The subject of this study is about five scholars from Şavşat who have information in the Meshihat Archive. These are Şavşat mufti Ahmet Fevzi Efendi, Ergani mufti Hüseyin Hilmi Efendi, dersiam (professor) of Fatih Mosque Bilal Efendi, kursi sheikh of Süleymaniye Mosque Hasan Hilmi Efendi and regent of Bafra Mehmed Emin Efendi. In the study, in the light of the records in the Meshihat Archive, information about the education, teachers, ratifications, duties, places of duty and services of Şavşat ulema is given. The study is important in terms of presenting some new information on the place of scholars in the history of Şavşat in the last period of the Ottoman Empire and analyzing archival information on this subject. This study, It is a periodical, qualitative and descriptive research. In the study, the subject was handled with the document analysis method based on analyzing and evaluating Ottoman archive documents. The documents related to the subject have been tried to be interpreted and evaluated within the framework of the administrative and social structure of the period and the local organization. It is thought that the study will contribute to the historical field of the Şavşat region in terms of its specific subject and scope.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

Keywords: *History of Islam, Ottoman ulema (scholars), Meshihat, Artvin, Şavşat*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

"YUSUFELİ/YÜNCÜLER KÖYÜ'NÜN MANEVÎ MİMARLARINDAN İKİ BÜYÜK
ŞAHSİYET: "YUNUS HOCA VE MEHMET EFENDİ"

Muhammet Ali Tuzlu¹

ÖZ

Artvin ilinin Yusufeli ilçesine bağlı Yüncüler Köyü, tarihi kaynaklarda "Hungâmek-i Ulyâ (حونکامک علیا - هنکامک علیا) şeklinde kaydedilmektedir. İslâm'ın bölgede yaygınlaşması, köy halkının zamanla bu dinin değer, motif ve unsurlarını içselleştirmesine ve Müslüman kimliğinin bu topraklarda güçlü tezahürüne zemin oluşturmuştur. Söz konusu zemin, bölge halkına din eğitimi veren birtakım önemli isimlerin yoğun çabaları ile daha da kuvvetlenmiştir. Bu bağlamda zikredilmesi gereken isimlerden ikisi, Yunus Hoca ve Mehmed Efendi'dir. Tebliğimiz, Yüncüler Köyü halkının dinî bilgi ve birikime sahip olmasına, bu birikimi muhafaza etmesine vesile olan Yunus Hoca ve Mehmed Efendi'nin hayatlarına ve onların öğrencileri üzerinden gelişen köydeki din eğitimi çabalarına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Güncel literatürde yazılı tarihi vesikaların eksikliği vb. pek çok nedenden ötürü Yüncüler Köyü'nün dinî hayatını mikro ölçekte araştırma konusu edinen bağımsız bir çalışma yer almamaktadır. Bu doğrultuda sözlü tarih yöntemi kullanmak suretiyle bu iki ismin hocaları, bölgedeki eğitim yöntem ve metotları, görev alanları, öğrencileri, kullandıkları kaynak kitapları vb. hususlar üzerinde durulacaktır. Konuya yönelik yapılacak olan bu tür mikro ölçekli çalışmalar aynı zamanda Artvin ilinin dinî ve kültürel hayatına katkı sunan kişilerin tanınması bakımından da önem arz edecektir.

Anahtar Kelimeler: Artvin, Yusufeli, Yüncüler Köyü, Dinî Hayat, Sözlü Tarih.

¹ Arş. Gör., Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, muhammetalituzlu@trabzon.edu.tr.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**TWO GREAT PERSONALITIES FROM THE SPIRITUAL/RELIGIOUS LEADERS OF
YUSUFELI/YUNCULER VILLAGE: YUNUS HOCA AND MEHMET EFENDİ**

ABSTRACT

"The village of Yunculer, located in the district of Yusufeli in the province of Artvin, is recorded in historical sources as "Hungâmek-i Ulyâ" (هنكامك عليا - حونكامك عليا). The widespread spread of Islam in created a groundwork for the people of the village to internalize the values, motifs, and elements of this religion and to strongly express the Muslim identity in these lands. This groundwork was further strengthened by the efforts of some important figures who provided religious education to the local population. Two of these figures are "Yunus Hoca" and "Mehmed Efendi". The purpose of this study is to shed light on the lives of Yunus Hoca" and "Mehmed Efendi" and religious education in the village, which developed through their students. Currently, there is no independent study that focuses on the religious life of Yunculer village on a micro scale due to the lack of written historical documents, among other reasons. In this context, the study will use the oral history method to focus on the teaching methods and techniques, areas of responsibility, students, and source books used by these two figures, among other aspects. Such micro-scale studies on the subject will also be important in identifying individuals who contribute to the religious and cultural life of the province of Artvin."

Keywords: *Artvin, Yusufeli, Yunculer Village, Religious Life, Oral History.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

KLÂSİK EDEBİYATIMIZIN ÂLİM ŞAİRLERİNDEN ŞERİFÎ: HAYATI, ESERLERİ VE
EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Ferdi Kiremitçi¹

ÖZ

Bu çalışmada, Artvin ve havalisinin Erzurum beylerbeyliğine bağlı olduğu dönemde yaşayan şair Muhammed Şerîfî'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği üzerinde durulacaktır. Şerîfî'yi edebiyat dünyasına ilk defa tanıtan Z. Fahri Fındıkoğlu olmuştur. Daha sonra da M. Adil Özer, M. Fahreddin Kırzioğlu, Taner Artvinli, Ferdi Kiremitçi ve Cansu Umut Demir, Şerîfî ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Şerîfî'nin asıl adı Muhammed bin Ahmed bin Halîl'dir. 1185-86/1771'de Erzurum'da doğan şair, 1260/1844'te -eski adıyla Livana'nın Zor/Zori karyesi, yeni adıyla- Artvin'in Yusufeli ilçesinin Esenyaka köyünde vefat etmiştir. Mustafa ve Osman adlarında iki çocuğu olduğunu belirten Şerîfî'nin tespit edilebilen beş eseri bulunmaktadır. Bunlar: 1. Tuhfe-i Şerîfî: Şerîfî'nin tecvîd kurallarını anlatmak için 1216/1801'de kaleme aldığı 772 beyitlik mesnevîsidir. 2. Pend-i Gülistân: 1226/1811'de kaleme alınan eserin mesnevî kısmı 11622 beyit olup eserde 98 bölüm bulunmaktadır. Eser, dinî-ahlâkî konularda insanlara öğüt vererek onları dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmak için kaleme alınmıştır. 3. Dürr-i Manzûm: Mesnevî nazım şekliyle ve 605 beyit hâlinde yazılan eser 1237/1822'de tamamlanmıştır. Menâkıbnâme türündeki eserde, Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe ile talebesi İmâm Yûsuf'la ilgili çeşitli kıssalar yer almaktadır. 4. Mevlid: Süleymân Çelebi'nin aynı türdeki eserine nazire olarak 1218/1803'te yazılan eser 964 beyitten oluşmaktadır. 5. Kasâ'id: Pend-i Gülistân'daki kasîdelerin bazı ilavelerle bir araya getirilmiş hâlidir. Şerîfî, eserlerinde sanatını gayesine tabi kılan şairler gibi öğreticiliği esas almıştır. Şerîfî'ye göre şiir, dinin kurallarına uygun olmalıdır. Sözün kıymetlenmesi Allâh ve peygamber sevgisini anlatmakla mümkündür. Şair, beşerî aşkı esas alanları ve şiirlerinde bütünüyle bu konuya yer verenleri ağır bir dille eleştirmektedir. O, ağzına ne geldiyse söyleyen, insanları eğlendirmeyi amaç edinen meddah kişiliğindeki sözde şairlerin asla takdir göremeyeceğini düşünmektedir. Şerîfî'ye göre, şiirde belli bir olgunluğa ulaşmak mükemmel derecedeki bir aruz bilgisine bağlıdır. Şair, şiir yazma ve aruzu kullanma becerisinin üstatlık seviyesinde olduğunu söyleyerek kendisini övmekten kaçınmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Şerîfî, Pend-i Gülistân, Tuhfe-i Şerîfî, Dürr-i Manzûm, Pendnâme, Menâkıbnâme.

THE LIFE, WORKS AND LITERARY PERSONALITY OF ŞERİFÎ

¹ Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ferdikiremitci@hotmail.com

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ABSTRACT

In this study, the life, works and literary personality of the poet Muhammed Şerîfî who lived in the period when Artvin and its surroundings were connected to the Erzurum governorship, will be emphasized. Z. Fahri Fındıkoğlu introduced Şerîfî to the world of literature for the first time. Later, M. Adil Özer, M. Fahreddin Kırzioğlu, Taner Artvinli, Ferdi Kiremitçi and Cansu Umut Demir worked on Şerîfî. The real name of Şerîfî is Muhammed bin Ahmed bin Halîl. The poet who was born in Erzurum in 1185-86/1771, died in 1260/1844 -by the old name Zor/Zori village of Livana, with its new name- in Esenyaka village of Yusufeli district of Artvin. Şerîfî who states that he has two children named Mustafa and Osman, has five works that can be identified. These are: 1. Tuhfe-i Şerîfî: It is a masnavi of 772 couplets written by Şerîfî in 1216/1801 to explain the rules of tajwîd. 2. Pend-i Gülistân: The masnavi part of the work written in 1226/1811 is 11622 couplets and there are 98 chapters in the work. The work was written to give advice to people on religious-moral issues and to bring them happiness in this world and in the hereafter. 3. Dürr-i Manzûm: The work which was written in masnavi verse and in 605 couplets, was completed in 1237/1822. There are various stories about Ebû Hanîfe who is the founder of the Hanafî sect and his student Imam Yusuf, in the work in the type of menaqibname. 4. Mevlid: The work which was written in 1218/1803 as a tribute to Süleyman Çelebi's work of the same type, consists of 964 couplets. 5. Kasâ'id: It is a combination of the eulogies in Pend-i Gülistân with some additions. Şerîfî, like the poets who subordinate his art to his goal, is based on teaching in his works. According to Şerîfî, poetry should be in accordance with the rules of religion. The value of the word is possible by explaining the love of Allah and the prophet. The poet severely criticizes those who take corporeal love as the basis and those who include this subject entirely in their poems. He thinks that so-called poets who say whatever comes to their mouth and aim to entertain people, can never be appreciated. According to Şerîfî, reaching a certain maturity in poetry depends on an excellent knowledge of prosody. The poet did not refrain from praising himself by saying that his ability to write poetry and use the aruz was at the level of mastery.

Keywords: *Serîfî, Pend-i Gulistân, Tuhfe-i Serîfî, Dürr-i Manzûm, Pendname, Menaqibname.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

RİZELİ AHMED HAMDİ'NİN RİSÂLE-İ BAHRÜ'L-HAYAT ADLI ESERİNDEKİ
ŞİİRLERİN DİNÎ MUHTEVÂSİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Aynur Kurt¹

ÖZ

19. yüzyıl mutasavvıf şairlerinden olan Ahmed Hamdi 1843 yılında Rize'nin Denizyalısı köyünde doğmuştur. Hatemül Esrar, Kitâb-ı Keşfiyye ve Risâle-i Bahrü'l-hayat adlı üç eserine ulaşılabilen Ahmed Hamdi'nin Kadirî şeyhlerinden olduğu bilinmektedir. Eserlerinde Allah, peygamberler, ayetler, hadisler, gerçek bir Müslüman'ın nasıl olması gerektiği, tasavvuf ve tarîkate dair konular yer almaktadır. Ahmed Hamdi'nin eserlerine bakıldığında onun Rize ve çevresindeki bölgenin mânevî rehberlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmamızın konusu olan Risâle-i Bahrü'l-hayat, dînî ve tasavvufî konuların yoğun olarak yer aldığı manzûm-mensûr karışık yazılmış bir eserdir. Kaymakam Canbolatoğlu Emir Osman'ın desteğiyle dört bin adet bastırılan bu eserin dîbâce bölümü bize müellifin hayatı hakkında bilgiler sunması açısından önem arz etmektedir. Esas aldığımız baskı otuz iki sayfadan müteşekkil Milli Kütüphane A148 numarada kayıtlı olan eserdir. Bu eserin mensûr bölümlerinde daha çok tarîkate giren müridin nelere dikkat etmesi gerektiği, nefsin mertebeleri, tarîkat, şerîat, hakîkat, on iki ilim, ledün ilmi, gerçek mutluluğa ulaşan kişideki alametler, gurur, toplumsal aksaklıkların ve kaba sûfîlerin eleştirileri gibi konular yer almaktadır. Konumuza kaynaklık eden manzûm kısımlarda ise Allah, Peygamberler, cennet, melekler, çehâr yâr-i güzîn ve bazı dînî kişilikler telmih, ayetler ise iktibas yoluyla işlenmiştir. İslâm dîninin, tarîkat âdâb ve erkânının anlaşılması için yazılan eserin dili açık ve anlaşılırdır. Yer yer sanatlı söyleyişlere rastlanmakla birlikte vezin açısından aksaklıkların olduğu görülmektedir. Çalışmamızda dînî muhtevâyâ dair ifadeler, manzûm kısımlardan alınan örnek beyitlerle birlikte derlenip konularına göre tasnif edilerek yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rizeli Ahmed Hamdi, Risâle-i Bahrü'l-Hayat, Dînî Muhtevâ.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, aynurpalabiyik@gmail.com.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**SOME FINDINGS ON THE RELIGIOUS CONTENT OF THE POEMS IN RISÂLE-I
BAHRU'L-HAYAT BY RIZELI AHMED HAMDI**

ABSTRACT

Ahmed Hamdi, one of the 19th century sufi poets, was born in 1842 in the Denizyalı village of Rize. It is known that Ahmed Hamdi, whose three works, Hatemü'l Esrar, Kitab-ı Keşfiyye and Risâle-yi Bahrü'l-hayat can be accessed, is one of the Kadiri sheikhs. In his works, there are subjects about Allah, prophets, verses, hadiths, how true Muslim should be, mysticism and sect. Looking at the works of Ahmed Hamdi, it is understood that he was one of the moral guides of Rize and the surrounding region. Risale-i Bahrü'l-hayat, which is the subject of our study, is a mixed verse-prose work in which religious and mystical subjects are intensely involved. The preamble part of this work, which was published in four thousand copies with the support of District Governor Canbolatoğlu Emir Osman, is important in terms of presenting us with information about the life of the author. The edition we base on is the work registered in the National Library A 148, which consists of thirty-two pages. In the prose sections of this work, there are subjects such as what the disciple should pay attention to, the levels of the soul, the order, the shari'ah, the truth, the twelve sciences, the science of ledun, the signs of a person who reaches true happiness, pride, criticism of social problems and vulgar sufis. In the verse parts that are the source of our subject, Allah, prophets, four caliphs and some religious personalities are mentioned, and the verses are processed through quotations. The language of the work, which was written to understand the religion of Islam, the etiquette and manners of the sect, is clear and understandable. Although artistic utterances are occasionally encountered, it is seen that there are problems in terms of meter. In our study, statements about religious content will be compiled together with sample couplets taken from verse parts and interpreted by classifying them according to their subjects.

Keywords: *Rizeli Ahmed Hamdi, Risâle-i Bahrü'l-Hayat, Religion Content.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

TRABZONLU CÛDÎ EFENDİ VE MANZUM ESMÂ-İ HÛSNÂ ŞERHİ

Kübra Yılmaz¹

ÖZ

Son devir ulemasından olan İbrâhim Efendi 1863'te Trabzon'da doğmuş ve şiirlerinde kullandığı “Cûdî” mahlasıyla şöhrat bulmuştur. Babası, bugün Trabzon'un sahil ilçelerinden biri olan Yomra'dan müderris Hacı Mehmed Efendi'dir. Cûdî Efendi yüksek dereceli ilmiye rütbelerinden olan mûsile-i Süleymâniyye pâyesini alana dek eğitim görmüş ve akabinde çeşitli mekteplerde hocalık yapmış bir âlimdir. 1926'da vefat eden Cûdî Efendi bugün Cûdî Bey İlköğretim Okulu adı ile anılan Zeytinlik İlk Mektebi'nin uzun yıllar idareciliğini yapmıştır. Muallim Cûdî Efendi idaresinde bu mektep Trabzon'un eğitim hayatında çok büyük bir başarı kazanmış ve rağbet görmüştür. Ayrıca Cûdî Efendi iki defa basılan *el-Kenzü'l-Esnâ fî şerhi'l-esmâil-hüsnâ* adlı kitabının gelirleriyle Zeytinlik Mektebi'nin genişletilmesine yardımcı olmuştur. Arapça ve Farsçayı iyi bilen Cûdî Efendi, Türkçenin yanında bu iki dile de şiir söyleyebilecek derecede hâkimdi. *Nevâdir-i Nefîse*, *el-Haytü'l-ebya zahut Ramazan Vâizi*, *Târîh-i Enbiyâ ve İslâm*, *et-Tarâ'if ve'z-zarâ'if*, *Lugat-ı Cûdî* gibi telif ve tercümelerinin yanısıra çok sayıda medrese ders kitabı da bulunan Cûdî'nin yukarıda bahsi geçen *el-Kenzü'l-Esnâ fî şerhi'l-esmâil-hüsnâ* isimli şerhi bu çalışmada tanıtılacaktır. Allah'ın güzel isimlerini manzûm biçimde şerh ettiği bu eser üzerine derinlikli bir inceleme ve tahlil henüz yapılmamıştır. Dolayısıyla hem bu eksikliği gidermek hem de Trabzon'un dinî hayatında yer edinmiş bir şahsiyeti hayata, faaliyetleri ve eserleri çerçevesinde ihya etmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Cûdî, *el-Kenzü'l-Esnâ*, Trabzon, *Esmâ-i Hüsnâ*, Manzum Şerh.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, kyilmaz@mehmetakif.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

CÛDÎ EFENDİ FROM TRABZON AND HIS VERSE COMMENTARY WORK OF ESMÂ-I
HUSNÂ

ABSTRACT

İbrâhim Efendi, one of the last Ottoman ulema, was born in Trabzon in 1863 and became famous with the pseudonym “Cûdî” used in his poems. His father was Hacı Mehmed Efendi, a teacher from Yomra which one of the coastal districts of Trabzon today. Cûdî Efendi was a scholar who was educated until he received the title of musile-i Süleymâniyye which one of the highest rank of ilmiye, and subsequently taught at various schools. Cûdî Efendi, who died in 1926, was the administrator of Zeytinlik Primary School, which is now known as Cûdî Bey Primary School, for many years. Under the administration of Muallim Cûdî Efendi, this school had a great success in the educational life of Trabzon and was in demand. In addition, Cûdî Efendi helped to expand the Zeytinlik School with the revenues of his book *el-Kenzü'l-Esnâ fî şerhi'l-esmâil-hüsnâ*, which was published twice. Cûdî, who knew Arabic and Persian well, was fluent in both Turkish and able to sing poetry in both languages. Cûdî, who has many madrasah textbooks as well as copyrights and translations such as *Nevâdir-i Nefise*, *el-Haytü'l-ebayaz or Ramazan Vaizi*, *Târîh-i Anbiyâ ve İslam*, *et-Tarâ'if ve'z-zarâ'if*, *Lugat-ı Cûdî* the above-mentioned commentary of *el-Kenzü'l-Esnâ fî şerhi'l-esmâil-hüsnâ* will be introduced in this study. An in-depth study and analysis has not yet been made on this work, in which Allah's beautiful names are explained in verse. Therefore, it is aimed both to eliminate this deficiency and to revive a person who has a place in the religious life of Trabzon within the framework of his life, activities and works.

Keywords: İbrahim Cûdî, *el-Kenzü'l-Esnâ*, Trabzon, *Esmâ-i Husnâ*, Verse Commentary.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ARDANUÇLU ÂŞIK EFKÂRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE TASAVVUF

Bilge İlhan Toker¹

ÖZ

Ardanuç, Artvin bölgesinde âşıklık geleneğinin canlı bir şekilde uzun yıllar yaşatıldığı merkezlerden biridir. Özellikle Cuğo/Soğanlı köyü, bugün Cuğolu Âşıklar olarak bilinen bir âşık kolunun şekillendiği ve 18. asırdan günümüze kadar da bu geleneğin devam ettirildiği önemli bir merkezdir. Cuğo/Soğanlı Köyünde yetişen; Serverî, Sıdkî, Şöhretî, Cesimî, Nebî Efkârî, Dur Abdal ve Devamî, Cuğolu Âşıklar olarak tanınır. Bu isimlere ek olarak günümüz halk şairlerinden biri olan Efkârî (Âdem Şentürk) de Ardanuç'ta şekillenen âşıklık geleneğinin önemli temsilcilerindendir. Şairin doğum yeri Ardanuç'un âşık yetiştiren bir başka köyü olan Basa (Yolüstü) köyü olmakla birlikte; hocasının Cuğolu Âşıklardan olması dolayısıyla bu âşıklar içerisinde değerlendirilmiştir. Bâdeli âşıklardan olan Efkârî, köyüne yakın bir ziyaret bölgesi olan Kasımoğlu Pınarı'nda bâde içmiş, bu olaydan sonra Cuğolu Âşıklar'dan Dur Abdal'dan âşıklık öğrenmiştir. Artvin bölgesinde Türk İslam geleneği içerisinde, kültürel aktarımın önemli bir unsuru olan âşıklık geleneği; yukarıda bahsedilen âşık ailesi ile birlikte yaşatılmıştır. Bu gelenek ile birlikte Türk İslam kültürüne ait unsurlar, sözlü gelenek içerisinde Artvin bölgesinde nesilden nesile aktarılmıştır. Cuğolu Âşıklar'ın son temsilcilerinden olan Efkârî, doğduğu bölgede yaşatılan bu kültürü sürdürmüş; şiirlerinde yalnızca aşk, sevgili, güzellik ya da toplumsal meseleleri değil; dinî tasavvufî konulara da yer vermiştir. Şairin yetiştiği gelenek içerisindeki âşıkların şiirlerinin çoğu günümüze ulaşmamış olsa da eldeki örnekler, Efkârî'den önceki Cuğolu Âşıkların özellikle tasavvuf konusuna fazlaca eğilmediklerini düşündürmektedir. Efkârî ise şiirlerinde tasavvufa ait sembollere yer veren bir isimdir. Bu bildiride, Efkârî'nin şiirleri içerdikleri tasavvufî mazmunlar yönü ile değerlendirilecek ve Artvin bölgesindeki kültürel hayatı şekillendiren âşıklık geleneğinin günümüze ulaşan yansımaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk Şiiri, Âşıklık Geleneği, Cuğolu Âşıklar, Efkârî, Tasavvuf.

¹ Dr. Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, bilhan@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

SUFISM IN THE POEMS OF ARDANUÇLU ÂŞIK EFKARÎ

ABSTRACT

Ardanuç is one of the centers in Artvin region where the tradition of minstrelsy has been kept alive for many years. Especially the village of Cuğo/Soğanlı is an important center where a minstrel group, known today as Cuğolu Âşıklar, was formed and this tradition has been continued from the 18th century until today. The minstrels who grew up in Cuğo/Soğanlı Village, namely Serverî, Sıdkî, Şöhretî, Cesimî, Nebî Efkârî, Dur Abdal and Devamî, are known as Cuğolu Âşıklar. In addition to these names, Efkârî (Âdem Şentürk), who is one of the contemporary folk poets, is also an important representative of the minstrel tradition that took shape in Ardanuç. Although the poet was born in Basa (Yolüstü) village, which is another village in Ardanuç known for producing minstrels, he was considered as a member of Cuğolu Âşıklar due to his teacher being from that minstrel group. As a Bâdeli minstrel, Efkârî drank bâde at Kasımoğlu Pınarı, a pilgrimage site near his village, and learned minstrelsy from Dur Abdal, one of the Cuğolu Âşıklar, after this event. The minstrel tradition, which is an important element of cultural transmission in Turkish-Islamic tradition, has been kept alive in the Artvin region together with the minstrel group mentioned above. Along with this tradition, elements belonging to Turkish-Islamic culture have been passed down from generation to generation within the oral tradition in the Artvin region. Efkârî, who is one of the last representatives of Cuğolu Âşıklar, has continued to maintain this culture in the region where he was born. In his poetry, he not only addressed themes such as love, beauty, and social issues but also included religious and Sufi topics. Although most of the poems of the minstrels in the tradition in which the poet grew up have not reached to the present day, the available examples suggest that the earlier Cuğolu Âşıklar did not focus much on Sufism. However, Efkârî is a name that frequently uses symbols belonging to Sufism in his poems. This article will evaluate Efkârî's poems in terms of their Sufi motifs and examine the reflections of a minstrel group that shaped the cultural life in the Artvin region and has survived to the present day.

Keywords: Folk Poetry, Minstrel Tradition, Cugolu Minstrels, Efkari, Sufism.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ORTAHOPA KABRİSTANI OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI

İsmail Bayer¹

Mevlüt Poyraz²

Muhammet Karaosman³

ÖZ

Mezar taşları toplumların tarihinde belge niteliği taşır. İslam kültür mirasında önemli bir yer teşkil eden mezar taşlarının şekilleri ve üzerindeki yazılar geçmişle ilgili değerlendirmelere ışık tutmaktadır. Artvin ili Hopa ilçesi Ortahopa kabristanı da ülkemizin serhat ili Artvin'in tarihine tanıklık etmektedir. Bu bölgedeki mezar taşları bir süre sonra okunamayacak derecede yıpranma tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Dolayısıyla Artvin-Hopa tarihiyle ilgili izler taşıyan bu kültür mirasının ivedilikle kayıt altına alınması gerekmektedir. Bu çalışmada, söz konusu kabristandaki mezar taşlarının okunması ve kısaca tarihe ışık tutan yönlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Artvin-Hopa, Mezar Taşları, İslam Sanatları, Kültür, Tarih.*

¹ Doç Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, bayeri@artvin.edu.tr

² Doç Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, mevlutpoyraz@artvin.edu.tr

³ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, mkaraosman@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

GRAVESTONES OF THE OTTOMAN PERİOD İN ORTAHOPA CEMETERY

ABSTRACT

Gravestones are documents in the history of societies. The shapes of the tombstones, which have an important place in Islamic cultural heritage, and the inscriptions on them shed light on the evaluations about the past. Ortahopa graveyard in Hopa district of Artvin province also witnesses the history of Artvin, the province in the border region of our country. The tombstones in this region are in danger of being worn to the extent that they cannot be read after a while. Therefore, this cultural heritage, which bears traces of Artvin-Hopa history, should be recorded urgently. In this study, it is aimed to read the tombstones in the graveyard in question and briefly identify the aspects that shed light on history.

Keywords: *Artvin-Hopa, Gravestones, Islamic Arts, Culture, History.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

MANEVÎ HAYAT VE SOSYAL YAŞAM EKSENİNDE ARTVİN CAMİLERİNİN ESTETİK SEVİYESİ

İsmail Hacıahmetoğlu¹

ÖZ

Camiler, manevi hayat ile sosyal yaşamın 20.yy'ın ortalarına kadar özellikle ülkemizde, halkın bulunduğu mekânların başında gelmekteydi. Bu durum bilhassa kırsal kesimde belirgin bir şekilde görülmekteydi. Artvin Camileri de konumları, mimari kuruluşları ve estetik seviyeleri ile bu hususu güçlü bir şekilde yansıttığı izlenimi vermektedir. Çalışmanın konu ve hedefini bu düşünce oluşturmaktadır. Camilerin manevi hayatın temsilcisi olarak sosyal hayattaki tezahürlerini irdelemek ve içtimai hayatın bu tip eserlerin estetik ve sanatsal kurgusunda ne denli etkin olduğunun tespiti mevzunun esasını teşkil etmektedir. Araştırmanın kapsamı Artvin il hudutları dâhilindeki köy camileri olup tarihi hüviyetteki örnekleriyle sınırlandırılmıştır.

Bu bağlamda amaçlar şöyle sıralanabilir:

- 1- Artvin'deki tarihi camilerin sosyal yaşam üzerinde ne gibi bir role sahip olduğunu ortaya koymak,
- 2- Artvin kırsalındaki cemiyet hayatının tarihi eserler üzerindeki izlerini, etkisini ve sanat ile estetik seviyesini irdelemek,
- 3- Yöre Camilerinin sanatsal zenginliğini vurgulamak,
- 4- Toplumsal duyarlılığı artırmak,
- 5- Eserlerin havi oldukları kıymetlerinin turizm açısından önemini hatırlatmak,
- 6- Ecdada olan sadakati yerine getirmektir.

Bahis mevzuu bu amaçlara ulaşılmasında şu soruların yanıtlanması da mühim bir katkı sunacaktır:

- 1- Yapılar içtimai hayatta hangi ihtiyaçları görmekteydi?
- 2- Artvin Camileri Türk-İslâm Sanatları açısından ne gibi bir mevkie sahiptir?
- 3- Yöre Camilerinin sosyal yaşantıda dikkati cezbedebilecek, alaka uyandırabilecek hususiyetleri var mıdır?

---

¹ Öğr. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslâm Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, ismail.haciahmetoglu@erdogan.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

4- Neden Artvin Köy Camileri?

Bazı tespitler:

Mabetler, Artvin kırsal kesiminde içtimai yaşamın pek çok yönüne hitap etmektedir. İbadethane haricinde eğitim kurumu, toplanma mahalli, mühim kararların alındığı yer, yerel mahkeme görevi, misafirhane, postane, asker uğurlama noktası, yardımlaşma müessesesi gibi vazife ifa eden eserlerdir.

Mimari tertibatları ve bezemeleri bu sosyal pozisyonuna müteneasip bir vaziyette tasarlanmıştır. Geneli küçük ebatlıdır ve iki katlıdır. Bazısında harimin altında dersaneler, odalar yer almaktadır. Giriş kısımlarında veya yan cephelerde balkonlar ve sundurma tarzı düzenlemeler vardır. Yapıldıkları dönemin sanat anlayışına uygun süslenmişlerdir. Sembolik anlamlı motiflerle daha farklı ve renkli bir görünüme kavuşmuşlardır. Tezyinat genelde ahşap malzeme üzerinde icra edilmiş olup mihrap, minber, kapı kanatları, tavanlar ve mahfil katlarında yoğunlaşmaktadır. Tür olarak nebati, geometrik ve yazı şeklinde gruplandırılabilir. Stilize ağaçlar, vazoda çiçekler, “S” ve “C” kıvrımları, sepet örgüleri, yıldızlar, kıvrım dallar en yaygın kullanılan motiflerdir. Uçları laleli hayat ağacı, Mühr-i Süleyman, Ejderha, Zikzaklar, sarmal kordonlar gibi derin manalar içeren şekillerle donanmışlardır. Tüm bunlar camilerin sadece dini hizmetleri değil toplumun diğer ihtiyaçlarına yönelik tasarlandığını ve buna layık şekilde de camilerin farkını hissettirecek biçimde süslandıklarını ortaya koymaktadır. Yöre camileri dile getirilirken veya bir konuda ele alınırken bahis mevzu sosyal hüviyetleri, hususiyetleri ve estetik seviyeleriyle zikredilmeleri şüphesiz daha isabetli olacak, işlenen düşünceye daha da zenginlik katacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cami, Artvin, Manevi Hayat, Sosyal Hayat, Estetik.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**AESTHETIC LEVEL OF ARTVIN MOSQUES ON THE AXIS OF SPIRITUAL LIFE AND
SOCIAL LIFE**

ABSTRACT

Mosques were one of the places where spiritual life and social life met until the middle of the 20th century, especially in our country. This was particularly evident in rural areas. Artvin Mosques give the impression that they strongly reflect this issue with their locations, architectural establishments and aesthetic levels. This idea constitutes the aim of the study. It is the basis of the subject to examine the appearance of mosques in social life as the representative of spiritual life and to determine how effective social life is in the aesthetic and artistic fiction of such works. The scope of the research is the village mosques within the provincial borders of Artvin and is limited to historical examples.

The aims of the study can be listed as follows:

- 1- To reveal what role the historical mosques in Artvin have on social life,
- 2- To examine the traces of the social life in rural Artvin on historical artifacts, its effect and the level of art and aesthetics,
- 3- Emphasizing the artistic richness of the local mosques,
- 4- To increase social sensitivity,
- 5- To remind the importance of the values of mosques in terms of tourism,
- 6- To fulfill our loyalty to the ancestors.

Answering the following questions will also make an important contribution to achieving these goals:

- 1- What needs did the buildings meet in social life?
- 2- What position do Artvin Mosques have in Turkish-Islamic Arts?
- 3- Do the local mosques have features that can attract attention in social life?
- 4- Why Artvin Village Mosques?

Some observations:

Mosques address many aspects of social life in rural Artvin. Apart from the place of worship, they are works that perform duties such as educational institution, meeting place, place where important decisions are taken, local court duty, guest house, post office, soldier's farewell point, cooperation

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

institution. Its architectural constructions and decorations were designed in accordance with this social position. They are generally small in size and have two floors. Some of them have classrooms and rooms on the lower floor. There are balconies and porches style arrangements at the entrances or on the side facades. They were decorated in accordance with the artistic understanding of the period in which they were made. They have gained a different and colorful appearance with symbolic motifs. The ornamentation is generally performed on wooden material and is concentrated on the altar, pulpit, door wings, ceilings and mahfil floors. The ornamentation can be grouped as vegetable, geometric and writing. Stylized trees, flowers in a vase, “S” and “C” curves, basket weaves, stars, curled branches are the most common motifs. They are equipped with shapes containing deep meanings such as the tree of life with tulips at the ends, Mühr-i Süleyman (The Star of David/Magen Dawid), The Dragon, Zigzags, spiral cords. All these reveal that mosques are designed not only for religious services but also for other needs of the society, and they are decorated in a way that makes the difference of mosques feel worthy of this. It will undoubtedly be more accurate to mention the local mosques with their social identities, characteristics and aesthetic levels when speaking or discussing a subject, and it will add even more richness to the thought.

Keywords: Mosque, Artvin, Spiritual Life, Social Life, Aesthetics.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ARTVİN KİLİSE CAMİLERİ VE ALVARLI MUHAMMET LÜTFİ EFE'NİN İSLAM'A
KATKILARI

Seher Keçe Türker¹

ÖZ

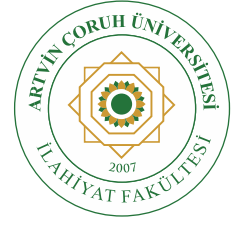
Artvin'inin MÖ. 3000 yıllarına uzanan köklü tarihinden çeşitli medeniyetler geçmiştir. Medeniyetlerin izleri ve etkileri halen sürmektedir. İzlerin, etkilerin silinmeme sırları nedir? Bu zenginlik nüfusunda görülen çeşitlilikle (Türk, Hemşin Laz, Gürcü) ayrı değer kazanmıştır. Tarihi gelişim içinde Osmanlı Devleti fethettiği topraklarda ibadet etme niyetiyle ilk önce bir kiliseyi camiye çevirirdi. Gayri Müslümanlar da ülkelerindeki camileri kilise yapma çabası içindeydi. Çalışmamızda Artvin'de bulunan Dolışanlı (Hamamlı) Kilise Cami, Söğütlü (Satlel) Kilise Cami, Kemalpaşa (Merkez) Kilise Camilerinden söz edeceğiz Camilerin yapımı, yaptırınları hakkında yaptığım araştırmayı ve Alvarlı Muhammet Lütfi Efe'nin İslam'a yaptığı katkıları kaynaklardan edindiğim bilgiler ışığında anlatmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Artvin, Cami, Kilise, Lütfi Efe, Manevi Değer, Sır.

¹ Eğitimiçi-Yazar seherturker@hotmail.com

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**MOSQUES CONVERTED FROM CHURCHES IN ARTVIN AND ALVARLI MUHAMMET
LUTFI EFE'S CONTRIBUTIONS TO ISLAM**

ABSTRACT

Various civilizations have passed through the deep-rooted history of Artvin dating back to 3000 BC. Traces and effects of civilizations still continue. What are the secrets of not to be erased traces and effects? This wealth gained with the diversity seen in the population (Turkish, Hemşin Laz, Georgian). In the historical development, the Ottoman Empire would first convert a church into a mosque with the intention of worshiping in the lands it conquered. Non-Muslims were also trying to convert mosques in their countries into churches. In my study, I will talk about Dolışanlı (Hamamlı) Church Mosque, Söğütlü (Satlel) Church Mosque, Kemalpaşa (Center) Church Mosques in Artvin. I will try to explain in the research about the construction of mosques and their builders and the contributions of Alvarlı Muhammet Lütfi Efe to Islam in the light of the information I have obtained from the sources.

Keywords: *Artvin, Mosque, Church, Lütfi Efe, Spiritual Value, Secret.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**TÜRK İSLAM SANATLARI TARİHİ AÇISINDAN ARTVİN İLİ VE ÇEVRESİ AHŞAP
CAMİLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME
-HACİŞEYH CAMİ ÖRNEĞİ-**

Zeynep Mergen Kansız¹

ÖZ

XVI. yüzyıl ilk yarısı itibari ile Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dahil olan Artvin ili ve çevresinde dini mimarinin en önemli yapı şekli olan camiler bu tarihten itibaren inşa edilmeye başlanmıştır. Bölgede imar faaliyetlerinde yaygın olarak taş ve ahşap malzeme kullanımı cami mimarisinde de kendini göstermektedir. Taş malzeme genellikle yapıların sağlam olması için zeminde, ahşap malzeme ise gövde ve tavanda yer almıştır. Taş malzeme üzerinde tezyinata pek rastlanmazken; ahşap malzemeden imal edilen kapı, tavan, kiriş, sütun, mihrap, minber gibi mimari elemanlarda tezyinat, bölgede ortak bir süsleme anlayışı oluşturarak yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Doğu Karadeniz bölgesinin manevi rehberlerinden Şeyh Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî'nin (v. 1893) halifelerinden Rize/Güneyceli Şeyh Osman Niyazi Efendi (v.1909) tarafından 1888 senesinde mescit ve tekke olarak yaptırılan Hacışeyh Cami/Tekkesi ve bitişiğinde kendi türbesinin de bulunduğu hazire, yüzyılı aşkın bir süredir bölgenin manevi açıdan ihya edilmesine vesile olmakta ve bölgenin mimari ve tezyinî anlayışını yansıtan önemli bir örnek olarak bölge halkına hizmet etmeye devam etmektedir. Çantı tekniğinde ahşap işçiliği ile yapılan cami/tekkenin sanat tarihi açısından en dikkat çekici özelliği ahşap işçiliğidir. Ahşap işçiliği yapıda; kapı, mihrap, minber, vaaz kürsüsü, sütun, kiriş ve tavan gibi örtü elemanları ile mahfil gibi mimari unsurlarda bulunmaktadır. Bu unsurların süsleme programında; ahşap işçiliğinin eğri kesim, oyma, kafes, tormalama, yapıştırma ve kabartma teknikleriyle elde edilmiş bitkisel ve geometrik desenlerle yazı yer almaktadır. Cami tezyinatının temelini oluşturan yıldız, kare, dikdörtgen, baklava dilimi gibi geometrik motifler ve lale, yaprak, papatya, C ve S kıvrımlı desenler, saç örgüleri gibi bitkisel motifler dönemin ve bölgenin mimari süsleme anlayışı ile paralellik göstermektedir. Cami haziresindeki mezar taşları ise hem yapısal olarak hem de süsleme açısından klasik Osmanlı mezar taşları ile benzerlik göstermekte ve dönemin mezar taşı imar zevkini yansıtmaktadır. Bildiri ile amacımız, Artvin ili ve çevresinde XVI. yüzyıldan sonra inşa edilen ahşap camiler hakkında genel bir değerlendirme yaparak bu tip camilerin tipik bir örneği olan, Şeyh Osman Niyazi Efendi tarafından Rize/Güneyce'de yaptırılan ve bölgenin manevi hayatında etkin rol oynayan Hacışeyh Cami ve Haziresi'ni, Türk İslam sanatları tarihi açısından incelemek ve bölgenin manevi önderlerinin, bölge halkının yaşamının İslam inanç ve kültürüyle şekillenmesi noktasında sanata da önem verdiklerini vurgulamaktır.

¹Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, Zeynep.Mergen.Kansiz@ankara.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Sanatları Tarihi, Hacışeyh Cami, Şeyh Osman Niyazi Efendi, Ahşap İşçiliği.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**AN EVALUATION ON WOODEN MOSQUES IN ARTVIN AND ITS SURROUNDINGS IN
TERMS OF TURKISH ISLAMIC ARTS HISTORY-HACİSEYH MOSQUE EXAMPLE-**

ABSTRACT

The mosques, which is the most important form of religious architecture, started to be built in and around Artvin, which was included in the territory of the Ottoman Empire in XVI. century, from this date on. The widespread use of stone and wood materials in zoning activities in the region also shows itself in mosque architecture. Stone material is generally placed on the floor to ensure the structures are strong, while wooden material is placed on the body and ceiling. While ornamentation is not very common on stone material; Ornamentation on architectural elements such as doors, ceilings, beams, columns, altars and minbars made of wooden materials has been intensely applied by creating a common ornamentation concept in the region. The Hacışeyh Mosque/Lodge, which was built as a small mosque and lodge in 1888 by Master Şeyh Osman Niyazi (d.1909) from Rize/Güneyce who is one of the caliphs of Şeyh Ahmed Ziyaeddin Gümüştanevi (d. 1893) who is one of the spiritual guides of the Eastern Black Sea region, and the graveyard with its own tomb next to it, has been instrumental in the spiritual revival of the region for more than a century and continues to serve the people of the region as an important example that reflects the architectural and ornamental understanding of the region. The most striking feature of the mosque/tekke, which was built with woodwork in the Çantı technique, is its woodwork. Woodwork of the building is on the covering elements such as door, mihrab, pulpit, preaching lectern, columns, beams and ceilings, and architectural elements such as mahfil. In the decoration program of these elements; There are vegetal and geometric patterns and writing obtained by the curved cutting, carving, lattice, turning, bonding and relief techniques of woodworking. Geometric motifs such as stars, squares, rectangles, lozenges, which form the basis of mosque decoration, and plant motifs such as tulips, leaves, daisies, C and S curved patterns and braids show parallelism with the architectural ornamentation of the period and region. The tombstones in the mosque graveyard, on the other hand, are similar to the classical Ottoman tombstones both structurally and in terms of decoration and reflects the tombstone reconstruction taste of the period. Our aim with this study is to make a general evaluation about the wooden mosques built after the 16th century in Artvin province and its surroundings and to examine the Hacışeyh Mosque and Cemetery, which is a typical example of this type of mosques and was built by Master Şeyh Osman Niyazi in Rize/Güneyce and plays an active role in the spiritual life of the region, in terms of the history of Turkish-Islamic arts, and to emphasize that the spiritual leaders of the region give also an importance the art in terms of shaping the life of the people of the region with Islamic belief and culture.

Keywords: *History of Turkish-Islamic Arts, Hacışeyh Mosque, Master Seyh Osman Niyazi, Woodworking.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

MACAHELLİ BİR ÂLİM: AHMET HAMDİ TANPINAR'IN BABASI HÜSEYİN FİKRİ
EFENDİ

Esmâ Yılmazlar¹

ÖZ

Artvin ve Batum bölgesi İslâmiyet ile Hz. Ömer döneminde tanışmış, İslâmiyet'in halk arasında yaygınlaşması ise Selçuklu ve Osmanlı Devleti hâkimiyetinde gerçekleşmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti bölgede çocukların ve yetişkinlerin eğitimleri için önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Devlet, sıbyân mektepleri, medreseler, câmî ve mescitler ile halkın dini bilgiler ve diğer ilimleri öğrenmesi için katkıda bulunmuştur. Sıbyan mektebi ve medreselerde yetişen bölge gençleri devam eden süreçte Sahn-ı Semân ve Süleymâniye gibi üst derece medreselere ya da Anadolu'daki farklı medreselere devam ederek devletin önemli idârî ve ilmî kadrolarında görev alma hakkı kazanmıştır. Bölge talebelerinin geneli daha çok Mekteb-i Nüvvâb'ı tercih etmiş ve bu okullardan mezun olmuştur. Hüseyin Fikri Efendi de ilmî hayatını bu şekilde tamamlayan ve pek çok Osmanlı ilinde görev yapan Osmanlı'nın son dönem âlimlerinden biridir. Hüseyin Fikri Efendi, 1852 senesinde Batum'un Macahel nahiyesi, günümüzdeki karşılığıyla Borçka ilçesinin Camili bucağında dünyaya gelmiştir. Babası Mehmed Tahir Efendi muallim, dedesi ise Batum müftülerindendir. Aile, bölgede, Mızrakçioğulları ya da Müftûzâdeler olarak da bilinir. Bu bildiride Hüseyin Fikri Efendi, ailesi, görev yaptığı illerde bulunan akrabaları ve Batumlu âlimler ile irtibatı hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için arşiv belgeleri ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kaleme aldığı eserlerden yararlanılmıştır. Bu vesileyle aslen Artvinli olduğu anlaşılan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde ve şiirlerindeki dinî müktesebatın kaynağı hakkında fikir yürütülebilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Batum, Borçka, Macahel, Hüseyin Fikri Efendi, Ahmet Hamdi Tanpınar.*

¹ Ar. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı. esmayilmazlar@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**A SCHOLAR FROM MACAHEL: HUSEYİN FIKRI EFENDİ FATHER OF AHMET HAMDI
TANPINAR**

ABSTRACT

The province of Artvin and Batumi met with Islam during the period of Omar, and Islam reached to multitude through Seljuk rulership and Ottoman Empire. In particular, the Ottoman Empire carried out significant activities for the education of children and adults in the region. The government promoted the teaching of religious knowledge and other sciences through madrasahs, mosques, and masjids. In the continuing process, the young students of the region, which grows in the Sıbyan School and madrasahs, joined the worthy administrative and scientific fields of the state by continuing to the eminent madrasahs of Anatolia such as Sahn-ı Semân and Süleymaniye or others. Most of the students preferred to attend Mekteb-i Nüvvâb and graduated from these schools. Hüseyin Fikri Efendi is one of the last scholars of the Ottoman Empire, who completed his scientific life in this way and served in many Ottoman provinces. Huseyin Fikri Efendi was born in 1852 in the Macahel district of Batumi which is the Camili district of Borçka at the present time. His father was a teacher, and his grandfather Mehmed Tahir Efendi was Mufti of Batumi. The family is also known in the region as Mızrakciogulları or Muftizadeler. This paper aims to provide information about Hüseyin Fikri Efendi, his family, relatives in his provinces, and his relationship with Batumi scholars. For this, the archive documents and the works written by Ahmet Hamdi Tanpınar were used. Through this work, it will be possible to trace the roots of knowledge in the works and poems of Ahmet Hamdi Tanpınar, as has shown who is originally from Artvin.

Keywords: *Batumi, Borcka, Macahel, Huseyin Fikri Efendi, Ahmet Hamdi Tanpınar.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ SÜRECİNDE
MACAHEL'DE BİR GÜRCÜ KÖYÜ İMAMI MOLLA AHMED CELÂL BEY

Kerime Cesur¹

ÖZ

Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan Batum ve köyleri için savaş sonrası hangi tarafa dahil olmak istedikleri üzerine yapılan halk referandumu 12 köyün Gürcistan 6 köyün ise Türkiye tarafında kalacağı şeklinde neticelenmiştir. Bu altı köy, Türkiye tarafındaki Macahel bölgesini oluşturan ve günümüzde ismi Camili olan kısımdır. Molla Ahmet Celal Bey 6 köyden oluşan Camili'nin Efeler köyünün imamıdır. Evlilik cüzdanında 1319/1903 tarihinde Macahel nahiyesi Efeler karyesinde doğduğu bilgisi yer alır. Molla Ahmet medrese eğitimini Batum'da almış, döndüğünde köyünde ziraat, terzilik, marangozluk ve bakkalliyelik yaparak hayatını idame ettirmiştir. Molla Ahmed'in hayatı hakkında şifahi anlatıların yanında kendisine ait eğitim ve imamlık dönemine ait dini içerikli notlar mevcuttur. Bu notlarda ve şahsına ait belgelerde Cumhuriyet'in ilk yıllarına denk gelen hayatında geçiş sürecinin etkileri gözlemek mümkündür. 1954 yılında ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın imamlık sınavına girerek kazanmış olan Ahmed Celâl Bey 1973 yılında emekli olmuştur. Cumhuriyet döneminde soyadı kanunu Molla Ahmed Celâl Bey'i İmam Ahmet Kahya'ya tebdil etmiştir. Harf inkılabı sonrasında ise latin alfabesini öğrenme ve ilkokulu ikmal etme gayretini görmekteyiz. Resmi imamlık vazifesiyle halkın irşadının yanında tasavvufî derinliği de rivayetler arasında yer almaktadır. Manevi rehber kavram olarak düşünüldüğünde dinî ve ahlaki anlamda şahıs veya topluma destek olan onu yönlendiren kişi olarak tanımlanabilir. Köy gibi küçük yerleşim yerlerinde Osmanlı'dan günümüze imamlar ve vaizler bu görevi yerine getiren kişiler olmuşlardır. Bu bildirinin amacı hayatı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemine denk gelen bir köy imamının geçirdiği sosyo-kültürel değişimlerin izini sürmektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Cumhuriyet, Macahel, Değişim, İmam.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, kerimecesur@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

MULLAH AHMED CELÂL BEY, IMAM OF A GEORGIAN VILLAGE IN MACAHEL
DURING THE TRANSITION FROM THE OTTOMAN TO THE REPUBLIC

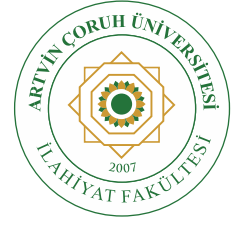
ABSTRACT

The plebiscite, which was held for Batumi and its villages that fell within the borders of the National Pact to determine the side they would like to join after the war, resulted in 12 villages remaining in Georgia and 6 villages in Türkiye. These six villages constituted the Macahel region in Türkiye, which is currently called Camili. Mullah Ahmed Celâl Bey was the imam of Efeler Village in Camili, which consisted of 6 villages. According to his marriage certificate, he was born in the Efeler village of Macahel district in 1319/1903. Mullah Ahmed received his madrasah education in Batumi, and when he returned, he earned his living through agriculture, tailoring, carpentry, and grocery business in his village. In addition to the verbal narratives about the life of Mullah Ahmed, there are religious notes on his education and imamate period. The effects of the transition process on his life during the first years of the Republic can be observed in these notes and personal documents. Ahmed Celâl Bey, who had passed the Imamate exam of the Presidency of Religious Affairs in 1954, retired in 1973. During the Republican period, the name of Mullah Ahmed Celâl Bey was replaced with Imam Ahmet Kahya per the Surname Law. After the Alphabet Reform, we observe his effort to learn the Latin alphabet and finish primary school. He has been mentioned for his Sufistic depth as well as for showing the true path to the public through his official position as the Imam. Conceptually, a spiritual guide can be defined as a person who supports and guides the people or society in religious and moral terms. From the period of the Ottoman Empire to the present day, this task has been performed by imams and preachers in small settlements such as villages. This study aimed to trace the sociocultural changes experienced by the imam of a village, whose life coincided with the transition period from the Ottoman to the Republic.

Keywords: *Ottoman, Republic, Macahel, Change, Imam.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

AHISKA KÜLTÜREL DEĞERLERİNDE EHL-İ BEYT

Ahmet Niyazov¹

ÖZ

Ehl-i Beyt, gerek kavram gerekse özellik olarak İslam'da toplumsal manevi yapısı büyük olan bir değerdir. Kelime olarak Hz. Peygamber'in aile fertleri için kullanılan tabirdir. Ehl-i Beyt'in müslümanlarca sevilmesi bu dinin önderi Hz. Peygamber'in sevgisinden kaynaklanan dini zorunluluk kabul edillir. Dinler ortaya koydukları kurallarla kültürel sahanın biçimlenmesinde etkili oldukları için önce “*dini zorunluluk*” vasfı taşıyan Ehl-i Beyt sevgisi kültürel sahada genel olarak İslam kültürünün ortak değerine çevrilmiştir. Kültürel bir değer yönü ile bu mefhum etkin konuma sahip olmakla kültür ortamında hâkim olan bilgi birikiminin, düşüncenin, hayat tarzının, aynı zamanda mabedlerin mimari yapısı ve tezyininin şekillenmesinde etkin konuma sahip olmuştur. Türk İslam medeniyetinin bir parçası sayılan Ahıska kültürel değerleri de diğerleri gibi Ehl-i Beyt maneviyatının taşıyıcılarındandır. Ahıskanın medeni kültürel hayatında Ehl-i Beyt konusu onomastik değerlerden sözlü edebiyata, yazılı yapıtlardan hat sanatına, mescit kitabeleri, mabed tasvirleri ve tezyinattan duvar süslemelerine kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Ahıska coğrafi olarak Anadolu ile Kafkasya arasında yerleştiği için bölge müslümanlarının tarihi kültürel değerleri her iki tarafın edebi ürünleri ile de zengindir. Dolayısı ile Ehl-i Beyt sevgisi ile şekillenen manevi değerler arasında her iki yakının örneklerine rast geldiğimiz gibi bölgenin kendine has bir takım eşsiz özelliklerini yansıtan yönlerini de görmek mümkündür. Makalemizde Ahıskanın kültürel değerleri arasında Ehl-i Beyt sevgisinin kültürel yansımaları ve onların manevi manzarası ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Ahıska, Ehl-i Beyt, Din, Kültür, Maneviyat, Değer.

---

¹Doç., Dr., Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanı.
ahniyazov@hotmail.com

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

AHL AL-BAYT IN AHISKA CULTURAL VALUES

ABSTRACT

Ahl al-Bayt is a value with a great social and spiritual structure in Islam, both as a concept and as a feature. As a word, Mr. It is the term used for the family members of the Prophet. Ahl al-Bayt's being loved by Muslims, the leader of this religion, Hz. The religious obligation arising from the love of the Prophet is accepted. Since religions are effective in shaping the cultural field with the rules they put forward, the love of the Ahl al-Bayt, which has the characteristic of "religious obligation", has been translated into the common value of Islamic culture in the cultural field. With its cultural value aspect, this notion has an active position and has an active position in shaping the knowledge, thought, lifestyle that dominates the cultural environment, as well as the architectural structure and decoration of the temples. Ahıska cultural values, which are considered as a part of Turkish-Islamic civilization, are also carriers of Ahl al-Bayt spirituality. In the civilized cultural life of Ahıska, the subject of Ahl al-Bayt appears in a wide range from onomastic values to oral literature, from written works to calligraphy, from mosque inscriptions, temple depictions and ornaments to wall decorations. Since Ahıska is geographically located between Anatolia and the Caucasus, the historical cultural values of the Muslims of the region are rich with the literary products of both sides. Therefore, among the spiritual values shaped by the love of the Ahl al-Bayt, we come across examples from both sides, and it is possible to see the aspects that reflect some of the unique characteristics of the region. In our article, among the cultural values of Ahıska, the cultural reflections of the love of the Ahl al-Bayt and their spiritual landscape will be discussed.

Keywords: *Ahıska, Ahl-i bayt, Religion, Culture, Spirituality, Value.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ARTVİNLİ BİR ÂLİM AHMET HAMDİ ERDOĞAN EFENDİ (ö. 1886 – 1968)

Tuğba Görgün¹
Hasan Bayrak²

ÖZ

Asıl adı Ahmet Hamdi olan Hamdi Efendi 1886 yılında Artvin ilinin Borçka ilçesine bağlı Kaynarca (Deviskel) köyünde doğmuştur. Çiftçilik geçinen Aile Çocuğu olan Hamdi Efendi 6 yaşında köy hocaları yanında okumaya başlamış 2 seneye Hafız olmuştur. Zekası ve çalışkanlığı hocasının dikkatini çekmiş kabiliyetli görüldüğü için medreseye gitmesi tavsiye edilmiştir. Hocaların yardımıyla İstanbul Süleymaniye medresesine kaydını yaptırarak eğitime başlamıştır. Yaklaşık 20 yıl eğitim görerek müderris ve dersiam olarak Aliyyül ala en yüksek derece ile diploma almıştır. Tefsir ve Hadis şubesinden de icazetname almıştır. 16 Mart 1983 tarih ve 2101 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile bu icazet name 6 yıllık yüksek öğrenime denk sayılmıştır. Kendisinden 2 yaş küçük olan Süleyman Hilmi Tunahan ile kendisinden üç yaş büyük olan Ömer Nasuhi Bilmen de aynı yıllarda aynı medreseden mezun olmuşlardır. Medrese yıllarında ailesinden maddi destek alamayan Hamdi Efendi parasız kimsesiz güç şartlarla köylerde Ramazan'da teravih namazlarını kıldırmak ve Kur'an okumak suretiyle ihtiyacını temin ederek medrese eğitimine devam etmiş ve tamamlamıştır. Ahmet Hamdi Efendi 13.04.1922 – 04.08.1926 tarihleri arasında Borçka müftüsü olarak görev yapmış o dönemin vermiş olduğu bazı sıkıntı ve şartlarından dolayı müftülük görevinden ayrılıp 05.08.1926 – 05.05.1949 yılları arasında Süleymaniye Medresesi dersiamı olarak ilmi hizmetlerde bulunmak üzere vilayet kaza ve köylerde seyyar vaizlik ile görevlendirilmiş köyünde de kurs açarak öğrenci eğitimlerine devam etmiştir. Bir müddet böyle devam ettikten sonra 06.05-1949 yılında yeniden Borçka müftülüğüne tayin edilmiştir.

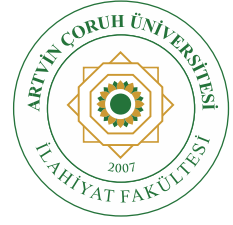
Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Alimleri, Ahmet Hamdi Erdoğan, Artvin.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi,, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı

² Borçka İlçesi Merkez Camii İmam Hatibi

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

A SCHOLAR FROM ARTVIN: AHMET HAMDİ ERDOĞAN EFENDİ (1886 – 1968)

ABSTRACT

Hamdi Efendi, whose real name was Ahmet Hamdi, was born in 1886 in the Kaynarca (Deviskel) village of the Borçka district of Artvin. Hamdi Efendi, who was the child of a family of farmers, started to study with the village teachers at the age of 6 and became a Hafiz in 2 years. His intelligence and diligence attracted the attention of his teacher, and he was advised to attend a madrasah because he was viewed as talented. With the help of his teachers, he enrolled in Istanbul Süleymaniye Madrasah and started his education. He studied for approximately 20 years and received a diploma with the highest degree of Aliyyül ala as a mudarris and dersiam. He also received a certificate in Tafsir and Hadith. With the decision of the Turkish Education Board dated March 16, 1983, and numbered 2101, this certificate was deemed equivalent to 6 years of higher education. Süleyman Hilmi Tunahan, who was two years younger than him, and Ömer Nasuhi Bilmen, who was three years older than him, graduated from the same madrasah in the same years. Hamdi Efendi, who did not receive financial support from his family during his madrasah years, continued and completed his madrasah education by providing for his needs by leading Ramadan prayers and reciting the Qur'an in villages under difficult conditions and financial difficulties. Ahmet Hamdi Efendi served as the mufti of Borçka between 13.04.1922 - 04.08.1926, and due to some difficulties and conditions of that period, he left his duty as a mufti and between 05.08.1926 - 05.05.1949, he was assigned as a traveling preacher in provinces, districts, and villages in order to provide scholarly services as a lecturer of Süleymaniye Madrasah and continued to train students by opening courses in his village. After a period, he was appointed as the mufti of Borçka again on 06.05.1949.

Keywords: *Ottoman scholars, Ahmet Hamdi Erdogan, Artvin.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

MURGUL VE ÇEVRESİNİ İSLAM İLE TANIŞTIRAN MOLLA HAMİT CANA

Hasan Artar¹

ÖZ

İslamiyet'in doğuşundan itibaren Allah Resulünün ve ashabın büyük bir azimle ve fedakarlıkla yerine getirdiği tebliğ faaliyeti sayesinde yayılan ve kabul gören bu din, bugün dünyanın her tarafına ulaşmıştır. İslam tebliği ilk asırdan itibaren her dönemde devam etmiş kesintiye uğramamıştır. Dört halife döneminde Gürcistan ve Artvin'in bir bölümü İslam ile tanışmıştır. Ancak Karadeniz kıyısının ve kıyıya yakın yerlerin İslam ile tanışmaları daha sonraki dönemlerde olmuştur. Selçuklular döneminde Çoruh vadisi boyunca İslam orduları ilerlemişlerdir. Batum ve Artvin'in bir kısmının Müslümanlarla yoğun bir şekilde tanışmaları Osmanlı Devleti döneminde olmuştur. 1461 tarihinde Osmanlı askerleri tarafından devşirme olarak alınan Molla Hamit Cana'nın babası Murgul'un Gogliyet (Başköy) köyünde yaşayan saygın bir Hristiyan din adamıdır. Molla Hamit Cana İstanbul'da eğitim aldıktan sonra ailesinin yaşadığı bölgede İslamiyet'i yaymak üzere izin istemiştir. Köyüne dönen Molla Hamit Cana önce ailesinden başlayarak çevrede bulunan köy ve beldelere tebliğ faaliyetinde bulunmuştur. Bölgenin İslamlaşmasında önemli rolü olan böyle bir şahsiyetin tanınması bölge ve İslam Tarihi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Molla Hamit, Murgul, Tebliğ, Devşirme, İslam Tarihi.*

---

¹ Doktorant, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**MULLAH HAMİT CANA WHO INTRODUCED ISLAM TO MURGUL AND ITS
SURROUNDINGS**

ABSTRACT

Since the birth of Islam, this religion, which has spread and been accepted thanks to the missionary work carried out by the Messenger of Allah and his companions with great determination and sacrifice, has reached every part of the world today. The preaching of Islam has continued in every period since the first century and has not been interrupted. During the reign of the four caliphs, Georgia and a part of Artvin were introduced to Islam. However, the Black Sea coast and the places close to the coast were introduced to Islam in later periods. During the Seljuk period, Islamic armies advanced along the Çoruh valley. It was during the Ottoman Empire that Batumi and some parts of Artvin were intensively introduced to Muslims. In 1461, the father of Molla Hamit Cana, who was recruited as a devshirme by the Ottoman soldiers, was a respected Christian clergyman living in the village of Gogliyet (Başköy) in Murgul. After receiving education in Istanbul, Molla Hamit Cana asked for permission to spread Islam in the region where his family lived. Returning to his village, Mullah Hamid Jana first started with his family and then began to spread the message to the surrounding villages and towns. The recognition of such a person who played an important role in the Islamization of the region is important for the region and Islamic History.

Keywords: *Molla Hamit, Murgul, Tabligh, Devshirme, Islamic History.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ERZURUM BEYLERBEYİ ÇERKEZ İSKENDER PAŞA’NIN ARTVİN VE HAVALİSİNİN
İSLAMLAŞMASINA KATKISI

Mevlüt Poyraz¹

ÖZ

Bölgenin Müslüman fetihleriyle yüzleştiği halifeler döneminden itibaren birçok kez Müslümanların hâkimiyetine girdiği vakıadır. Ancak bu hâkimiyetler kısa sürdüğü için bölgede kalıcı bir İslamlaşma gerçekleşmemiştir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Erzurum beylerbeyi İskender Paşa'nın bugün Artvin'e bağlı Olan Ardanuç'u fethetmesiyle değişmeye başlamıştır. Zira Ardanuç ve akabinde civar bölgeler, bölgede uzun süre hâkimiyet kurmuş olan Müslüman Osmanlı'nın hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin hoşgörü ve adalet anlayışıyla gerçekleştirdiği yönetiminin bölge halkının İslamlaşmasında büyük katkısı olmakla birlikte özelde yerel yöneticilerin İslam inanç ve kültürünün yayılmasında özel gayretleri olmuştur. Bu bağlamda; Erzurum Beylerbeyi Çerkez İskender Paşa'nın Ardanuç'u fethi (m.1551) sonrası burada yaptığı, dinî, siyasi, ilmi ve kültürel faaliyetler ön plana çıkmaktadır. O, öncelikle manevi miras olarak gördüğü Hz. Osman döneminde inşa edildiği iddia edilen ve ancak temellerinin kaldığı mescidi cami olarak inşa ettirmiş ve buradan okunan ezanlarla sözlü tebliği başlatmıştır. Şehre Müslüman yönetici tayin etmesi, güvenlik açısından Müslüman askerlerin konuşlandırılmasıyla başlattığı iskân yoluyla İslamlaştırma süreci, gerçekleştirdiği diğer faaliyetler devam etmiştir. Gayrimüslim olan yerel halktan Müslüman olacaklara İslam'ın tanıdığı hak ve değerlerin tanınacağını bildirmesi, kendi dinlerinde kalmaları durumunda ise dinlerini özgürce yaşayabilecekleri ortamın sağlanması halkta Müslümanlara yönelik sempatiyi geliştirmiştir. Câmînin etrafında medrese yaptırması, dükkânlar yaptırıp gelirlerinin külliye için harcanması, hamam, boyahane vb. imarethaneler yaptırmış olması, bölge halkına Müslüman gayrimüslim ayrımı yapmaksızın özel değer vermesi, İskender Paşa'nın bölgenin İslamlaşmasındaki ve de kalkınmasındaki rolünü ortaya koymaktadır. Hatta bölgenin İslamlaşmasının sağlam temellerini İskender Paşa'nın attığını ifade etmemiz abartı olmayacaktır kanaatindeyiz.

Anahtar kelimeler: *İskender Paşa, Artvin, Ardanuç, Fetih, İslamlaşma Süreci.*

¹ Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, mevlutpoyraz@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**THE CONTRIBUTION OF ERZURUM GOVERNOR CIRCASSIAN ISKENDER PASHA TO
THE ISLAMIZATION OF ARTVIN AND ITS NEIGHBORHOOD**

ABSTRACT

It is a fact that the region entered under the rule of Muslims several times since the caliph period during which it faced Muslim conquests. However, because of the short duration of these dominions, any permanent Islamization has not taken place in the region. This situation began to change during the Ottoman Empire when Iskender Pasha, the Governor of Erzurum, conquered Ardanuç, a district in Artvin today. Because Ardanuç and the surrounding regions subsequently entered under the rule of the Muslim Ottoman Empire, which had achieved dominance in the region for a long time. Although the administration of the Ottoman Empire with an understanding of tolerance and justice, has greatly contributed to the Islamization of the people in the region, local administrators in particular made special efforts to spread the Islamic faith and culture. In this context, the religious, political, scientific, and cultural activities of Erzurum Governor Circassian Iskender Pasha after the conquest of Ardanuç (A.D. 1551) come into prominence. He had the maşjid built as a mosque, which was claimed to have been built during the reign of Caliph Uthman, which he considered primarily as a spiritual heritage, but the foundations of which were not completed, and he initiated the oral communication with the azans recited from here. The appointment of a Muslim administrator to the city, the process of Islamization through settlement initiated by the deployment of Muslim soldiers in terms of security, and other ongoing activities continued. Informing the local people who are non-Muslims that the rights and values recognized by Islam will be recognized to those who will become Muslims, and providing an environment where they can live their religion freely if they remain in their own religion, has improved sympathy for Muslims among the people. Having a madrasah built around the mosque, having shops built and spending their income on the kulliyah (Islamic-ottoman social complex), having built hammams, dyehouses, etc., attaching special value to the people of the region without discriminating between Muslims and non-Muslims, revealed the role of Iskender Pasha in the Islamization and development of the region. As a matter of fact, we think that it would not be an overstatement to state that the solid foundations of the Islamization of the region were laid by Iskender Pasha.

Keywords: *Iskender Pasha, Artvin, Ardanuç, Conquest, Islamization Process.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

HABİB B. MESLEME'NİN ARTVİN, TİFLİS VE ÇEVRESİNİN FETHİ VE İHTİDASINA
KATKILARI

Hatice Uluşık¹

ÖZ

Kuruluş tarihi M.Ö. IV-III. binlere kadar giden Artvin ve Tiflis bölgesi, tarih boyunca pek çok devlet ve medeniyetin hakimiyetine girmiştir. İslamiyet'in doğuşuyla birlikte Müslümanlar cihat için çok daha uzak beldelere akınlar düzenlemiş ve buraların İslam beldesi olması için çaba sarfetmişlerdir. Hz. Ömer zamanında başlayan Kafkasya'ya yönelik askeri hareket, Hz. Osman zamanında Artvin, Tiflis ve çevresinin fethi ile sonuçlanmıştır. Bu bölgenin fâtihi olan Habîb b. Mesleme el-Fihrî, Hz. Ömer zamanında süvari birliğinin komutanı olarak Yermük Savaşı'na katılmış ve küçük yaşlardan itibaren katıldığı bu savaşlarda büyük tecrübe edinmiştir. Nitekim Hz. Ömer kendisini el-Cezîre acemlerinden ve oradaki savaşlarından sorumlu kılmıştır. Hz. Osman döneminin de önde gelen komutanları arasında yer alan Habîb, halife tarafından İrminiye'nin fethi ile görevlendirilmiştir. Habîb b. Mesleme bu görevi devraldığında ilk olarak Tiflis, Artvin ve çevresinin hâkimi olan Gürcü kralına barış teklif ederek, kraldan İslam hakimiyetini kabul etmesini istemiştir. Müslümanlar karşısında uzun süre tutunamayacağını bilen kral, teklifi kabul etmek zorunda kalmıştır. Yapılan barış neticesinde bölge halkının canına, malına, dinine dokunulmayacağı teminatı verilerek, kral vergiye tabi tutulmuştur. Habîb'in barışçıl siyaseti fethettiği yerlerde olumlu netice vermiştir. Zira Habîb, Gürcü kralının kendisine sunduğu hediyelerin kıymetini hesap ettirerek, ödemekle mükellef oldukları vergi miktarından bu bedeli düşürmelerini istemiştir. Muaviye hilafete geçince İslam hakimiyetinden çıkan yerlerin yeniden fethi için Habîb'i görevlendirmiş, Habîb, ilk olarak el-Bâb'ın emiri olarak atanmıştır. Her ne kadar bu dönemde Artvin ve Tiflis beldeleri yeniden Gürcülerin eline geçmişse de Habîb'in çabaları sonucunda Gürcüler bundan sonraki tarihlerde sık sık Müslümanlarla karşı karşıya gelmiş ve Müslümanları tanımaya başlamışlardır. Nitekim Habîb, bu yerlerin yeniden hakimiyeti için Gürcü kralı ile ikinci kez yazışmış, olumlu netice alamayınca buranın halkı ile savaşmış, buraları tekrar İslam beldesi yapmıştır. Müslüman ailelerin buralarda iskanını sağlamış ve kalıcı bir hakimiyet için uğraşmıştır. Habîb İrminiye'yi H. 31 yılında fethederek İslam sınırlarının genişlemesine vesile olmuştur. Bu başarı sonucunda İrminiye valisi olarak atanmıştır. Bilhassa Cezîre, Kafkas, Kuzeydoğu Anadolu ve Suriye seferlerinde yer almış ve önemli zaferler elde etmiş, sadece komutan değil âmil ve emir (vali) olarak da görev yapmıştır. Hz. Peygamber vefat ettiğinde 12 yaşında olan Habîb b.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı. haticeulusik@artvin.edu.tr.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

Mesleme, Hz. Peygamber'den hadis rivayet etmiş, İslam'ın yayılması için savaştan savaşa koşmuş ve H. 42 yılında henüz elli altı yaşındayken hayatını kaybetmiştir.

Anahtar kelimeler: *Habîb b. Mesleme, Tiflis, Artvin, Fetih, Komutan.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**HABÎB B. MESLEME'S CONTRIBUTIONS TO THE CONQUEST AND RELIGIOUS
CONVERSION OF ARTVIN, TBILISI AND ITS SURROUNDINGS**

ABSTRACT

Artvin and Tbilisi region of which foundation date goes back years BC. IV-III thousands, has been dominated by many states and civilizations throughout history. Upon emerging of Islam, Muslims raided far more distant lands for jihad and made efforts to make these places an Islamic land. The military movement towards the Caucasus, which started in the time of Hadhrat Omar, was resulted in the conquest of Artvin, Tbilisi and its environs in the time of Hadhrat Osman. The conqueror of this region, Habîb b. Maslama al-Fihri, who participated in the Battle of Yarmuk as the commander of the cavalry unit at time of Hadhrat Omar and gained great experiences in these battles since his young ages. Thus, Hadhrat Omar made him responsible for al-Jazeera's recruits and the wars occurred in there. Hadhrat Habîb, who was among the leading commanders of the Hadhrat Osman period, was assigned by the caliph for the conquest of Irminiye. When Habib b. When Mesleme took over this task, he first offered peace to the Georgian king, who was the ruler of Tbilisi, Artvin and its surroundings, and asked the king to accept Islamic domination. The king who knows that he could not resist against to the Muslims for a long time, had to accept the offer. As a result of the peace, the king was subjected to taxation and the assurance on not giving harm to the lives, property and religion of the people of the region was granted. Habib's peaceful policy yielded positive results in the areas he conquered. Because Habîb had calculated the value of the gifts presented to him by the Georgian king and asked them to deduct this amount from the tax amount which the king had to pay. When Muawiya took over the caliphate, Habib was commissioned for the re-conquest of the places that came out of Islamic domination, and Habib was first appointed as the governor (emir) of al-Bab. Although the region of Artvin and Tbilisi fell back into the dominating of the Georgians in this period, as a result of Habib's efforts, the Georgians frequently encountered Muslims in the following dates and started to recognize Muslims. As a matter of fact, Habîb corresponded for the second time with the Georgian king for the re-dominance of these places, when he could not get a positive result, he fought against the people of these regions and made these places an Islamic land again. He provided the settlement of Muslim families here and struggled for a permanent domination. Habîb conquered Irminiye in 31 Hijri and provided the expansion of the Islam borders. At the end of this success, he was appointed as the governor of Irminiye. Particularly, he took place in the Cezire, Caucasus, Northeast Anatolia and Syria battles achieved important victories, and served not only as a commander but also as an agent and

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

governor (emir). Habib b. Maslama who was only 12 years old when the Prophet passed away, narrated hadiths from the Prophet, struggled from war to war for the propagation of Islam, and died at the age of fifty-six in 42 Hijri.

Keywords: *Habib b. Mesleme, Tbilisi, Artvin, Conquest, Commander.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**TAŞRADA DİNİ KURUMLARIN FİNANSMANI: 1260 (1844) TARİHLİ VAKIF DEFTERİNE
GÖRE ATİNA VE ARHAVİ KAZALARINDA CAMİLER, MESCİTLER VE GELİRLERİ**

Abdullah Bay¹

ÖZ

Kadim yerleşim merkezleri olan Arhavi ve Atina ve çevresi, tarih boyunca birçok devletin idaresi altında kalmış, 1461 yılında ise Osmanlı egemenliğine girmiştir. Osmanlı egemenliğinde Lazistan (Gönye) Sancağının kazaları olarak idari teşkilattaki yerini almıştır. Bölgenin Osmanlı idaresine geçmesinden sonra birçok vakıf kurulmuş, eğitim ve bayındırlık gibi hizmetlerin finansmanı vakıflar aracılığıyla sağlanmıştır. Câmi, mescit, zâviye ve medrese gibi çeşitli eğitim, hayır ve dini kurum vakıf eserlerle vücut bulmuş ve varlıklarını tahsis edilen emlak, akar veya nakit para ile sürdürmüşlerdir. 19. yüzyılda Tanzimat sonrası tutulan bir vakıf defteri bölgede faaliyette bulunan vakıflar ve gelirleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. 19. yüzyılın ortalarında hazırlanan deftere göre Arhavi ve Atina kazaları ve köylerinde başta dini kurumlar olmak üzere birçok vakıf eser bulunuyordu. Bu vakıf eserlerin her türlü finansmanı özellikle de personel giderleri bölgede kurulan para vakıflarıyla karşılanmıştır. Bu çalışmada, BOA'da EV.d. 'de muhafaza edilen 1260 (1844) tarihli Trabzon Sancağı vakıf defteri kullanılmak suretiyle, Atina ve Arhavi kazaları ve bağlı köylerinde yer alan vakıfların isimleri, buldukları yerler ve personelleri ile yıllık gelir ve giderleri ele alınarak bu örnek üzerinden taşrada dini kurumların finansmanı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Arhavi, Atina, Rize, Lazistan, Cami, Vakıf, Artvin, Trabzon.

---

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Ed. Fakültesi Tarih Bölümü. abdullahbay1973@gmail.com

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**FINANCING OF RELIGIOUS INSTITUTIONS IN THE PROVINCES: ACCORDING TO
THE WAQF BOOK OF 1260 (1844) MOSQUES, MASJIDS AND THEIR REVENUES IN
ATINA AND ARHAVI DISTRICTS**

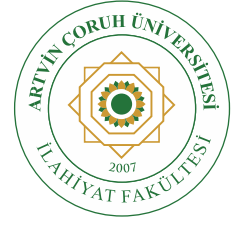
ABSTRACT

Arhavi and Athens, the ancient settlement centers, and its surroundings have remained under the administration of many states throughout history and entered the Ottoman rule in 1461. During the Ottoman rule, it took its place in the administrative organization as the counties of the Sanjak of Lazistan (Mitre). After the transition of the region to the Ottoman administration, many foundations were established and the financing of services such as education and public works was provided through foundations. Various educational, charitable and religious institutions such as mosques, masjids, lodges and madrasas were embodied in waqf works and continued their existence with allocated real estate, mite or cash. A foundation book kept after the Tanzimat in the 19th century allows us to have information about the foundations operating in the region and their income. According to the notebook prepared in the middle of the 19th century, there were many foundational works, especially religious institutions, in the districts and villages of Arhavi and Athens. All kinds of financing of these foundation works, especially personnel expenses, were met by the money foundations established in the region. In this study, EV.d. in BOA. Using the Trabzon Sanjak waqf book dated 1260 (1844) preserved in Athens, the names, places and personnel of the foundations in Athens and Arhavi counties and their affiliated villages, and their annual income and expenses will be examined and the financing of religious institutions in the provinces will be examined on this example.

Keywords: *Arhavi, Atina, Rize, Lazistan, Cami, Vaqf, Artvin, Trabzon.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

TEŞKİLAT-I MAHSUSA'NIN LİDERLERİNDEN YUSUF RIZA BEY'İN ARTVİN'DEKİ
FAALİYETLERİ

Mustafa Fırat Gül¹

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden olan Kafkas Cephesi'nde (özellikle Sol Kanat olarak bilinen bölgede) Teşkilat-ı Mahsusa'nın faaliyetleri hakkında son dönemde araştırmalar artmaya başlamıştır. Bununla birlikte olayların aktörlerinin de bilinmesi gerekmektedir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Teşkilat-ı Mahsusa'nın Artvin ve civarındaki aktörlerinden olan Yusuf Rıza Bey'in de yeterince tanınmadığı görülmektedir. Çok zor şartlar altında mücadele eden bölge halkına liderlik yapanlardan Yusuf Rıza Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli isimlerindedir. Yusuf Rıza Bey'in cesareti ve askerî yetenekleri Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslara karşı verilen mücadelede etkili olmuştur. Artvin ve civarının arazi ve iklim koşulları düşünüldüğünde Osmanlı kuvvetlerinin yaşadığı zorluklar daha iyi anlaşılmaktadır. Bu çetin şartlarda askerlerin ve gönüllülerin mücadelesinin her yönüyle ortaya konulabilmesi oldukça önemlidir. Yusuf Rıza Bey ve diğer liderlerin yaptıkları daha sonraki günlerde özellikle Ermeniler tarafından şikâyet konusu olmuştur. İstanbul'da ve daha sonra Malta'da hakkında birçok suçlamalardan dolayı yargılanan Yusuf Rıza Bey'e yöneltilen suçlamalar boşa çıkmıştır. Malta'daki yargılamalar sonrasında Yusuf Rıza Bey, serbest bırakılmıştır. Yusuf Rıza Bey hakkında bilgiler kısıtlı olduğu için T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelere müracaat edilmiştir. Özellikle şifreli telgraflardan 1914 sonlarından 1915 yılına kadarki sürece dair birçok bilgiye ulaşılmaktadır. Bu bildirinin amacı Yusuf Rıza Bey'in Artvin ve civarındaki faaliyetlerine dair bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: *Yusuf Rıza Bey, Artvin, Birinci Dünya Savaşı, Kafkas Cephesi, Teşkilat-ı Mahsusa.*

---

¹ Dr., Aksaray Belediyesi, Azm-i Millî Bilim ve Sanayi Müzesi mustafafiratgul@gmail.com.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**ONE OF THE LEADERS OF THE ORGANIZATION-I MAHSUSA IN ARTVIN AND ITS
SURROUNDINGS Mr. YUSUF RIZA**

ABSTRACT

Recently, there has been an increase in research on the activities of the Special Organization in the Caucasus Front (especially in the region known as the Left Wing), which was one of the most important fronts of the First World War. However, the actors of the events should also be known. It is seen that Yusuf Rıza Bey, who was one of the actors of the Special Organization in Artvin and its surroundings during the First World War, was not well known. Yusuf Rıza Bey, who led the people of the region struggling under very difficult conditions, is one of the important names of the Committee of Union and Progress. Yusuf Rıza Bey's courage and military skills were effective in the fight against the Russians in the First World War. Considering the terrain and climatic conditions of Artvin and its surroundings, the difficulties experienced by the Ottoman forces can be better understood. In these difficult conditions, it is very important that the struggle of the soldiers and volunteers can be put forward in every aspect. The actions of Yusuf Rıza Bey and other leaders were the subject of complaints especially by the Armenians in the following days. The accusations brought against Yusuf Rıza Bey, who was tried for many charges in Istanbul and later in Malta, were in vain. After the trials in Malta, Yusuf Rıza Bey was released. Since the information about Yusuf Rıza Bey is limited, T.C. The documents in the Ottoman Archives of the Presidency State Archives were applied. Especially from the encrypted telegrams, a lot of information can be obtained about the process from the end of 1914 to 1915. The purpose of this paper is to give information about the activities of Yusuf Rıza Bey in Artvin and its surroundings.

Keywords: *Mr. Yusuf Rıza, Artvin, World War I, Caucasian Front, Teskilat-ı Mahsusa (Special Organization).*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

HOPA'DA SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT VE DİN

Bekir Şahin¹

ÖZ

Doğu Karadeniz bölgesinin sınır hattında bulunan Hopa ve çevresi tarih boyunca farklı toplumların uğrak noktası olmuştur. Türk toplumunun yanında Gürcü ve diğer etnik kimliğe sahip unsurların bu sınır bölgesinde yer almasıyla, sosyal yapının daha dinamik yapıya bürünmesine ve zengin bir kültürel havzanın oluşmasına ön ayak olmuştur. Bu durum, bölgenin hem kültürel hem de sosyal çevre olarak zenginleşmesini sağlamıştır. Farklı kültürlerin ve etnik kimliklerin kaynaşmasıyla, bölgede dini tecrübenin çeşitlendiği ve dini pratiklerin bu çeşitlenmeye ayak uydurduğu görülmüştür. Bu tebliğde problemimiz, Artvin ili Hopa ilçesinde yaşayan halkın kimlik inşa süreçlerine mekânsal dinamiklerin ne düzeyde etki ettiğini ve bu etkinin gündelik hayatlarına nasıl yansıdığını anlamak olacaktır. Hopa'da yaşayan Gürcü ve diğer etnik azınlığın kendi kimliğinin farkında olduğu görülmüş olup, buldukları Türk ulusal kimliğe göre pratiklerini inşa ettikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hayat, Din, Kültür, Hopa.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, bekirsahin@artvin.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

SOCIAL-CULTURAL LIFE AND FAITH IN HOPA

ABSTRACT

Hopa and its surroundings, located on the border line of the Eastern Black Sea region, have been a frequent destination for different societies throughout history. With the presence of Georgians and other ethnic identities in this border region besides the Turkish community, it paved the way for the social structure to take on a more dynamic structure and the formation of a rich cultural basin. This situation enabled the region to be enriched both culturally and socially. With the fusion of different cultures and ethnic identities, it was seen that the religious experience in the region diversified and religious practices kept pace with this diversity. In this paper, our problem will be to understand how spatial dynamics affect the identity construction processes of the people living in Hopa district of Artvin province and how this affect is reflected in their own identity and it has been understood that they have built their practices according to the Turkish national identity they are in.

Keywords: *Social Life, Religion, Culture, Hopa.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

18.YÜZYILIN İLK YARISINDA ARTVİN VE ÇEVRESİNDE İHTİDA HADİSELERİ VE DİN HİZMETLERİNİN YÜRÜTÜLMESİ

Mehmet Kazdal¹

ÖZ

Halife Hz. Osman döneminde İslâm topraklarına katılan Artvin ve çevresi bulunduğu coğrafi konumun da etkisiyle sonraki süreçte birçok farklı devletlerin hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemden itibaren başlayan bölgedeki İslamlaşma faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin bölgeyle irtibatının kurulduğu 16. Yüzyıldan itibaren ise arttığı bilinmektedir. Sözlük anlamı “gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak” olan “ihtida” kelimesi terim olarak ise inançsız iken veya başka bir dine mensupken İslâm dinini benimsemeyi ifade eder. Bu benimseyiş yeni dine giren kimselerin din hizmetlerinin yürütülmesi noktasında siyasi erkin üzerine vazifeler yüklemiştir. Dolayısıyla toplumsal yönelimden kaynaklanan ihtiyaç din hizmetlerinin bir usul ve çerçeve de yürütülmesini de gerektirmiştir. Bir usul çerçevesinde hareket edilmesinin hedefinin, aynı zamanda din hizmetlerini yürütürken keyfilikten kaçınılmasını ve istismarın önlenmesi olduğu da söylenmelidir. Bu durum din hizmetlerinin yürütülmesi noktasında bazı müesseselerin ihdas edilmesini de gerektirmiştir. Bu anlamda daha önce tarih sahnesinde yer alan İslam devletleri gibi, Osmanlı Devleti de kendi müesseselerini oluştururken kendinden önceki İslam devletlerinin tecrübesinden yararlanmıştır. Bu çalışmada Halife Hz. Osman döneminden itibaren İslam fetihlerine sahne olan Artvin ve çevresinde 18. Yüzyılın ilk yarısında arşiv kayıtlarına yansıyan ihtida hadisesinden söz edilmektedir. Ayrıca bölgedeki Müslüman ahalinin din hizmetlerinin devlet eliyle nasıl yerine getirildiği, bu hizmetlerin istismardan uzak bir şekilde yürütülmesi için ne gibi önlemler alındığına da değinilmektedir. Çalışmanın temel kaynağını Osmanlı arşivinde bulunan belgeler oluşturmaktadır. Konuyla ilgili yapılacak makro ölçekli çalışmaların Artvin ve çevresinin İslamlaşma sürecinin ortaya konulması açısından önem arz ettiğini de belirtmeliyim.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Artvin, İhtida Hadiseleri, Din Hizmetleri.*

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mehmet.kazdal@erdogan.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**IN THE FIRST HALF OF THE 18TH CENTURY, THE EVENTS OF CONVERSION TO
ISLAM AND THE CONDUCT OF RELIGIOUS SERVICES IN ARTVIN AND ITS
SURROUNDINGS**

ABSTRACT

Artvin and its surroundings, which joined the Islamic lands during the reign of Caliph Osman, came under the rule of many different states in the following period due to its geographical location. It is known that the Islamisation activities in the region, which started from this period, have increased since the 16th century, when the Ottoman Empire's contact with the region was established. The word "ihtida", whose dictionary meaning is "to reach the truth, to find the right path", refers to the adoption of the Islamic religion while being a non-believer or a member of another religion. This adoption has imposed duties on the political power to provide religious services to the new converts. Therefore, the need arising from the social orientation has necessitated the execution of religious services within a procedure and framework. It should also be said that the aim of acting within a procedural framework is to avoid arbitrariness and prevent abuse while conducting religious services. This situation also necessitated the establishment of some institutions in the execution of religious services. In this sense, like the Islamic states that took place on the stage of history before, the Ottoman Empire benefited from the experience of the previous Islamic states while establishing its own institutions. In this study, it is mentioned that Artvin and its surroundings, which had been introduced to Islam since the reign of Caliph Osman, were subjected to the events of conversion to İslam reflected in the archival records in the first half of the 18th century. In addition, it is also mentioned how the religious services of the Muslim population in the region were fulfilled and what measures were taken by the state to ensure that these services were carried out away from abuse. The main source of the study is the documents in the Ottoman archive. It should be noted that macro-scale studies on the subject are important in terms of revealing the Islamisation process of Artvin and its surroundings.

Keywords: *Ottoman State, Artvin, Conversion to Islam, Religious Services.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE MANEVİYAT TASAVVURUNUN FELSEFİ/METAFİZİK
TEMELLERİ

Cengiz Alaca¹

ÖZ

Maneviyat ontolojik, sosyolojik, kültürel ve tarihsel boyutları bulunan bir kavramdır. Bu mesele, âlemdeki varlık ve oluşu (kevn-ü fesadı), ve bunların fail sebebini farklı şekillerde açıklayan düşünce ekolleri arasında kısmen tartışmaya konu olsa da maneviyat tasavvurunun insanın öz varlığından kaynaklanan, kendisinden ayıramayacağımız derin bir unsur olduğu kesindir. Bu kök(lü) olgu, hakikat üzerine kurulu sağlıklı bir bilinçle ferdiyet alanı oluştururken, topluma ve çevreye uzanan boyutlarıyla faziletli bir gayeye matuf fikrî ve ahlaki hayatı inşa eder. İşte maneviyat, insana özgü olan temel özelliklerin bariz şekilde tecelli ettiği ve birbirinden ayıramayacağımız ilim, fikir, sanat, ahlak ve din boyutlarıyla bu hayatın dokusudur. İnsanın fazileti, değeri, üstünlüğü, ruh ve maneviyat yönüyledir. Onun mükemmelleşme ve yetkinleşme sürecinde nefis tezkiyesi büyük bir öneme sahiptir. İslam düşüncesinde bu eğitimi hem nazari hem de pratik olarak sistemli bir şekilde gerçekleştirmeye çalışan, tasavvuf geleneği olmuştur. Manevi rehberler, bir şekilde bu geleneğin rahle-i tedrisinden, öğretilerinden pay almış ilim insanları olarak, bütüncül bir entelektüel duyarlılık gösteren ve aynı duyarlılıkla topluma istikamet veren münevver insanlardır. Onların gayesi, insana ait alt ve üst kimliklerin haklılık temeline dayanmasını sağlamak ve toplumda bir yarıлма ya da çatışma yaşanmayacak meşru bir dengeyi temin etmektir.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, Din, Ruh, Nefs, Tasavvuf, Rehber.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı
cengiz.alaca@gmail.com

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**PHILOSOPHY/METAPHICAL FOUNDATIONS OF THE CONCEPT OF SPIRITUALITY IN
ISLAMIC THOUGHT**

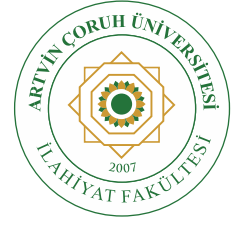
ABSTRACT

Spirituality is a concept that has ontological, sociological, cultural, and historical dimensions. Although this issue is partially debated among schools of thought that explain the existence and development (kevn-ü fesad) of the universe and its causes in different ways, it is certain that the spiritual conception arises from the essential nature of human beings and is a deep element that cannot be separated from it. This fundamental fact establishes an individual domain based on a healthy consciousness of truth, while building a virtuous intellectual and moral life that extends to society and the environment. Thus, spirituality is the texture of this life, in which the essential characteristics unique to humans are manifested and cannot be separated from the dimensions of knowledge, thought, art, ethics, and religion. The virtue, value, superiority of man is in terms of spirit and spirituality. Purification of the self plays a significant role in the process of human perfection and maturity. In Islamic thought, the Sufi tradition has been trying to systematically carry out this education both theoretically and practically. Spiritual guides, as scholars who have received teachings from this tradition, are intellectuals who show a comprehensive sensitivity and direct society with the same sensitivity. Their goal is to ensure that the lower and higher identities belonging to humans are based on a legitimate foundation and to provide a legitimate balance in society without any division or conflict.

Keywords: *Spirituality, Religion, Spirit, Nafs, Sufism, Guide.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**KÖROĞLU DESTANININ GÜRCİSTAN AHISKA NÜSHASINDA SOSYAL-ETİK
DEĞERLER**

Aygün Halilkızı¹

ÖZ

Azerbaycan arşivleri “Köroğlu Destanı” nüshaları ile bir hayli zengindir. Onlar arasında Gürcistanın Ahıska bölgesinden gelen nüsha da bulunmaktadır. 1925 senesinde türkoloji uzmanı Veli Hulufllu Bakü Pedogoji Teknikumunda (Meslek Yüksekokulu) öğretmen iken Ahıskalı öğrencisi İbrahim Muhammed Bidzinov’a tatile gitdiğinde Ahıskada okunan “Köroğlu” destanı yazılarından getirmesini ister. Bunun üzerine İ.M. Bidzinov Ahıska’da Pulate köyünde yaşayan halk ozanı Molla Muhammed adı ile bilinen Yusufzade Köşeyevden yazdığı destanı Bakü’ye getirerek hocasına teslim eder. Destanı inceleyen V. Hulufllu eserin şivesi ve diğer farklı yönlerini muhafaza etmek suretiyle 1929 senesinde derhal onu baskıya verir. “QOROGLY” adı ile basılan eserin önsözünde “Qurcistan türqlərindən Qorogly” başlığı ile müellif birkaç söz ederek destanın tamamını vermiştir. Ön sözde V. Hulufllu bir kaç sözettikten sonra şunları kaydetmektedir: “Köroğlu destanının Ahıska nüshası diğer bölgelerde bulunan nüshalar gibi kendi yöresine özgü düşünce hayatı, ahlaki ve etik değerler barındıran özelliğe sahiptir. Bu nüshanın yerel halkın bir çok özelliklerini yansıttığını görmekteyiz.” Türkoloji alanında hizmetlerini sindiremeyen dönemin NKVD ermeni komiserliği 1937 senesinde yüzlerce türkün arasında Veli Hulufloyu da şehid ettiler. Biz de şehidin eserin girişinde tavsiye ettiği referanslardan yola çıkarak destanın sözkonusu nüshasında sosyal-etik değerleri inceledik. Söz konusu tespitler üzerine araştırmamızla bildirimizde hem şehidin arzusu gerçekleşecek, hem de ruhu şad olacağını umuyoruz.

Anahtar kelimeler: *Türkoloji, destan, Hulufllu, Köroğlu, Ahıska, Sosyal, Etik, Ahlak.*

¹ Doç. Dr., Bakü Devlet Üniversitesi Sosal-Psikoloji Fakültesi Felsefe Bölümü, aygunxalilqizi@mail.ru

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**SOCIAL-ETHICAL VALUES IN THE GEORGIAN AHISKA COPY OF THE KOROGLU
EPIC**

ABSTRACT

The archives of Azerbaijan are very rich with copies of the "Koroglu Saga". Among them is the copy from the Ahıska region of Georgia. In 1925, the turkologist Veli Hulufli asked his student Ibrahim Muhammad Bidzinov from Ahıska to bring him from the "Koroglu" epic articles read in Ahıska when he went on vacation. Bidzinov brought the epic he wrote from the folk poet Mullah Muhammad, known as Mullah Muhammad, who lived in Akhaltsikhe, to Baku and delivered it to his teacher. His saga was first published in 1929 under the name "Qorogly". In the preface, V. Hulufli notes after a few mentions: "The Ahıska copy of the Koroğlu epic has the feature of having intellectual life, moral and ethical values specific to its own region like the copies found in other regions. We see that this copy reflects many characteristics of the local people." Starting from the references recommended by Veli Hulufli in the introduction of this work, we examined the social-ethical values in the said copy of the epic.

Keywords: *Turkology, epic, Hulufli, Koroglu, Ahıska, Social, e-Ethics, Values.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

19 VE 20. YÜZYILDA TRABZON BÖLGESİNDE TOPLUMSAL, DİNİ VE MANEVİ BİR
ŞAHSİYET: 'HAÇKALI HOCA BABA'

Fatih Baş¹

ÖZ

İlmi, dini ve ahlaki yönleri ile öncü insanlar toplumların bilgi, değer, inanç ve kültür inşasında önemli yer tutar. Toplumsal ve manevi değerlerin şekillenmesinde önder rolü üstlenen şahsiyetler, ilmi ve dini birikimleriyle toplumlara rehberlik edici, ufuk açıcı ve istikamet belirleyici özelliklere de sahip olurlar. Toplumsal inşa sürecinin aktörlerinden olan bu şahsiyetler, insanların sözüne itibar ettiği, ilmi ve manevi birikiminden faydalandığı, dini ve ahlaki yönünü rol model aldığı kişilerdir. Karadeniz bölgesi Osmanlı'dan günümüze ilmi, manevi ve dini birikimiyle ön plana çıkmış pek çok insanın yetiştiği bir coğrafyadır. Bölgenin bir parçası olan Doğu Karadeniz coğrafyası da birçok dini ve manevi şahsiyete ev sahipliği yapmasıyla bilinmektedir. Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane gibi şehirler çok sayıda ilim insanı ve manevi kişilikler yetiştirmiştir. Bu şahsiyetler bölgenin dini ve manevi iklimini her zaman canlı tutmuştur. Bu bildiride Osmanlı'nın son dönemlerine ve Cumhuriyetin ilk yıllarına tanıklık etmiş, Trabzon ve çevresinde yaşamış; toplumsal, dini ve manevi bir kişilik olan Haçkallı Hoca Baba (1864-1949) ele alınmaktadır. Bu doğrultuda şahsiyetin hayatı, ilmi birikimi, bölgedeki toplumsal, dini ve manevi etkilerine odaklanılmaktadır. Osmanlı devleti dönemindeki faaliyetleri ile Cumhuriyet dönemindeki faaliyetleri ayrı ayrı açıklanmaktadır. On dokuz ve yirminci yüzyılda Trabzon ve çevrelerinde yaşayan toplumların dini ve manevi hayatında Haçkallı Hoca Baba'nın ne tür izler meydana getirdiği incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Haçkallı Hoca Baba, Toplum, Din, Maneviyat.

¹ Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, fatihbas@aksaray.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**A SOCIAL, RELIGIOUS AND SPIRITUAL PERSONALITY IN THE TRABZON REGION IN
THE 19th AND 20TH CENTURIES: 'HACKALI HOCA BABA'**

ABSTRACT

Pioneer people with their scientific, religious and moral aspects have a significant place in the knowledge, value, faith and culture building of societies. Personalities who play a leading role in shaping social and spiritual values also have guiding, inspiring and direction-determining features with their scientific and religious knowledge. These personalities, who are among the actors of the social construction process, are the people whose word is respected by people, who benefit from their scientific and spiritual knowledge, and whose religious and moral aspects are role models. The Black Sea region is a geography where many people who have come to the forefront with their scientific, spiritual and religious knowledge from Ottoman period to the present have grown up. The Eastern Black Sea region, which is a part of the region, is also known for hosting many religious and spiritual figures. Cities such as Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane have produced many scholars and spiritual personalities. These personalities have always kept alive the religious and spiritual climate of the region. In this paper, he witnessed the last periods of the Ottoman Empire and the first years of the Republic, lived in Trabzon and its surroundings; Haçkalı Hoca Baba (1849-1949), a social, religious and spiritual personality, is discussed. In this direction, focused on to the personality's life, knowledge, social, religious and spiritual effects in the region. Its activities in the Ottoman period and in the Republican period are explained separately. In the nineteenth and twentieth centuries, it is examined what kind of traces Haçkalı Hoca Baba created in the religious and spiritual life of the societies living in Trabzon and its surroundings.

Keywords: *Hackali Hoca Baba, Society, Religion, Spirituality.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

İKİ DEVİR BİR MÜTEFEKKİR: OSMANLIDAN CUMHURİYETE ÖMER NASUHI
BİLMEN ve KELAM İLMİNE KATKILARI

Osman Nuri Demir¹

ÖZ

Osmanlıdan Cumhuriyete doğru uzanan süreçte her iki devirde de önemli misyonlar üstlenen âlimlerden biri de merhum Ömer Nasuhi Bilmen'dir (1883-1971). Bilmen, doksan yıla yaklaşan ömrü boyunca doğup büyüdüğü coğrafya ve çevresinde, yanı sıra da ülke genelinde İslâmî ilimlerin öğretilmesi ve dinî hayatın ihyası için çalışmıştır. Onun bu çabasının altında yatan temel sâik ise Müslümanların doğru dinî bilgiye ulaşması ve bu yönüyle sahih dinî bilgiye olan ihtiyacın karşılanmasıdır. İslâmî ilimlerin hemen her alanında eser veren Bilmen, Osmanlı döneminde matbaada basılan ilk eseri olan *Muvazzah İlm-i Kelâm Dersleri*'ne şu ifadelerle başlamaktadır: “Bu kitab, Müslümanların sahih akidelerini havidir. Alelâk dinlere ve mübarek İslâm dininin ulvî mahiyetine dair bir hayli mühim mebhasları ihtiva eder. İslâm akideleri hususunda birçok tetkikleri câmi, kelâm meseleleriyle alakadar bir kısım felsefî nazariyeleri, tetebbuatları muhtevîdir.” Ömer Nasuhi Bilmen devam eden kısımlarda ise eserin, bu büyük âlimin kendi zamanında tartışma konusu olan tarihî ve sosyal birçok meseleyi de ele alıp incelediğine ilişkin anlatımlara yer vermektedir. Bilmen, telif ettiği bu kitabın ümmetin fertlerinin maneviyatını yükseltmeyi, hakikatleri araştırmakta olan gençleri aydınlatmayı, insanlığın ruhsal ihtiyaçlarını tatmin etmeyi hedeflediğini belirtmektedir. Böyle bir zihinsel arka plan ve aynı zamanda telif edilme amacına dair önemli iddialar barındıran *Muvazzah İlm-i Kelâm*'ın yazımı esnasında klasik eserlerden ve çağdaş âlimlerin kitaplarından istifade edildiği de bizzat müellifi tarafından ifade edilmektedir. Metin kısmı yine Bilmen'in aktarımıyla faydalı bir akide risalesi görünümünde; izah başlığının altında kaleme alınan bölüm ise şerh mahiyetinde olan *Muvazzah İlm-i Kelâm* kitabı bu tebliğin merkezinde bulunacak, yanı sıra ve yeri geldikçe de onun diğer eserlerine işaret edilecektir. Ömer Nasuhi Bilmen *Muvazzah İlm-i Kelâm*'dan sonra Osmanlı döneminde *Nesâyah-i Kur'âniye* ve *Ahlâk-ı İslâmiyye Dersleri* isimli iki kitap daha kaleme almıştır. Bilmen'in adı geçen eserlerinin tamamı Cumhuriyet döneminde bazıları farklı adlarla olmakla birlikte yeniden basılmıştır. Tabi ki müellif Cumhuriyet döneminde yeni eserler de yazmıştır. Osmanlıdan Cumhuriyete altmış yıla aşkın bir süre eğitim-öğretim faaliyetinde bulunan, her iki devirde devletin farklı kademelerinde görev alan ve nihayetinde Diyanet İşleri Başkanlığı görevini yürüten Bilmen,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı
osmannuridemir@hotmail.com

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

kelâm ve ahlâk kitaplarına ilâve olarak tefsir ve fıkıh sahalarında da eserler vücuda getirmiştir. Bilmen'in eserleri ve hayatının seyri onun kendisini İslâmî ilimlerin ihyasına ve doğru bir yorumla topluma aktarımına bu anlamda halkın dinî alandaki eksikliklerinin giderilerek taleplerinin karşılanmasına adanmış olduğunu göstermektedir. Elimizde bulunan veriler Bilmen'in bu faaliyeti yerine getirirken de rol-model olma açısından kendi şahsî örnekliliğine de son derece ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Bu tebliğde Osmanlı döneminin ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin önemli dinî figürlerinden biri olan Ömer Nasuhi Bilmen'in kelâm ilmine katkıları öncelenecek şekilde İslâmî ilimler alanındaki çalışmaları ve halkın dinî hayatının inşâ ve ihyâasına yönelik çabaları araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kelâm, Akîde, Ahlâk, Maneviyat, Ömer Nasuhi Bilmen, Muvazzah İlm-i Kelâm, İnşâ ve İhyâ.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**A THINKER IN TWO CYCLES: OMER NASUHI BILMEN FROM THE OTTOMAN
EMPIRE TO THE REPUBLIC AND HIS CONTRIBUTIONS TO THE SCIENCE OF KALĀM**

ABSTRACT

One of the scholars who undertook important missions in both periods in the process extending from the Ottoman Empire to the Republic is also Ömer Nasuhi Bilmen who is dead (1883-1971). Bilmen worked for the teaching of Islamic sciences and the revival of religious life throughout the country, in and around the geography where he was born and raised, throughout his life of nearly ninety years. The main factor underlying this effort is that Muslims reach the right religious knowledge and in this respect, it is to meet the need for authentic religious knowledge. Bilmen, who produced works in almost every field of Islamic sciences, begins his first work, *Muvazzah İlm-i Kelâm Dersleri*, which was printed in the printing house in the Ottoman period, with the following statements: “This book contains the principles of the true faith of the Muslims. It contains very important topics related to religions in general and the Supreme nature of the blessed Islamic Religion. It contains very important topics related to religions in general and the Supreme nature of the blessed Islamic Religion. It includes many examinations on the principles of Islamic belief, some philosophical theories and researches related to the mosque and kalām issues.” In the following sections, Ömer Nasuhi Bilmen gives place to the narratives that this great scholar deals with and examines many historical and social issues that were the subject of discussion in his own time. Bilmen states that this book he wrote aims to raise the spirituality of the members of the ummah, to enlighten the youth who are searching for the truth, and to satisfy the spiritual needs of humanity. It is stated by the Author himself that during the writing of *Muvazzah İlm-i Kelâm*, which contains such a mental background and important claims about the purpose of being copyrighted, classical works and the books of contemporary scholars were used. The text part is again in the form of a useful treatise on the principle of Faith with the transmission of Bilmen; and the section written under the title of explanation, the book of *Muvazzah İlm-i Kelâm*, which has the nature of a commentary, will be found in the center of this communique, as well as and, as appropriate, his other works will be pointed out. Ömer Nasuhi Bilmen wrote two more books, *Nesâyah-i Kur'âniye* and *Ahlâk-ı İslamiyye Dersleri*, during the Ottoman period after *Muvazzah İlm-i Kelâm*. All of Bilmen's aforementioned works were reprinted in the Republican period, some with different names. Of course, the author also wrote new works during the Republican period. Bilmen, who was in education for more than sixty years from the Ottoman Empire to the Republic,

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

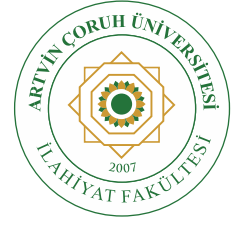

took charge in different levels of the state in both periods and eventually served as the President of Religious Affairs, also created works in the fields of tafsir and fiqh in addition to the books of theology and ethics. Bilmen's works and the course of his life show that he devoted himself to the revival of Islamic sciences and transferring them to the society with a correct interpretation, in this sense, to meet the demands of the people by eliminating their deficiencies in the religious field. The data we have shows that Bilmen attaches great importance to his personal example in terms of being a role-model while carrying out this activity. In this paper, the contributions of Ömer Nasuhi Bilmen, one of the important religious figures of the Ottoman period and the Republic of Türkiye, to the science of Kalâm will be prioritized, and his efforts in the field of Islamic sciences and the construction and revival of the religious life of the people will be investigated.

Keywords: *Kalâm, Aqidah (principle of faith), Morality, Spirituality, Ömer Nasuhi Bilmen, Muvazzah İlm-i Kelâm, Construction and Revival.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**20. ASIR İSLAM HUKUKÇULARINDAN ÖMER NASUHİ BİLMEN'E GÖRE FIKHÎ BİR
MEZHEBE BAĞLANMANIN HÜKMÜ**

Abdullah Erdem¹

ÖZ

20. Asır Türkiye'sinde Erzurum'un yetiştirdiği müstesna hukukçulardan olan Ömer Nasuhi Bilmen birçok ilim dalında mütehassıs bir şahsiyettir. Özellikle Fıkıh alanına dair yazdığı “Büyük İslam İlmihali” yazıldığı zamandan itibaren neredeyse Türkiye'deki bütün kütüphanelere girmiştir. Yine daha çok fıkıh usulü eseri niteliği taşıyan “Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu” bu alanla ilgili olan birçok kişinin kütüphanesinde başyapıt olarak bulunmaktadır. Bu iki muhteşem eser onun özellikle İslam Hukuku alanında temayüz etmesinde etkili olmuştur denilebilir. O gerek ilmihalde, gerekse kamusta fikhi melekelerini maharetli bir şekilde okuyucuya aktarmış, birçok fıkıh kitaplarında yer alan binlerce meseleler arasından günümüz insanının ihtiyaç duyacağı fikhi bilgileri büyük bir ustalıkla çıkarıp halkın ve ilim erbabının istifadesine sunmuştur. Onun eserlerinde önemle vurgu yaptığı konulardan birisi de Müslümanların dört hak mezhepten birine bağlı kalmanın gerekliliğidir. Her bir Müslümanın mutlaka bir mezhebe bağlı olmasının zorunlu olduğu düşüncesinde olan Ömer Nasuhi Bilmen, kendisi Hanefi mezhebine bağlı olduğu için eserlerini Hanefi mezhebini merkeze alarak kaleme almış, gerekli yerlerde diğer müçtehit imamların görüşlerini de aktarmıştır. Ona göre dört fikhî mezhebin kurucuları olan Ebu Hanife, Mâlik b. Enes, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel Müslümanlar için Allah'ın bir rahmetidir. Bu dört imama uyan kimseler aynı zamanda Rasûlüllah'ın (sav) yoluna girmiş olur. Çünkü mezhep imamlarının hepsi dini meselelerin esaslarında birleşmiş dolayısıyla bu esaslarda icmâ oluşmuştur. İkinci derecede bulunan meselelerde ihtilaf etmeleri ise “Ümmetim arasında bulunan görüş ayrılıkları bir rahmettir” hadisi mücebince ümmet için bir rahmet kapısıdır. Ömer Nasuhi Bilmen'e göre dînî meselelerle ilgili olayların hükümlerini öteden beri ümmetin imam olarak kabul ettiği bu büyük müçtehitlerden öğrenmek zorundayız. İctihat melekisine sahip olmayanların dört mezhepten bağımsız olarak kendi anlayışlarına göre hüküm vermeleri Allah katında çok büyük sorumluluğa sebep olur. Din konusunda herkes dört mezhepten bağımsız olarak kendi düşüncesine göre söz söyleyecek olursa hak dinin aslını kaybetmiş ve sapkınlık içine düşmüş olur. Bilmen, Dört mezhebin hak olduğunda, bunlara uymanın gerekliliğinde ve bunlardan başkasına uyulmaması gerektiğinde neredeyse icma sabit olduğunu, bu mezheplere muhalefet etmenin geçmiş milletlerde olduğu gibi sapkınlığa ve ayrılığa sebep olacağı

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, erdem_abd42@hotmail.com

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

kanaatindedir. Nitekim mezhep imamlarından sonra da çok büyük âlimler gelmiş ama bunlar bile bağlı oldukları mezhebe göre hüküm vermişlerdir. Bu da dört mezhebe bağlı kalmanın zorunluluğu hususunda ittifak edildiğini göstermektedir. Şâyet daha sonra gelen müçtehitlerin bu mezheplerden bağımsız içtihat etmeleri caiz olsaydı o çok büyük müçtehitler bu işi yapardı. Ömer Nasuhi Bilmen'e göre dört büyük müçtehit ümmetin sorumluluğunu üstlenmişler ve kıyamete kadar oluşabilecek hadiselerin tamamına çözüm üretecek içtihatla bulunmuşlardır. Bu nedenle sonradan oluşan hadiselerin hükümlerini ortaya çıkarmak isteyen âlimler de yine bu büyük müçtehitlerin içtihatları çerçevesinde meseleye çözüm üretmek zorundadırlar. Böyle yapıldığı takdirde dinin aslı korunmuş ve ümmetin birlik ve beraberliği muhafaza edilmiş olacaktır. Özellikle günümüz Müslümanları arasında herhangi bir mezhepten bağımsız bir şekilde İslami hükümlerin yaşanıp yaşanamayacağı hususu tartışılmaktadır. Ömer Nasuhi Bilmen, son bir asra damga vurmuş bir şahsiyet olmasının yanında hâlâ günümüz ilim ehlinin de görüşlerine itibar ettiği bir kişidir. Ömer Nasuhi Bilmen'in hayatı ve fikhî görüşleri hakkında bazı araştırmalar yapılmış olmakla birlikte onun fikhî bir mezhebe bağlılık hakkındaki görüşlerine yer verilmemiştir. Araştırmamızda Müslümanların çokça tartışır olduğu mezhebe bağlanmanın gerekip gerekmediği konusunun Ömer Nasuhi Bilmen'in görüşlerinden hareketle değerlendirilmesi planlanmaktadır. Bu sayede hem Bilmen ve görüşleri hakkında yapılan çalışmalara bir katkı olacak hem de onun görüşlerinin günümüzde uygulanabilirliği ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ömer Nasuhi Bilmen, Müçtehit, Fıkhi Mezhep.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**THE PROVISION OF ADHERING TO A FiqH SECT, ACCORDING
TO OMER NASUHI BILMEN, A 20TH CENTURY ISLAMIC LAWYER**

ABSTRACT

Omer Nasuhi Bilmen, who is one of the exceptional lawyers grew up in Erzurum in 20th century Türkiye, is an expert in many branches of science. Especially the "Büyük İslam İlmihali / Great Islamic Catechism", which he wrote on the field of Fiqh, has entered almost all libraries in Türkiye since the time it was written. Again, "Hukuk-ı İslamiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu", which is more of a work of fiqh method, is a masterpiece in the libraries of many people related to this field. It can be said that these two magnificent works have been effective in making him stand out especially in the field of Islamic Law. He skillfully conveyed his fiqh faculties both in the catechism and in public, and he skillfully extracted the fiqh information that today's people would need from among the thousands of issues in many fiqh books and presented them to the benefit of the people and scholars. One of the issues that he emphasizes in his works is the necessity of sticking to one of the four right sects of Muslims. Omar Nasuhi Bilmen, who thinks that it is obligatory for every Muslim to be affiliated with a sect, wrote his works by centered on the Hanafi sect, and conveyed the views of other mujtahid imams where necessary. According to him, the founders of the four sect of law, Ebu Hanife, Malik b. Enes, Muhammed b. İdris al-Shafii and Ahmed b. Hanbal is a mercy from Allah for Muslims. Those who follow these four imams will also enter the path of the Prophet of Allah (saas). Because all the imams of the sect united on the principles of religious issues, so consensus was formed on these principles. Their disagreement on secondary issues is a door of mercy for the ummah, in line with the hadith, "The differences of opinion among my ummah are a mercy." According to Omer Nasuhi Bilmen, we have to learn the rules of events related to religious issues from these great mujtahids, whom the ummah has long accepted as imams. Those who do not have the faculty of ijtiħad to make judgments according to their own understanding, regardless of the four sects, cause a great responsibility in the sight of Allah. If everyone speaks according to his own opinion on the subject of religion, regardless of the four sects, the original religion of the true religion will be lost and he will fall into perversion. Bilmen is of the opinion that the four sects are right, that it is necessary to follow them and that there is almost consensus on the necessity of following them, and that opposition to these sects will cause perversion and separation, as in the past nations. As a matter of fact, great scholars came after the sect imams, but even these gave judgments according to the sect they belonged

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

to. This shows that there is an agreement on the necessity of adhering to the four sects. If it was permissible for the later mujtahids to make ijihad independently of these sects, those very great mujtahids would have done this. According to Omer Nasuhi Bilmen, four great mujtahids assumed the responsibility of the ummah and made ijihad to find solutions to all the events that may occur until the Day of Judgment. For this reason, scholars who want to reveal the rulings of later events have to find a solution to the issue within the framework of the jurisprudence of these great mujtahids. If this is done, the original religion will be preserved and the unity and solidarity of the ummah will be preserved. In particular, it is discussed whether the Islamic provisions can be lived independently of any sect among today's Muslims. Omer Nasuhi Bilmen is a person who has left his mark on the last century, and is still a person whose views are respected by today's scholars. Although some research has been done on Omer Nasuhi Bilmen's life and his fiqh views, his views on adherence to a fiqh sect have not been included. In our research, it is planned to evaluate the issue of whether it is necessary to adhere to a sect, which is highly controversial among Muslims, based on the views of Omer Nasuhi Bilmen. In this way, it will be a contribution to the studies on Bilmen and his views, and the applicability of his views today will be tried to be revealed.

Keywords: *Omer Nasuhi Bilmen, Mujtahid, Fiqh Sect.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**ANADOLU'DAN KUZEY AFRİKA'YA BİR MÜFESSİRİN İLİM YOLCULUĞU:
GÖĞSÜGÜR LÜTFULLAH EFENDİ'NİN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE TEFSİRE
KATKILARI**

Mahmut Ayyıldız¹

ÖZ

18. yüzyıl Osmanlı ulemasından olan Göğsügür Lütfullah Efendi, Anadolu'nun Doğu'sunda Livane (Artvin), Kars, Çıldır (Ardahan), Van ve Muş sancaklarının bağlı bulunduğu Erzurum vilayetinde dünyaya geldi. Kaynaklarda nisbesi doğum yerine nispetle el-Erzurumî, Hanefi mezhebine müntesip olması hasebiyle el-Hanefî ve nesebi Hz. Hasan'a (r.a.) dayanması sebebiyle el-Hasenî olarak kayıtlıdır. Medreseler öncesi ilim geleneğinde önemli bir yere sahip olan ilmî yolculukları (er-rihle fî talebi'l-ilm) kendi döneminde devam ettirmeye çalışan Lütfullah Efendi, bu amaçla birçok ilim merkezine zorlu seyahatler düzenledi. Erzurum'dan başlayan bu seyahatlerin ilk istikameti Payitaht İstanbul olmuş ardından Arap yarımadasında Mekke, Medine, Yemen'e ve nihayet Kuzey Afrika'da Mısır ve Tunus'a kadar uzanmıştır. Ziyaret ettiği şehirlerde alimlerle tanıştı, onların ders halkalarında ilmî müzakerelere katıldı ve birçoğundan icazet aldı. Kendi ifadesine göre Medine'de Muhammed Hayyât Sindî'nin, Yemen'de Seyyid Muhammed Emîr'nin, Mekke'de Şeyh Abdullah el-Kettân'nın, Mısır'da Muhammed el-Hafnâvî'nin derslerine iştirak etti. Bu meşakkatli yolculuğun ardından memleketi Erzurum'a geri döndü ve bir müddet tedris-telif faaliyetlerinde bulundu. Ömrünün sonuna doğru 1195/1781 yılında Bağdat'ta bazı alimleri ziyaret maksadıyla yeniden yola revan olan Lütfullah Efendi şiddetli hava koşulları nedeniyle Bitlis'te bir müddet konaklamak zorunda kaldı. Bu vesileyle burada yaşayan ilim ve tasavvuf erbabı birçok zatla tanışma fırsatı buldu. Buradaki ilmî atmosferden çok müteessir olan Lütfullah Efendi, ihtiyaca binaen kısa bir süre konakladığı Bitlis'ten bir yıl boyunca ayrılmadı. Bu süre zarfında tefsir literatürüne mütevazî bir katkı sayılabilecek muhtasar tefsiri Râmûzü't-tahrîr ve't-tefsîr'i yazmaya başladı. Tefsiriyle ilgili notlarını büyük ölçüde topladıktan sonra bir yıl önce başladığı Bağdat yolculuğunu tamamlamak üzere tekrar yola koyuldu. Ömrünün son yıllarını Halep'te geçiren Lütfullah Efendi 1202/1788 senesinde burada vefat etti. Ömrünü ilme vakfeden ve bu uğurda pek çok zahmete katlanarak farklı ilim merkezlerini dolaşan Lütfullah Efendi, talebe yetiştirmenin yanında eser telifine de ihtimam gösterdi. İslâmî ilimlerin hemen her alanıyla ilgili

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı mahmutayyildiz@trabzon.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

gerek kitap hacminde gerekse risale boyutunda eserler kaleme aldı. Fakat bu eserlerin birçoğu kaynaklarda zikredilmekle birlikte kütüphanelerde bulunmamakta, mevcut olanlar ise yeni yeni neşredilmektedir. Kaynaklarda kayıtlı eserler arasında tefsire dair biri kitap, üçü risale olmak üzere dört çalışması bulunmaktadır. Bu eserlerden en meşhuru, büyük ölçüde Beyzâvî tefsirinden yararlanarak hazırladığı Râmûzü't-tahrîr ve't-tefsîr isimli muhtasar tefsiridir. Tefsirde dirayete dayalı yorumlar ağırlıkta olmakla birlikte rivayet yönü de ihmal edilmemiştir. Müfessir tefsirin girişinde Beyzâvî'den alıntılar yaptığını, kapalı ifadelere açıklık getirdiğini, bazı yerlerde ise ona eleştiriler yönelttiğini belirtmektedir. Risâle fî usûli't-tefsîr isimli eseri dokuz bölümden oluşan ve tefsir usulünün temel konuları hakkında veciz bilgiler içeren bir risaledir. el-Enbiyâ 23/30. ayeti konu alan Risaletü'l-fetk ve'r-ratk isimli eserinde ise kainatın yaratılışını tasavvufi bir bakış açısıyla yorumlamaktadır. Müellif söz konusu ayette geçen fetk ve ratk kelimelerinden hareketle tasavvuftaki kâmil insan tasavvuru hakkında açıklamalar yapmaktadır. Lütfullah Efendi'nin tecvit ilminin temel meselelerini dair kaleme aldığı Risâle fî 'ilmi't-tecvîd isimli eser mukaddime ve hatime hariç yedi bölümden meydana gelmektedir. Bu tebliğde Erzurumlu Göğsügür Lütfullah Efendi'nin hayatı, ilmî kişiliği, bazı ilim merkezlerine yaptığı seyahatler ve tefsir literatürüne kazandırdığı eserler hakkında bilgi verilecektir. Böylece 18. yüzyılda İslâm coğrafyasını adım adım dolaşan ve İslâmî ilimlerin her alanında eserler telif eden bir alim portresi üzerinden dönemin ilim merkezleri ve akademik birikimi hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Tefsir, Erzurumlu, Göğsügür, Lütfullah, Râmûzü't-tahrîr.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

A MUFASSIR'S THE SCIENTIFIC JOURNEY FROM ANATOLIA TO NORTH AFRICA:

**GÖĞSUGUR LUTFULLAH EFENDİ'S LIFE, SCIENTIFIC PERSONALITY AND
CONTRIBUTIONS TO TAFSİR**

ABSTRACT

Göğüsügür Lütfullah Efendi was an 18th century Ottoman scholar and he was born in Erzurum province in the east of Anatolia, where the sanjaks of Livane (Artvin), Kars, Çıldır (Ardahan), Van and Muş were affiliated. In the sources, he is registered as al-Erzurumî in relation to his place of birth, as al-Hanafî due to his belonging to the Hanafî sect, and as al-Hasenî because of his descent from Hazrat Hasan. Lütfullah Efendi, tried to continue the scientific journeys (al-rihla fî talabi al- 'ilm), which had an important place in the science tradition before the madrasahs, in his own time. For this purpose he organized difficult trips to many science centers. These journeys, which started from Erzurum, firstly extended to Payitaht Istanbul in the west direction, then to Mecca, Medina, Yemen in the Arabian peninsula, and finally to Egypt and Tunisia in North Africa. He met scholars in the cities he visited, participated in scientific discussions in their lecture assemblies and received approval from many of them. According to his own statement, he attended the lectures of Muhammad Hayyât Sindî in Medina, Sayyid Mohammed Āmir in Yemen, Sheikh Abdullah al-Kettân in Mecca, and Muhammad al-Hafnāvî in Egypt. After this grueling journey, he returned to his hometown of Erzurum and worked on education and copyright for a while. Towards the end of his life, Lütfullah Efendi, who set out to visit some scholars in Baghdad in 1195/1781, had to stay in Bitlis for a while due to severe weather conditions. In this way, he had the opportunity to meet many scholars and sufi connoisseurs living here. Lütfullah Efendi, who was very impressed by the scientific environment here, did not leave Bitlis for a year. During this time, he started to write his concise commentary, *Rāmūzu al-tahrîr ve al-tafsîr*, which can be considered a modest contribution to the tafsir literature. After collecting most of his notes on tafsir, he set off again to complete his journey to Baghdad, which he had started a year ago. Lütfullah Efendi spent the last years of his life in Aleppo and died here in 1202/1788. Lütfullah Efendi, who devoted his life to science and traveled through different centers of science by enduring many troubles for this cause, paid attention to the copyright of the works as well as training students. He wrote works in both the volume of a book and the size of a treatise on almost every field of Islamic sciences. However, although many of these works are mentioned in the sources, they are not found in

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

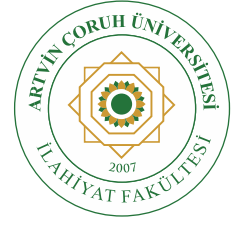

the libraries, and the existing ones are just being published. Among the works recorded in the sources, there are four works, one of which is a book and three of which are treatises, on tafsir. The most famous of these works is the concise commentary named *Rāmūzu al-tahrīr ve al-tafsīr*, which he prepared largely by benefiting from Beyḏāvī's commentary. Although explanations based on acumen are dominant in tafsir, the aspect of narration has not been neglected. The author states that he quotes Beyḏāvī in the introduction to the tafsir, clarifies the closed expressions, and criticizes him in some places. His work named *Risāla fī uşūl al-tafsīr* is a treatise consisting of nine chapters and containing concise information about the basic subjects of the tafsir method. In his work called *Risāla al-fatq ve al-ratq*, which is about the al-Anbiyâ 23/30 verse, he interprets the creation of the universe from a mystical point of view. Based on the words *fatq* and *ratq* in the aforementioned verse, the author makes explanations about the concept of the perfect human being in Sufism. The work named *Risāla fī 'ilmi al-tajwīd*, written by Lütfullah Efendi on the basic issues of the science of tajwīd, consists of seven chapters, excluding the introduction and the hatime. In this paper, information will be given about the life, scientific personality of Göğsügür Lütfullah el-Erzurumî, his travels to some science centers and the works he contributed to the tafsir literature. Thus, evaluations will be made about the science centers and academic accumulation of the period through the biography of a scholar who traveled around the Islamic geography step by step in the 18th century and wrote works in every field of Islamic sciences.

Keywords: *Tafsīr, Erzurum, Gogsugur, Lutfullah, Rāmūzu al-tahrīr.*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**ÇOCUK VE ERGENLERDE DEPREM YAŞANTISI SONRASI TRAVMA TEPKİLERİ VE
PSİKOLOJİK YARDIM**

Ezgi Saylan¹
Vesile Soyyiğit²

ÖZ

Afetler, bireylerin kendi kaynaklarını kullanarak başa çıkma kapasitesini aşan birden fazla kişiyi içeren ve sıklıkla büyük çapta mal kaybı ve ekonomik sıkıntıların eşlik ettiği kitlesel travmatik olaylardır. Afetler kolektif olduğu diğer bir ifadeyle çok sayıda bireyi aynı anda etkilediği için, sosyal süreçleri etkileyerek hizmetlerin kesintiye uğramasına ve toplumsal kaynak kaybına neden olmaktadır. Bu nedenle diğer travma yaşantılarından farklılık göstermektedir. Afete verilen psikolojik tepkiler tüm bireyler için aynı değildir. Bir afetin meydana geldiği bir toplumda yaşayan kişiler, olaya maruz kalma derecelerine göre farklı düzeylerde etkilenebilirler. Doğrudan afet yerinde bulunma, afet bölgesinde sevdiklerinin bulunması veya afet görüntülerini medyada tekrar tekrar görme gibi nedenlerle dolaylı olarak etkilenebilirler. Bazı bireyler artan bir yeterlik duygusuyla birlikte travma sonrası büyüme yaşayabilirken; bazıları olumsuz psikolojik ve davranışsal etkilerle karşı karşıya kalabilir. Bir olayın birey üzerine travmatik etki yaratıp yaratmadığı kişinin bu olayı algılama şekline ve bu olayın yaşamını, duygu ve düşüncelerini ne kadar olumsuz etkilediğine bağlı olarak değişmektedir. Bu anlamda travma öznel bir yaşantıdır ve her birey her olayı farklı algılamaktadır. Başkaları tarafından travmatik olarak ele alınan bir yaşantı, birey için travmatik olmayabilir. Aynı olumsuz yaşantıları deneyimlemiş bireylerin bazıları için bu durum travmaya neden olabilirken, bazıları için olmayabilir. Bu nedenle bir olayın travmatik olup olmadığını ortaya çıkarmaktan ziyade olayın bireyi duygusal anlamda nasıl etkilediğine bakılması gerekmektedir. Afetlerde çocuk ve ergenler, içinde buldukları gelişim döneminin özelliklerine bağlı olarak farklı tepkiler gösterebilmektedir. 0-6 yaş, 6-11 yaş ve 12-18 yaşları arasındaki çocuk ve ergenler farklı bilişsel gelişim dönemi içerisinde oldukları ve buna paralel olarak travmatik tepkileri de farklılaşmaktadır. Dolayısıyla her gelişim dönemine özgü psikolojik yardım gerekmektedir. Psikolojik yardımda amaç, bireyi en kısa zamanda önceki yaşam düzeyine döndürmek ve travmanın bireyin gelecekteki ruh sağlığı üzerindeki etkilerini olabildiğince aza indirmek olmalıdır. Bu süreçte birey, davranışında değişimlere yol açan yeni beceriler ve başa çıkma mekanizmaları kazanabilir. Psikolojik travmaların sonuçlarının erken tanınması ve önlem alınması sorunların büyüüp kronikleşmesini önleyeceği gibi, etkin tedavi şansını da arttırmaktadır.

¹ Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ezgisaylan@artvin.edu.tr

² Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, vesile@trabzon.edu.tr

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

Olaylarla başa çıkmayı ve problem çözmeyi teşvik ederek, hayatta kalanların güvenliğini ve temel ihtiyaçlarını karşılayarak, afet sonrası stres faktörlerini ele alarak ve stres tepkilerini sınırlayabilecek stratejiler sağlayarak yaşanan stresi azaltmak ve bunlarla başa çıkmaları konusunda yardımcı olmak amacıyla afet sonrası psikolojik müdahalelerde bulunulabilir. Sonuç olarak çocuk ve ergenlerin travmatik tepkilerini bilmek, gelişim dönemlerinin özelliklerini bilmek ve travmanın bireysel ve kültürel farklılıklardan etkilendiğinin farkında olmak bireylere yardım etmede oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Ergen, Deprem, Travma, Psikolojik Yardım.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

TRAUMA REACTIONS AFTER EARTHQUAKE EXPERIENCE IN CHILDREN AND ADOLESCENTS AND PSYCHOLOGICAL HELP

ABSTRACT

Disasters are mass traumatic events that involve multiple individuals who exceed the capacity of individuals to cope using their resources and are often accompanied by massive loss of property and economic hardship. Since disasters are collective, in other words, they affect many individuals at the same time; they affect social processes, causing interruption of services and loss of social resources. Therefore, it differs from other traumatic experiences. Psychological responses to disasters are not the same for all individuals. They may be indirectly affected by being directly in the disaster area, having loved ones in the disaster area, or seeing the disaster images over and over again in the media. Some individuals may experience post-traumatic growth with an increased sense of competence, while others may face negative psychological and behavioral effects. It changes depending on the way that an event has a traumatic effect on the individual and how negatively affects the life, feelings, and thoughts of this event. In this sense, trauma is a subjective life and each individual perceives every event differently. A traumatic life by others may not be traumatic for the individual. For some of the individuals who have experienced the same negative experiences, this may cause trauma, while not for some. Therefore, rather than revealing whether an event is traumatic, it is necessary to look at how the event affects the individual emotionally. In disasters, children and adolescents may show different reactions depending on the characteristics of the developmental period they are in. Children and adolescents aged 0-6, 6-11, and 12-18 are in different cognitive developmental stages and in parallel, their traumatic reactions differ. Therefore, psychological help specific to each developmental period is required. The aim of psychological help should be to return the individual to their previous life levels as soon as possible and to minimize the effects of trauma on the future mental health of individuals. In this process, individuals can acquire new skills and coping mechanisms that lead to changes in their behavior. Early recognition of the consequences of psychological traumas and taking precautions will not only prevent the problems from growing and becoming chronic but also increase the chance of effective treatment. Post-disaster psychological interventions can be used to help them cope with and reduce stress by promoting coping and problem solving, meeting the safety and basic needs of survivors, addressing post-disaster stressors, and providing strategies that can limit stress responses. As a result, it is very important to know the traumatic reactions of children and adolescents, to know the characteristics of their developmental periods, and to be aware of the fact that trauma is affected by individual and cultural differences in helping individuals.

Keywords: Children, adolescent, earthquake, trauma, psychological help.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

TRAVMA, TRAVMAYLA BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ VE KORUYUCU
MÜDAHALELER

Özge Canoğulları¹
İlknur Yeniçeri²
Emel Uysal Atabay³
Gamze Mukba⁴

ÖZ

Travma, iyi olma durumunu tehdit eden son derece rahatsız edici olgulara maruz kalma olarak tanımlanabilmektedir. Olağanüstü travma, (mass trauma), aynı anda çok fazla insan tarafından maruz kalınan potansiyel olarak yaşamı tehdit eden ve korkutucu kitlesel bir olay sonrası meydana gelen travma anlamına gelmektedir. Olağanüstü travmalar, afetler olarak da bilinmektedir. Afetler, her yıl milyonlarca insanın hayatına dokunması nedeniyle psikolojik travmalar arasında önemli bir yere sahiptir. Afetler, insan ve diğer canlılar için normal yaşamı tehdit eden, toplumsal faaliyetleri kesintiye uğratan, toplum içinde sosyal, fiziksel, kültürel ve ekonomik kayıplara yol açan bireylerin ve toplumların üstesinden gelemediği doğa ya da insan kaynaklı bir olgudur. Afetlere müdahalenin ilk aşamasını, "acil müdahaleler" oluşturmaktadır. Afet olgusu, katılanları tehdit edebilmektedir ve müdahale fırsatı için kısıtlı zaman vardır. Bir afet, kriz ya da travmatik bir olay sonrasında yapılabilecek ilk şey, olayı yaşayan kişilerin can güvenliğini sağlamak, daha sonra barınma, beslenme, giyecek gibi temel gereksinimlerini karşılamaktır. Psikolojik ilk yardımın amacı yaşanan aşırı uyarılmışlık halinin ve stresin azaltılması, en çok gereksinimi olanlara yardımcı olma, kişilerin aileleri ve sevdikleriyle bir arada olması, var olan kaynaklar ve baş etme yöntemleri hakkında afetzedeleri bilgilendirmedir. Aynı zamanda ruh sağlığı çalışanlarının karşı tarafı dinlemek, kişinin ihtiyaçlarını değerlendirmek ve danışanın yaşadıklarının normal olduğunu bilmesine (normalize etmek) yardımcı olmak gibi temel müdahale yöntemleri kullanması gerekmektedir. Afetler sonrası yıkımların bir diğer boyutunu psikolojik yıkımlar oluşturmaktadır. Gerek afetin şiddeti gerek afetin afetzede üzerindeki etkisi nedeniyle afetzede birçok psikolojik sıkıntı oluşabilmektedir. Özellikle çocuklar bu durumdan

¹ Dr. Öğr. Üyesi Artvin Çoruh Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, ozgecanogullari@artvin.edu.tr.

² Dr. Öğr. Üyesi Artvin Çoruh Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, ilknuryeniceri@artvin.edu.tr.

³ Dr. Öğr. Üyesi Artvin Çoruh Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, emelatabay@artvin.edu.tr.

⁴ Dr. Öğr. Üyesi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, gamzemukba@yyu.edu.tr.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

olumsuz etkilenmektedir. Çocuklara yönelik koruyucu müdahalelerin neler olması gerektiği alan araştırması yapılarak açıklanmıştır. Aynı zamanda kaynaklar sıkıntısı hafifletme, kişisel değer duygusunu destekleme, kişilerarası teması ödüllendirebilme ve sürdürülebilir görevler olması durumlarının stresli durumlarla başa çıkma stilleri olduğunu belirtmişlerdir. Stresle durumlarla başa çıkma kaynakları ise inanç (belief), duygu (affect), sosyal etkileşim (social interaction), hayal gücü (imagination), biliş (cognition) ve fizyoloji (physiology) olmak üzere altı kategoriye (basic-ph) ayrılmaktadır. Alan araştırmasında altı parçalı basic ph hikâye yazma tekniği ve başa çıkmaya yönelik örnek bir vaka paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Travma, Afet, Acil Müdahale, Başa Çıkma, Çocuk, Koruyucu Müdahaleler*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

TRAUMA, COPING METHODS AND PROTECTIVE INTERVENTIONS

ABSTRACT

Trauma can be defined as exposure to extremely disturbing phenomena that threaten well-being. Extraordinary trauma (mass trauma) refers to trauma that occurs after a potentially life-threatening and frightening mass event, to which is exposed by too many people at the same time. Extraordinary traumas are also known as disasters. Disasters have an important place among psychological traumas as they touch the lives of millions of people every year. Disasters are natural or human-induced phenomena that threaten normal life for humans and other living beings, interrupt social activities, cause social, physical, cultural and economic losses within the society, and that individuals and societies cannot overcome. "Emergency interventions" constitute the first stage of disaster response. Disaster phenomenon can threaten those involved and there is limited time for intervention opportunity. The first thing that can be done after a disaster, crisis or traumatic event is to ensure the life safety of the people who experienced the event, and then to meet their basic needs such as shelter, nutrition and clothing. The aim of psychological first aid is to reduce the state of over-arousal and stress, to help those who are most in need, to keep people together with their families and loved ones, and to inform disaster victims about available resources and coping methods. At the same time, mental health workers need to use basic intervention methods such as listening to the other party, assessing the needs of the person and helping the client to know that what they are going through is normal (normalization). Another dimension of the devastation after disasters is psychological devastation. Due to both the severity of the disaster and the impact of the disaster on the disaster victim, many psychological problems may occur in the disaster victim. Especially children are negatively affected by this situation. The protective interventions for children are explained through field research. At the same time, the sources stated that alleviating distress, supporting the sense of personal worth, rewarding interpersonal contact and having sustainable tasks are styles of coping with stressful situations. Sources of coping with stressful situations are divided into six categories (basic-ph): Belief, affect, social interaction, imagination, cognition and physiology. In the field research, a six-part basic ph story writing technique and a sample case for coping were shared.

Keywords: *Trauma, Disaster, Emergency Response, Coping, Child, Protective Interventions*

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**AFETLER, AFETLER SONRASI GÖRÜLEN TEPKİLER, AŞAMALAR VE PSİKOSOSYAL
DESTEK**

Özge Canoğulları¹
Emel Uysal Atabay²
İlknur Yeniçeri³

ÖZ

Afetler, belirli bir coğrafi bölgede nispeten aniden ortaya çıkan, kolektif stres yaratan, önemli ölçüde kayıp yaratan, toplumun yaşantısını sekteye uğratan ve bireyin başa çıkma kaynaklarını aşan olaylardır.

Afetten en çok afete maruz kalanlar, afetten yakınlarını kaybedenler, mal varlığını kaybedenler, profesyoneller (arama kurtarma ekipleri, afet çalışanları, medya mensupları, gönüllüler), görgü tanıkları, televizyon izleyenler ve afet olayına yol açanlar etkilenirler. Afet sonrasında şok, öfke, çaresizlik, boşlukta hissetme, hissizlik, aşırı korku hali, suçluluk, utanç ümitsizlik, asabiyet, karamsarlık gibi duygusal tepkiler görülebilir. Konsantrasyon bozukluğu, karar verme konusunda zorlanmalar, hafıza ile ilgili sorunlar ve/veya hafıza kaybı, yanlış inançların geliştirilmesi, düşüncelerde karışıklık/düzensizlik, yaşadıklarını çarpıtma/değiştirme, kendine saygı duymama, kendine olan inancını kaybetme, kendini suçlama, istenmeyen ya da önlenemeyen düşünceler ve anılara maruz kalma gibi bilişsel tepkiler ortaya çıkabilir. Hatırlatıcı uyarlardan kaçınma, yerinde duramama ve ani irkilmeler gibi davranışsal tepkiler görülebilir. Fiziksel tepkiler ise yorgunluk/bitkinlik, uykusuzluk, uyku düzeninde bozulma, tedirginlik, yaygın ağrılar, baş ağrısı, cinsel istekte azalma, iştahsızlık, bağışıklık sisteminde bozulmalar, mide ve bağırsaklarda sorunlar, gerginlik, çarpıntı, bulantı, baş dönmesi ve göğüs ağrıları gibi tepkilerdir. Afet sonrasında ilk aşaması psikolojik şok dönemidir. Bu aşamada afettede fizyolojik uyarılma, algıda hassasiyet ve kısıtlanma, mantıklı düşünememe ve karar verememe, hafıza ve dikkati yoğunlaştırma güçlükleri, her şeyin gerçek dışı görünmesi (dissosiyasyon), duygusal küntlük/taşılaşma, acı hissetmeme, panik, donma reaksiyonları gösterebilir. İkinci aşama olan Tepki Döneminde ise güvende hissettikleri ve ne olduğunu fark ettikleri zaman görülen tepkileri kapsar. Bu dönemde afetdede duygusal karmaşa, bedensel/fizyolojik tepkiler, alkol, sigara kullanımında artış, afet durumunu hatırlatan uyarlardan

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, ozgecanogullari@artvin.edu.tr.

² Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, emelatabay@artvin.edu.tr.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, ilknuryeniceri@artvin.edu.tr.

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

kaçınma, afet ile ilgili tekrar eden düşünceler ve hayaller (flashback), korkutucu, dehşet verici rüya ve kabuslar görülebilir. Zihinsel İşleme ve Üzerinden Geçme Dönemi'nde (3. Dönem) afetzede artık afet ile ilgili konuşmak istemez, kaybettikleri için yas tutar, üzüntü, özlem gibi güçlü duygular görülür, hafıza ve dikkat sorunları, kişilerarası ilişkilerde sorunlar, sinirlilik ve çatışmalar, dış kaynaklara/kişilere öfke patlamaları, yalnız bırakılma isteği gibi durumlar gözlemlenir. İyileşme/Yeniden Oryantasyon Dönemi'nde ise (4. Dönem) afetzede günlük hayatta olanlara ilgi göstermeye başlar, olanları kabul etme süreci başlar, tepkilerin şiddeti azalır, gelecekle ilgili planlar yapılır, duygusal olarak kendini daha iyi hisseder, afet/travma olayı yaşamının, anılarının bir parçası haline gelir. Afet sonrası psikososyal destek çalışmaları psikolojik ilk yardım süreçlerini kapsar. Burada afetzede ile temas ve bağlantı kurmak, güvenliği ve rahatlığı sağlamak, sakinleştirmek, dengelemek, acil ihtiyaçlar ve kayıplar ile ilgili veri toplamak, ihtiyaçlarla ilgili Pratik Yardım sunmak, Sosyal destek kaynakları ile bağlantı (aile, arkadaş, toplumsal destek kaynakları) kurmak, çok etkilenenleri profesyonellere yönlendirmek ve afetzedenin öz-bakım (beslenme, uyku, gevşeme, destek, paylaşım) ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olmak önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Sonrası Tepki, Afet Aşamaları, Psikolojik İlk Yardım, Psikososyal Destek

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

**DISASTERS, REACTIONS AFTER DISASTERS, STAGES AND PSYCHOSOCIAL
SUPPORT**

ABSTRACT

Disasters are events that occur relatively suddenly in a certain geographical area, create collective stress, cause significant loss, disrupt the life of the society and exceed the coping resources of the individual. Those who are exposed to the disaster, those who lose their relatives, those who lose their assets, professionals (search and rescue teams, disaster workers, media members, volunteers), eyewitnesses, television viewers and those who caused the disaster event are the most affected by the disaster. Emotional reactions such as shock, anger, helplessness, feeling empty, numbness, excessive fear, guilt, shame, hopelessness, irritability, pessimism may be observed after the disaster. Cognitive reactions such as impaired concentration, difficulties in making decisions, problems with memory and/or memory loss, development of misbeliefs, confusion/disorder in thoughts, distorting/altering experiences, lack of self-esteem, loss of self-belief, self-blame, exposure to unwanted or unavoidable thoughts and memories may occur. Behavioral reactions such as avoidance of reminding stimuli, restlessness and sudden startles can be seen. Physical reactions include fatigue/ exhaustion, insomnia, disturbance in sleep patterns, anxiety, widespread pain, headache, decreased sexual desire, loss of appetite, immune system deterioration, stomach and intestinal problems, tension, palpitations, nausea, dizziness and chest pains. The first stage of the post-disaster is the psychological shock period. At this stage, the disaster victim may show physiological arousal, sensitivity and limitation in perception, inability to think logically and make decisions, difficulties in memory and concentration of attention, everything seems unreal (dissociation), emotional blunting/ petrification, not feeling pain, panic, freezing reactions. The second stage, the Response Period, includes the reactions seen when they feel safe and realize what happened. In this period, the disaster victim may experience emotional confusion, physical/physiological reactions, increased alcohol and cigarette use, avoidance of stimuli reminding the disaster situation, recurrent thoughts and dreams about the disaster (flashbacks), frightening, horrifying dreams and nightmares. In the Mental Processing and Overcoming Period (Period 3), the disaster victim no longer wants to talk about the disaster, grieves for their loss, experiences strong emotions such as sadness and longing, memory and attention problems, problems

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARTVİN ve ÇEVRESİ MANEVÎ REHBERLERİ SEMPOZYUMU
15-16/03/2023
HOPA, ARTVİN/TÜRKİYE

in interpersonal relationships, irritability and conflicts, outbursts of anger towards external sources/people, desire to be left alone are observed. In the Recovery/Reorientation Period (Period 4), the disaster victim begins to show interest in what happens in daily life, the process of accepting what happened starts, the severity of reactions decreases, plans are made for the future, he/she feels better emotionally, the disaster/trauma event becomes a part of his/her life and memories. Post-disaster psychosocial support activities include psychological first aid processes. Here, it is important to establish contact and connection with the disaster victim, to ensure safety and comfort, to calm, stabilize, to collect data on urgent needs and losses, to provide practical help on needs, to establish connection with social support resources (family, friends, community support resources), to refer the mostly affected victims to professionals and to help the disaster victim to meet self-care needs (nutrition, sleep, relaxation, support, sharing).

Keywords: *Disaster, Post-disaster Response, Disaster Stages, Psychological First Aid, Psychosocial Support*